De Limburgse ‘Aiol en Mirabel’

Editie, vertaling en aantekeningen van J.H. Winkelman

bron
De Limburgse ‘Aiol en Mirabel’. (Ed. J.H. Winkelman). Z.n., z.p., 2013

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_aio001aiol03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

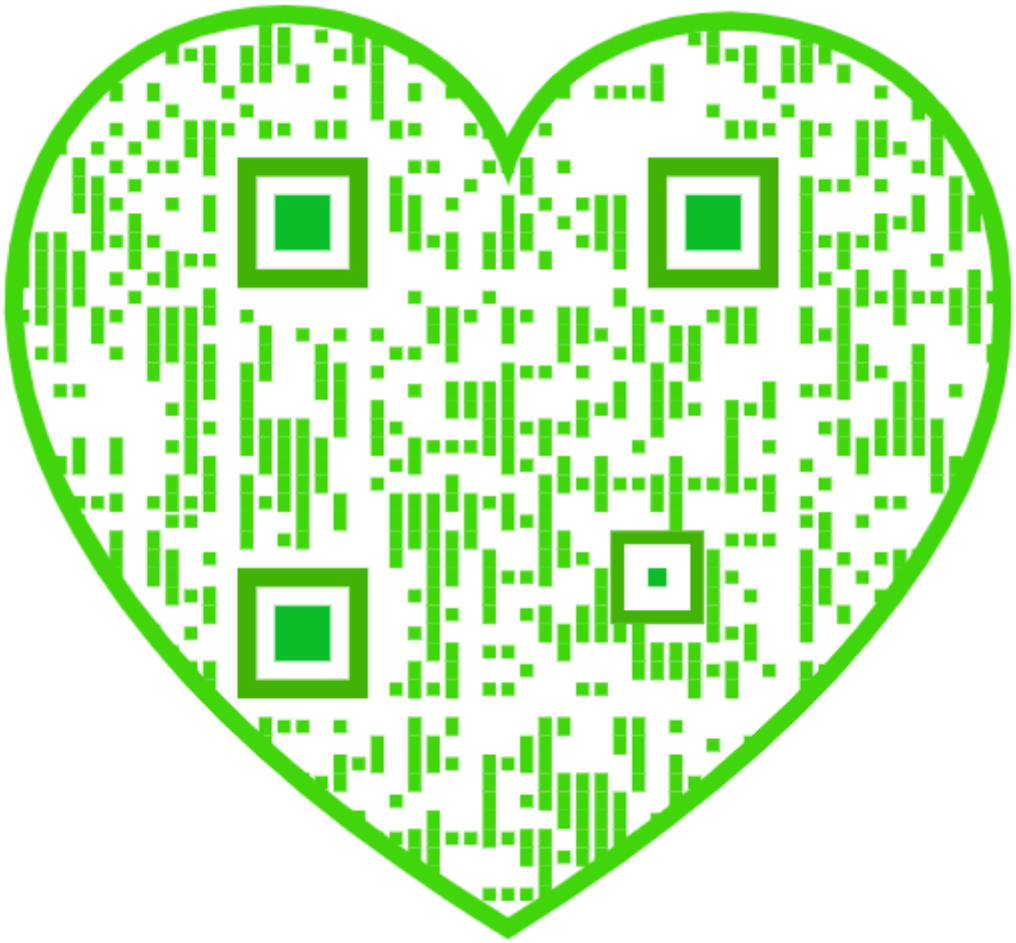

Voorwoord

Aiol en Mirabel zijn de hoofdpersonen uit een Franse liefdesroman. Kort na 1200 werd dit Franse verhaal door een onbekende Limburgse auteur vertaald. Het taaleigen van het handschrift wijst mogelijk naar Venlo.

Het verhaal gaat als volgt. Aiol is een adellijke van hoge afkomst. Hij is via zijn moeder een kleinzoon van Karel de Grote. Zijn ouders, hertog Elie en hertogin Avisse, worden door Karels zoon en opvolger, de heersende koning Lodewijk van Frankrijk, verbannen. De familie is daardoor ontheemd en aan lager wal geraakt. Oorzaak waren de valse beschuldigingen van de kwaadaardige Makaire, de hertog van Lausanne, die bij Lodewijk in het gevlij was gekomen en hertog Elie zwart maakte. De snoodaard ontloopt zijn straf niet, hij wordt aan het eind van het verhaal gevierendeeld.

De jonge Aiol groeit op in het bos, krijgt met veertien jaar van zijn vader de opdracht bij de koning de teruggave van het afgenomen grondbezit te bepleiten. Aiol rijdt op het oude paard Marchegai weg. De jongeman is gestoken in de verroeste wapenrusting van zijn oude vader. Hij is met deze lachwekkende uitrusting de karikatuur van een ridder, een Don Quichote avant-la-lettre. Hij wordt bij zijn komst in Orléans door burgers en kinderen uitgejouwd en bespot. Hij weet later door dappere daden de sympathie van zijn oom, koning Lodewijk van Frankrijk, te winnen. Lodewijk geeft dankzij Aiol aan hertog Elie zijn erflanden terug. Missie geslaagd.

Aiol verovert een bruid. Ze heet Mirabel en is de dochter van een Spaanse moslimvorst. Aiol trouwt haar, nadat zij zich tot het christendom heeft bekeerd. Maar het is niet alleen een succesverhaal. Een absoluut dieptepunt is de episode waarin Aiol en Mirabel door Makaire gevangen worden genomen en in de kerker van Lausanne worden geworpen. Onder deze trieste omstandigheden baart Mirabel een tweeling. Makaire rooft de kinderen en probeert ze in de Rhône te verdrinken. Hij gooit ze van de brug af in het kolkende water van de snelstromende rivier. Maar dan gebeurt er een wonder…

Nog nooit van het verhaal gehoord? Dat is niet verwonderlijk, want de Limburgse ‘Aiol’ is ongeveer achthonderd jaar geleden ontstaan en daarna vrijwel in vergetelheid geraakt. Een van de oorzaken? Het kostbare manuscript is door de schaar van een boekbinder aan het eind van de 16^{e} eeuw danig verminkt. De man verknipte het perkament en gebruikte de zo verkregen stroken om archiefmateriaal in te binden. Pas in de 2^{e} helft van de 19^{e}, eerste helft 20^{e} eeuw, werden de brokstukken beetje bij beetje ontdekt.

Een afschuwelijke gedachte, die knippende, vernielende schaar van de binder. Maar bij een positieve benadering zou men kunnen stellen dat tenminste nog iets van de Limburgse ‘Aiol en Mirabel’ (ongeveer 780 verzen van het vermoedelijke totaal van 10.000 verzen) is behouden. De

bewaard gebleven fragmenten worden met een inleiding, een vertaling en aantekeningen uitgegeven. Van de inhoud is zoals gezegd veel verloren gegaan. Toch kunnen de overgeleverde verhaalflarden ons een indruk geven van de inhoud van het oorspronkelijke dichtwerk. De Franse brontekst, die compleet en met illustraties in één handschrift uit de 13e eeuw is overgeleverd, schiet te hulp voor nadere informatie.

Het verhaal biedt hoogst actuele stof. De pest- en treitercultuur ten opzichte van vreemdelingen bijvoorbeeld (ook in de huidige samenleving geen onbekend verschijnsel) wordt door de hoofdpersoon aan den lijve ondervonden. Hij reageert beheerst. De strijd tussen de twee wereldreligies, het christendom en de islam, beleefde in de ontstaanstijd van het Franse verhaal (omstreeks 1170) een hoogtepunt en wordt conform de religieuze inzichten van de tijd in alle felheid weergegeven. We leren bizarre, soms wrede details kennen. Maar er zijn ook positieve punten. De gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan staat voor Aiol model voor de omgang met de gekwetste, islamitische medemens.

Wij danken Dr. M.L. Meuwese (Amsterdam), die ons de illustraties uit het Franse handschrift bezorgde en Dr. J. Szirmai (Leiden), die de vertaling van de Oudfranse citaten controleerde.

Korte inhoud vooraf

Koning Lodewijk, de zoon van Karel de Grote van Frankrijk, heeft naar de raad van hertog Makaire van Lausanne, een boosaardige bedrieger, geluisterd en graaf Elie, zijn zwager (Elie was getrouwd met zijn zuster Avisse) van zijn rechten en leengoederen beroofd en hem verbannen. Elie vindt met zijn echtgenote onderkomen bij een kluizenaar in de buurt van Bordeaux. De geestelijke heet Mozes. Tijdens de verbanning wordt een zoon geboren, hij wordt Aiol genoemd. Hertog Elie, die ziek en zwak is, moet bed houden en is niet in staat zich te revancheren. Als Aiol veertien jaar is, neemt hij de taak van zijn vader over. Hij rijdt op het oude paard van zijn vader weg, gehuld in diens verroeste wapenrusting. De levensopdracht van de jongeman zal eruit bestaan om het geslacht van Saint-Gille weer in zijn oude rechten te herstellen. Daartoe begeeft hij zich via omwegen naar Orléans waar koning Lodewijk verblijft. Tijdens zijn tocht naar Orléans beleeft de jongeman allerlei avonturen. Hij verslaat moslimridders, doodt dieven, overwint een vervaarlijke leeuw. Ten slotte komt hij in Orléans aan. Daar wordt hij door zijn lachwekkende uitrusting het slachtoffer van spot. De herbergier van Orléans maakt hem tot scheidsrechter in een ruzie bij het dobbelspel. Maar de opdracht gaat boven zijn macht. Aiol heeft immers nooit gedobbeld. De slagersvrouw neemt hem in de maling door hem tot haar minnedienaar uit te roepen. Als liefdesteken geeft ze hem een lange worst. Kinderen achtervolgen hem en gooien oude schoenen naar hem toe. Met wijze woorden weet hij hen te kalmeren. Een poortwachter zet hem voor gek, door zich tot zijn gevangene te verklaren. Zelfs koning Lodewijk laat zich niet onbetuigd. Hij ziet aanvankelijk in Aiol een gehuurde ruiter die door een rijke heer onderhouden wordt. Alleen gravin Isabelle, een zuster van de koning, herkent onder de armelijke uitrusting een edele jongeman. Ze ontvangt hem gastvrij. Haar dochter Lusiane wordt verliefd op Aiol, zonder uiteraard te weten dat hij haar neef is. Aiol gaat niet op haar toenadering in. De graaf van Bourges, een neef van Aiol, komt in opstand tegen de koning, hij wil de verbanning van Elie wreken en diens leenbezit in handen krijgen. Aiol schiet de koning te hulp, neemt de graaf gevangen. Zijn edelmoedigheid blijkt uit het feit dat hij bij Lodewijk gratie voor zijn neef bepleit. De koning is onder de indruk van Aiols optreden en neemt de dappere ridder in dienst. Hij weet nog niet dat hij het met zijn neef te doen heeft.

Er verschijnt in Orléans een afgezant van Mibrien, de moslimvorst van Pamplona. Hij deelt de koning mee dat Mibrien hem uitdaagt. Lodewijk schaadt de vrijwaringsplicht, de bode wordt vreselijk toegetakeld. Lodewijk stuurt daarna Aiol met een klein gevolg als boodschapper naar Pamplona met de mededeling dat Mibrien zich moet laten dopen en zich als vazal aan de koning moet onderwerpen. In Pamplona verneemt Aiol dat de heerser van Afrika Mirabel, de mooie dochter van Mibrien, wil ontvoeren. Hij schaakt daarop Mirabel zelf, overigens tegen haar zin. Aiol verslaat de vier moslimridders die haar terug willen veroveren. Bij Mirabel ontwaakt na deze heldendaad liefde voor de dappere Aiol en voor de God die dit wonder tot stand bracht. Tijdens hun tocht naar Orléans beleeft het stel gevaarlijke avonturen. Aiol bevrijdt overvallen pelgrims. Een reuzenslang slokt Aiols been op. Rovers, die zich uitgeven voor monniken, dreigen het stel gevangen te nemen. Aiol en Mirabel overnachten bij Aiols neef Geralme en zijn vier zoons, die hem later, als hij in nood

verkeert, te hulp schieten. Ten slotte keert Aiol met Mirabel terug naar Orléans. Hij eist hier zijn leengoederen op, dit tegen de wil van Makaire. Mirabel laat zich dopen, ze behoudt echter haar oorspronkelijke naam.

Aiol trouwt met Mirabel. Maar Makaire overvalt de bruiloftsgasten. Hij neemt Aiol en Mirabel gevangen en sluit het paar op in zijn kerker te Lausanne. In het donkere gevang baart Mirabel een tweeling. Makaire wil de baby's doden en probeert ze daarom in de Rhône te verdrinken. Door een Godswonder worden de kinderen gered. Hoe? Tierri is op hetzelfde moment onder de brug aan het vissen als Makaire de kinderen in het kolkende water gooit. Hij redt de beide baby's uit het water en legt ze in zijn boot. Uit angst voor Makaire verlaat Tierri Lausanne en reist met zijn vrouw en de twee kinderen naar Venetië, waar hij door koning Gratien vriendelijk wordt ontvangen. In het kamp van Makaire breekt onvrede uit. De verrader vlucht, verkleed als koopman, naar Mirabels vader. Hij voert Aiol en Mirabel gevankelijk met zich mee. Het tweetal weigert Mohammed te aanvaarden en wordt in de kerker geworpen. Aiol wordt door rovers bevrijd. Ze verkopen hem aan Gratien, de koning van Venetië. Mirabel blijft in Pamplona achter. Aiol maakt zich in Venetië verdienstelijk door voor Gratien de stad Thessaloníki te veroveren. Aiol ontmoet voor het eerst zijn zonen en ervaart de waarheid. Aiol en Gratien bevrijden met de hulp van Lodewijk Mirabel uit de gevangenis van haar vader. Makaire ervaart het lot dat per traditie een verrader ten deel valt: hij wordt gevierendeeld. De moslim Mibrien laat zich dopen en krijgt Noord-Spanje als leen. Aiol en Mirabel keren met de oude Elie naar Bourgondië terug, hun zoons gaan naar Venetië. (Geraadpleegd: Foerster 1876-1882, Delbouille 1932, Finet- van de Schaaf 1993, Teunissen 1999).

Inleiding

Verknipt handschrift

De Middelnederlandse ridderroman ‘Aiol en Mirabel’ (hierna: A&M) ontstond aan het begin van de 13e eeuw in het Zuidoosten van het Middelnederlandse taalgebied, waarschijnlijk in de huidige provincie Limburg. De dichter is onbekend. Wel staat vast dat hij de gelijknamige Franse tekst als bron voor zijn bewerking gebruikte. Terzijde: De Franse tekst (hierna ‘F’) citeren we naar de ed. Normand / Raynaud 1877. Dat de Limburger nu juist dit Franse verhaal als voorbeeld heeft gekozen was niet vanzelfsprekend. In het Middelhoogduitse taalgebied bijvoorbeeld werden eind 12e, begin 13e eeuw talrijke werken uit het Frans vertaald. Te denken valt aan de ‘Erec’ en ‘Iwein’ van Hartmann von Aue, de ‘Tristan’ van Gottfried von Strassburg, de ‘Parzival’ van Wolfram von Eschenbach. Maar de Franse ‘Aiol’ trok in Duitsland niet de aandacht en werd daar dan ook niet vertaald. In Italië en Spanje ontstonden in de late Middeleeuwen wél vrije bewerkingen (Foerster 1876-1882, X-XXII). Dat juist in de Nederlanden de stof populair was, bewijst het feit dat de Franse tekst hier tot twee keer toe in de volkstaal werd omgezet, zowel in het Maasland als in Vlaanderen. De Vlaamse versie, die in twee fragmenten van totaal 1200 verzen is overgeleverd, ontstond vermoedelijk omstreeks 1250 (Finet-van der Schaaf 1993, 18). Deze versie blijft hier verder buiten beschouwing.

Het gedicht wordt in het onderzoek over het algemeen (enigszins misleidend) de Limburgse A&M genoemd. Daartegen zou men bezwaar kunnen maken: ‘In de Middeleeuwen was de naam Limburg voorbehouden aan een klein maar belangrijk hertogdom aan de oevers van de Wezer ten N.O. van Luik’, aldus de Smet (1969, 350). Maar de taal van fragmenten wijst volgens de deskundigen niet naar dit ‘Limburg’, maar naar Venlo of omstreken (Gysseling 1998, 311). Die stad behoorde in de ontstaanstijd van onze tekst tot het graafschap Gelderen. Men zou dus evenzeer over de Gelderse ‘Aiol’ kunnen spreken. Maar de naam Limburgse ‘A&M’ is in het onderzoek zo ingeburgerd, dat wij die omschrijving graag overnemen.

Het schrift van de fragmenten verwijst naar de jaren 1220-1240. De periode tussen het ontstaan van het origineel en het afschrift is vermoedelijk ‘niet zo groot geweest’ (Deschamps 1956, 26). Kienhorst dateert de fragmenten ’circa 1225’ (1999, 53).Over de persoon die de opdracht tot het vervaardigen van het handschrift gaf, bestaan slechts vermoedens. Misschien heeft, aldus Deschamps, een edelman bij zijn intrede in de Duitse Orde het handschrift in het scriptorium van de Abdij van Sint-Truiden laten vervaardigen (Deschamps 1956, 17). Van de A&M zijn slechts 24 fragmenten overgeleverd. Van dit totaal worden er vijftien fragmenten in de Bibliotheek van Leiden (Ltk. BPL 1049), negen in het archief van Hasselt (fragm. neerl. 6) bewaard. Ze zijn allemaal afkomstig van eenzelfde handschrift dat eind 16e eeuw werd stuk geknipt om als bindmateriaal van archiefstukken te worden gebruikt. Omdat de meeste fragmenten in het archief van de Commanderij Bernisse werden aangetroffen, vermoedt Deschamps dat het handschrift ooit tot de bibliotheek van

de Commanderij heeft behoord (Deschamps 1956, 17; sceptisch Coun 1988, 80 vlg.). De zoekactie naar de overgeleverde fragmenten die tussen de jaren 1858 en 1953 op verschillende plaatsen opdoken, is spannend recherchewerk geweest. De hoop om ergens nog verdere fragmenten aan te treffen is opgegeven.

De tekstfragmenten zijn verschillend van omvang. Vrij lange episodes wisselen af met onbeduidende tekststukjes. Soms zijn ze door de schaar van de boekbinder danig verminkt, in een enkel geval zijn alleen maar snippers met onsamenhangende letters en woorden bewaard gebleven. In totaal zijn er ongeveer 780 verzen overgeleverd. Een vergelijking met het Frans leert, dat – door gelukkig toeval – vertelelementen uit diverse episoden tot ons zijn gekomen. De verzen werden, om perkament te sparen doorlopend, als in proza geschreven. Een rijmpunt markeert telkens het einde van het vers. In totaal heeft het gedicht ongeveer 10.000 paarwijze rijmende verzen van (meestal) vier heffingen omvat. Kienhorst spreekt over een 'wat groter handschrift (205-208 x 144-147 mm), dat naar schatting 150 folia […] omvatte, met […] 22 regels per bladzijde' (1999, 57). Waarvan nota. Het was vooral de versificatie van de 'A&M' die de aandacht van het onderzoek heeft getrokken. Zieleman rekent de versbouw tot de oudste fase van de Middelnederlandse verskunst (Zieleman 1983, 81). Ook Goossens (1992) heeft een studie aan dit onderwerp gewijd. Hij is van mening dat de verzen uit jambische viervoeters zijn opgebouwd. In de Corpus Gysseling II: Literaire teksten, 1998, Sdu Uitgevers, Aiol, zijn de fragmenten gepubliceerd. We citeren behoudens enkele wijzigingen, die elders worden verantwoord, naar deze editie. J. Verdam heeft in 1882 de destijds bekende fragmenten uitgegeven.

Maaslandse bloei

De A&M ontstond in de bloeiperiode van de Limburgse, of anders gezegd, de Oostmaaslandse epische literatuur rond 1200. Gilbert de Smet heeft baanbrekend onderzoek op dit gebied verricht (1969, 350-362; 1971/1991, 201-214). Daarnaast kunnen in het bijzonder Coun (1988, 78-83) en van Oostrom (2006, 175-185) worden genoemd. De grootste beroemdheid in de regio was natuurlijk Heinric van Veldeke met zijn vroege bewerking van de Franse 'Roman d' Eneas' (ontstaan tussen 1170 en 1190). Met Veldeke zette een nieuwe modetrend in, die tot ver in Duitsland werd opgemerkt. Gottfried van Strassburg, de dichter van de beroemde 'Tristanroman', roemt Veldeke als de grote innovator. Zijn lovende oordeel over de Maaslander luidde: 'Hij plantte de eerste ent op de boom van de Duitse taal' (ed. Krohn 1981, v. 4738-4739: 'er inpfete daz erste rîs/ in tiutischer zungen'). De interpretatie van de woorden is omstreden. Gaat het om een nieuwe verskunst, of om de nieuwe Franse stof? Of om het inzetten van nieuwe retorische middelen, of om een nieuwe dichtstijl? (Minis 1963, Winkelman 1976). Hoe dan ook, de beeldspraak laat duidelijk zien, dat Veldeke volgens tijdgenoten nieuwe wegen is ingeslagen. Hij koos een Franse roman als model, wekte belangstelling voor de profane liefdesthematiek, beheerste de hoofse bewerkingstechniek (de zogeheten 'adaptation courtoise'), etc. Drie romandichters uit dezelfde streek volgden in zijn voetspoor. Het gaat om de schrijvers van de 'Floyris' (360 verzen), de 'Tristant' (158 verzen) en de 'Aiol' (780 verzen). Drie liefdesparen doen rond 1200 hun intrede in het land van het bronsgroene eikenhout: Tristan en Isolde, Floris en Blancefloer en Aiol en Mirabel. De drie werken zijn in de Medio-Nederlandistiek nauwelijks bekend geworden. De bekende mediëvist Herman Pleij vroeg zich wat betreft het Tristanverhaal zelfs af: 'is het wel ooit in

het Middelnederlands opgeschreven […]?' (1988, 24). Eén van de redenen voor deze ignorantie is zonder twijfel het feit dat de drie romans deerlijk verminkt zijn overgeleverd. Dat beloofde weinig leesplezier! Maar misschien schrok ook het dialect met zijn wat moeilijk toegankelijke Oostmiddelnederlandse, soms naar het Duits zwemende taaleigen de lezer af. Het tij lijkt te keren. Van Oostrom bijvoorbeeld

wijdde aan de drie Maaslandse romans in zijn literatuurgeschiedenis flink wat aandacht (2006, 174-185)

Vooral de relatie tussen de Maaslandse ‘Floyris en Blantsefluor’ en de A&M is interessant. In beide gevallen put de bewerker uit een Franse bron. De tegenstelling tussen het christendom en de islam speelt een belangrijke rol. Floris, de geliefde van Blancefleur en Mirabel, de geliefde van Aiol, zijn kinderen van Spaanse moslimvorsten. De liefde overbrugt uiteindelijk in beide gevallen de geloofstegenstelling. De moslimkinderen worden tot het christendom bekeerd. Nog een verdere overeenkomst kan worden genoemd. In beide romans bestaat er tussen de mannelijke hoofdpersonen en Karel de Grote een familieband. Floris is, via zijn dochter Berte met de Grote Voet(en), de grootvader van Karel. Aiol is, via zijn moeder Avisse, Karels kleinzoon. Er is nog een opvallende parallel. In de vroege Provençaalse troubadourslyriek worden toespelingen gemaakt op de hoofdpersonen uit beide dichtwerken. Beatrix de Dia vergelijkt haar liefde voor haar minnaar, graaf Raimbaut d’Orange, met de liefde van Floris voor Blancefleur. Diezelfde graaf Raimbaut verwijst in een gedicht naar de spot die Aiol in Orléans moet verduren (Foerster XXIV). Beide verhalen waren dus, als de feiten kloppen (Malicotte 2002, 365, twijfelt!) vóór 1173, het sterfjaar van graaf Raimbaut, in de Provence bekend, beide romans werden rond 1200 in het Maasland gerecipieerd. Toeval? Of bewust gekozen? Mogelijk bestond er in het Maaslandse gebied, zo dicht bij Aken, vooral sinds de heiligverklaring van Karel de Grote in december 1165 een bijzondere belangstelling voor Franse dichtwerken, waarin bloedverwanten van Charlemagne een rol speelden. Er is nog een punt dat opvalt. De twee Maaslandse dichters putten soms uit dezelfde formuleschat om hun verzen op te bouwen. Een voorbeeld. A&M, v. 638: ‘gůtlike si tuůme sprac’ klinkt als ‘Floyris en Blantsefluor’, v. 94: ‘getonlike her to hem sprac’. (Vgl. ook ‘ Floyris en Blantsefluor’, v. 11-12: ‘Darius sprac do/ gutlike den kinde to’.) Veel bewijst zo’n enkel voorbeeld niet, maar misschien kan de opmerking aansporen tot nader onderzoek. De handschriften, waarin de twee dichtwerken waren overleverd, ondergingen hetzelfde trieste lot. Ook het ‘Floyris en Blantsefluor’-handschrift werd later door een boekbinder verknipt om de zo verkregen stroken perkament als verstevigingsmateriaal bij het binden te gebruiken.

Vertaler of bewerker?

Het onderzoek is het erover eens dat de dichter van A&M ernaar heeft gestreefd om zijn Oudfranse brontekst zo getrouw mogelijk weer te geven. Soms worden Franse woorden (bijna) letterlijk overgenomen. Dit geldt bijvoorbeeld voor A&M, v. 44: ‘cutel’; F, v. 2592: ‘coutel’ (mes), v. 54: ‘caitijf’, F, v. 2776: ‘caitif’ (vreemdeling) en v. 103: ‘andolihe’; F, v: 2695: ‘andoile’ (worst), etc. Verdam heeft al op dit verschijnsel attent gemaakt. Hij concludeert hieruit dat de vertaling de bewerker ‘vrij veel moeite kostte, en dat hij zich om zuivere en vloeiende taal weinig bekommerde’ (Verdam 1882, 50). Dit lijkt ons onjuist. Wij zien hierin veeleer een bewijs hoe zeer de bewerker én zijn geïntendeerde publiek met de Franse cultuur vertrouwd moeten zijn geweest. Franse leenwoorden waren chic en werden probleemloos begrepen.

Het valt op dat de vertaler/bewerker bepaalde Franse tekstgedeeltes wegliet. De bewerking biedt hierdoor een meer geconcentreerd en sneller voortgaand verhaal, aldus Finet-van der Schaaf (1993, 18). Eigenlijk komt het erop neer, dat de bewerker

in het verloop van het Franse verhaal ingrijpt, door enerzijds de brontekst te bekorten, anderzijds uit te breiden. Diederic van Assenede, die kort na het midden van de 13e eeuw de Franse 'Florisroman' bewerkte, noemt twee redenen voor dit soort afwijkingen, enerzijds een rijmtechnische en anderzijds een inhoudelijke. Hij formuleert het als volgt: 'Men moet corten ende linghen/ Die tale, sal mense te rime bringhen,/ Ende te redenen die aventure' (v. 19-21) (Mak 1976). (Vert.: Men moet de brontekst inkorten en uitbreiden om deze in rijm (en vers) om te zetten en het verhaal in overeenstemming met de 'ratio' te vertalen). (Winkelman 1984). De formele reden van ingrijpen betreft de rijm- en verstechniek: Het is voor de bewerker noodzakelijk om het ingewikkelde verssysteem van de Franse 'Aiol' (met verzen van tien resp. twaalf lettergrepen en alexandrijnen), in rijmende verzen van (doorgaans) vierheffingen om te zetten. De Franse verzen zijn lang en rijk aan informatie. Dit gegeven noodzaakt de bewerker niet zelden ertoe om in zijn vertaling voor dezelfde mededeling twee versregels te gebruiken. Maar ook het eindrijm dwingt tot toevoegingen (eventueel stoplappen). Een voorbeeld. De verzen 85-86: 'N]u reit Aiol vort harde unverre,/ des herte rouwech was end erre', gaan terug op het enkele vers F 2616: 'Des or chevauche Aiol[s] grains et iriés'. (Vert.: Nu rijdt Aiol verder, geërgerd en boos). De Maaslander voegt uit rijmdwang de woorden 'harde unverre' toe, een vaag geografisch gegeven dat hij niet in zijn bron aantrof. (Finet-van der Schaaf 1989, 174). De toevoeging is vrij overbodig, maar misstaat niet. Uitbreiding en inkorting kunnen ook optreden om inhoudelijke reden. Het gaat dan om het 'idee ' dat de creatieve bewerker ertoe brengt van de Franse tekst af te wijken. Hierbij spelen volgens de kenners de begrippen rationalisering, idealisering en vervaging een beslissende rol (Pérennec 2010, 26).

Het 'te redenen bringhen' van het verhaal heeft betrekking op Diederics neiging tot rationaliseren (Winkelman 1984: 'redene' is verwant met 'ratio'). Het gaat bij dit begrip om de wens tot verklaring, of verbetering van de motivering van bepaalde Franse details die voor het Dietse publiek wat moeilijker te begrijpen zouden zijn. Maar deze kritische toetsing van de brontekst kan de bewerker er soms ook toebrengen, wonderlijke gebeurtenissen, die hem onwaarschijnlijk voorkwamen, weg te laten. Als Aiol door de herbergier in Orléans in het nauw wordt gebracht, schiet zijn paard Marchegai hem te hulp. Het beest geeft de opdringerige kroegbaas met zijn rechter poot (sorry, been) een ferme schop tegen de borst, zodat de man drie ribben breekt. Vgl. F, v. 2571: 'Que .iii. costes li fait el cors froer'. (Vert.: Dat er drie ribben in zijn lijf breken). Een sterk straaltje van hippische agressie. Dat een paard antropomorfe trekken vertoont, is niet helemaal onbekend in Middelnederlandse literatuur (zie de 'Roman van Walewein', v. 369-374: Het paard Gringolet geeft een draak die Walewein aanvalt een flinke schop zodat diens poot breekt). De auteur van de 'A&M' schrapte de amusante scène van het schoppende paard. Was het tafereeltje hem te kras?

Misschien kan ook een andere bekorting tot de rationalisering worden gerekend. Als Aiol na de ontmoeting met het slagerswijf Hersent wat dromerig verder rijdt, komt hij bij een stenen huis aan een rivier. Een aantal vrouwen spreekt de ridder aan. De uitleg van de scène is niet eenduidig. Malicote (2002, 390), spreekt over 'geesekeeper

neighbor-woman of Hersent', maar volgens Suard (1993, 62), zijn het prostituees. Een van de vrouwen, een zekere Raiborghe (v. 2740, v. 2744), komt met een luguber verhaal over een man die dood bij hen in huis op bed zou liggen. Ze eist nu Aiols schild op om het als draagbaar te gebruiken en de dode naar de kerk van Saint Pierre

te brengen. Wordt hier het motief van de Dankbare Dode nagebootst (Suard 1993, 68)? Aiol vertrouwt de zaak niet, hij wenst zijn schild niet af te geven. Hij verzoekt de vrouwen hem met rust te laten en vermoedt dat hij het met smerige tovenaressen (v. 2753: 'putains sorchieres') te doen heeft die hem in de maling willen nemen. Moge Jezus, zo zegt Aiol, ze te gronde richten. Uit deze vervloeking en de aanroeping van Christus wordt duidelijk dat we het met wijven te maken hebben die 'des duivels' zijn. Leek er aanvankelijk niets aan de hand, Aiol onderkent door de vrome, humane schijn heen de boosaardige intentie van de wijven. Ook deze wat mysterieuze scène wordt door de Maaslander niet overgenomen. Riekte de scène te zeer naar bijgeloof, naar occulte zaken?

Ook een herschikking van de stof zou men kunnen rekenen tot de behoefte van te bewerker tot rationalisering. Een duidelijk inzicht in de reden van zo'n omzetting wordt bemoeilijkt door de fragmentarische overlevering van het Limburgse gedicht. Het fragment dat bestaat uit de A&M, v. 159-164 begint in 'medias res' met de mededeling van een 'monnik' (hij blijkt later een verklede roofridder te zijn!) dat hij God bij zijn wijding zou hebben beloofd om geen strijdros of paard te berijden (v. 163: 'noch ors noch peret mer geriden'). Daaraan moet een informatie zijn vooraf gegaan die in het overgeleverde tekstfragment ontbreekt. Men mag veronderstellen dat Aiol hem eerder in het verhaal één van zijn paarden heeft aangeboden zodat de man snel de komst van de gelieven bij een in de buurt liggende abdij (die er niet was) zou kunnen aankondigen. Pas later wordt de ontbrekende mededeling over 's mans belofte in het Frans ingehaald. Vgl. F, v. 6642-6643: 'Je promis Dameldieu […]/ Jamais ne monteroie sur mul ne sor destrier'. (Vert.: Ik beloofde God […] nooit meer een muilezel of een paard te bestijgen). De Limburger was kennelijk van mening dat hier voor de duidelijkheid een omzetting noodzakelijk was en verplaatste het vertelelement naar voren.

Verder spelen idealisering (of anders gezegd: verhoofsing) en vervaging een, zij het bescheiden, rol. Onder idealisering verstaat men het streven van de bewerker om romanfiguren of gebeurtenissen uit de brontekst die naar het oordeel van de bewerker niet aan de hoofse standaard voldoen op te schonen of irriterend details weg te laten. De Maaslander schrapt bijvoorbeeld in zijn versie de episode waarin koning Lodewijk zich verlaagt, om net als het plebs van Orléans, Aiol te bespotten (vgl. het begrip 'gaber' in F, v. 2617, 2618, 2637, 2639, 2645). Aiol vraagt verbaasd aan een burger wie de persoon is die hem zo vernedert. Het antwoord luidt: de koning van Frankrijk. Aiol moet tot zijn ontzetting vaststellen dat hij door zijn eigen oom (F, v. 2642: 'chou est mes oncles') voor gek wordt gezet. Maar een dergelijke onhoofse houding van een koning (eigenlijk toch kwajongens gedrag), ging de Maaslander kennelijk te ver. Dus weg ermee. (Zie ook Finet-van der Schaaf 1989, 177). Onder vervaging wordt o.a. het wegretoucheren van historische implicaties verstaan, van verbleking van het locaalkoloriet. Zo schrapt de Maaslandse bewerker bijvoorbeeld in zijn versie de mededeling uit het Frans dat de schurkachtige slager Hageneu en zijn dikbuikige wijf Hersent oorspronkelijk arme lui uit Bourgondië waren die zich later in Orléans hadden gevestigd. Uit de scène spreekt een zekere rivaliteit tussen de Fransen en de Bourgondiërs die voor het Limburgse publiek niet relevant was.

We vroegen ons aan het begin van dit hoofdstuk af: Is de onbekende Limburger die de Franse ‘Aiol’ in het Middelnederlands omzette nu een vertaler of een bewerker. De vraag is moeilijk te beantwoorden. O ja, als vertaler hield hij zich inhoudelijk

voor een groot deel nauwgezet aan zijn Franse brontekst, maar als de bewerker permitteerde zich daarbij een zekere zelfstandigheid waardoor hij voor tekstuele ingrepen, zoals omzettingen, weglatingen, aanvullingen niet terugschrok.

Franse bron

Enkele bijzonderheden

De Franse 'Aiol' is vermoedelijk in het uiterste Noorden van Frankrijk, in Picardië, ontstaan. (Finet-van der Schaaf 1993, 18). De auteur is onbekend. Het gedicht is in een enkel handschrift uit het begin van de 13e eeuw (1220 of later) overgeleverd, samen met de 'Roman van Bevon de Hanstone', 'Elie de St. Gille' en 'Robert le Diable'. Het handschrift wordt in de Bibliothèque Nationale (Parijs) onder nr. 25516 bewaard. Het handschrift bevat elf gekleurde illustraties, waarvan het merendeel hier wordt afgedrukt. De illustraties zelf worden nader beschreven onder gebruikmaking van recent iconografisch onderzoek (Obergfell/Malicote 1996, 2002). De tekst bestaat in totaal uit 10.985 verzen. Hij werd door Jacques Normand en Gaston Raynaud, Parijs 1877, voor het eerst uitgegeven. Ongeveer gelijktijdig publiceerde W. Foerster zijn editie (samen met het gedicht 'Elie de St. Gille'). De editie van Foerster heeft als ondertitel: 'Zwei altfranzösische Heldengedichte mit Anmerkungen und Glossen und einem Anhang: Die Fragmente des mndl. Aiol, hrsg. von J. Verdam', 1876-1882. We citeren de Franse tekst naar de editie van Normand/Raynaud. Een opmerking in dit verband: Weliswaar staan de fragmenten van de Limburgse 'A&M' in ons onderzoek centraal, maar ter aanvulling van ontbrekende informatie wordt rijkelijk uit de Franse brontekst geput.

Opvallend is de inconsequente versificatie van het Franse gedicht. Het eerste deel (tot vers 5366) bestaat bijna uitsluitend uit verzen van tien (of twaalf) lettergrepen, terwijl de verzen in het tweede deel doorgaans uit alexandrijnen zijn opgebouwd. Er wordt wel vermoed dat de overgeleverde tekst uit ongeveer 1200 een bewerking zou zijn van een oudere, verloren gegane versie (Finet-van der Schaaf 1993, 18). Dit zou betekenen dat twee auteurs, de dichter van het origineel en een latere bewerker, voor de tekst verantwoordelijk zijn. Het dubbele auteurschap zou dan eventueel de verklaring kunnen leveren voor de onregelmatige versificatie van de Franse 'Aiol'. De aanname dat twee auteurs aan het werk zouden zijn geweest, wordt echter sterk in twijfel getrokken. Deschamps bijvoorbeeld weet zeker (met verwijzing naar een studie van Delbouille, 1932), dat 'geheel de ridderroman het werk is van één auteur' (Deschamps 1956, 14). De datering van het archetype, dat dan met de overgeleverde tekst samenvat, wordt gesteld in de periode 1160-1170. Maar ook een latere datering kan niet worden uitgesloten. Nog onlangs werd de Franse 'Aiol'-tekst met het Vlaamse hof van Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen (1212-1244), in verband gebracht (Malicote 2002, 363: 'It is with Jeanne's court […] that scholars have associated the chanson de geste, Aiol […]'). Dit zou voor de Vlaamse 'Aiol' kunnen kloppen. Het feit dat Mirabel in de Vlaamse tekst na haar doop Johanna werd genoemd (v. 509-510: 'Dat mense Johanne hiet/ Alsi kersten was gedaen'), geeft een aanwijzing

in die richting. Maar de stelling dat de Franse ‘Aiol’, dus de brontekst van de Maaslandse versie, pas in de eerste helft van de 13e eeuw zou zijn ontstaan, roept chronologische vraagtekens op. Maar we geven toe dat het dateren van middeleeuwse teksten een onzekere zaak blijft.

Over de vraag tot welk genre de ‘A&M’ moet worden gerekend, bestaat verschil van mening. Finet-van der Schaaf bijvoorbeeld ziet in de tekst een ‘chanson de geste’, die tot de zogeheten ‘Karelepiek’ moet worden gerekend. Ze wijst op de in dit genre gebruikelijke motieven zoals riddertrouw, eerherstel, verraad, doodstraf, de strijd tegen de Saracenen, etc., motieven, die ook in de Franse ‘Aiol’ voorkomen (Finet-van der Schaaf 1993, 18). Gaat men van de historische indeling uit, zoals die voor de ‘chanson de geste’ al rond 1200 werd voorgesteld, dan behoort de ‘Aiol’-tekst tot de cyclus waarin de gespannen verhoudigen tussen de koning en zijn vazallen centraal staat (Van den Berg-Besamusca, 1992, 14). Volgens Schneegans is de ‘Aiol’-dichter door de zogenaamde ‘Verräterepen’ beïnvloed toen hij het motief van de ‘Verleumdung eines treuen Vasallen durch einen Vertreter der Verrätersippe’ in zijn verhaal verwerkte (1899, 407). Maar let op. Het ‘Aiol’-gedicht is volgens Gilbert de Smet ‘geen werkelijke chanson de geste’. Hij verwijst instemmend naar Kukenheim die over een ‘semirealistische roman’ sprak. (De Smet 1971/ 1991, 152). Vooral de liefde tussen Aiol en Mirabel, die in het werk een belangrijke plaats inneemt, maakt dat het dichtwerk trekken vertoont van een hoofse roman. (Van Oostrom 2006, 180). Door dit gemengde karakter (Schneegans sprak al over de ‘Verquickung epischer und romanhafter Elemente’, 1899, 401) is het genre-probleem moeilijk op te lossen**.**Toch zullen wij over de ‘Aiol’- roman spreken. We vinden daarvoor steun bij de anonieme dichter van de Franse tekst die aan het eind van het verhaal opmerkt: ‘Et del romans Aiol est la rime finie’ (F, v. 10981). (Vert.: Van de roman over de ‘Aiol’- roman is hiermee de berijming ten einde).

Een historische afspiegeling?

Dat historische personen hun neerslag zouden hebben gevonden in de tekst wordt algemeen ontkend. Deschamps zegt het nadrukkelijk: Het ‘Aiol’- verhaal ‘is niet […] aan historische feiten en personages vast te knopen […]‘ (Deschamps 1956, 10). Dit standpunt is al oud. Schneegans beweerde al ruim een eeuw geleden dat het gedicht waarschijnlijk ‘keine historische Grundlage’ bezat (Halle 1988). Maar is dat juist? De Franse verteller hecht er in de proloog aan zijn gedicht als een waargebeurd verhaal voor te stellen. (Voor een recente analyse van de proloog, Malicote 2002, 372-379). Natuurlijk worden er, zo zegt hij in zijn proloog, ook door de nieuwe speellieden (hij spreekt over ‘novel jougleor’, F, v. 7) verhalen verteld maar die berusten niet op waarheid en raken allemaal al gauw in vergetelheid. De kritische uithaal naar de speellieden, - voor geletterde schrijvers zijn het verachte, ongeleerde concurrenten - , is in de vroege Franse prologen een topos. Ook Chrétien de Troyes beschimpt in zijn ‘Erec’-roman de lieden die van het vertellen van verhalen willen leven. (Vgl. F, v. 22: ‘cil qui de conter vivre cuelent’, ed. A. Gier, 1987). De ‘Aiol’-verteller meldt nu dat de speellieden verzuimd hebben het meest ware verhaal (F, v. 9: ‘La plus veraie estoire’) te vertellen. Dat gaat híj nu doen. Het gaat over gebeurtenissen waarvoor, zo zegt hij, hoge heren nu nog als getuigen kunnen worden opgeroepen, hertogen, graven, etc. De ‘Aiol’ zou dus geen fictief verhaal zijn, maar handelen over gebeurtenissen die de verteller lang geleden heeft vernomen. (Vgl. F, v. 16: ‘Mais je vos en dirai, qui de lonc l’ai apris’). De opvatting, dat hier eventueel

gezinspeeld zou worden op een ‘Byzantine origin for some episodes of Aiol’ (Malicote 2002, 374) wijzen we als uiterst speculatief van de hand. Het gaat hier om een retorische truc. De verteller profileert zichzelf als geletterde: hij kent als geleerd man de geschiedenis. Hij, de autoriteit, begint te vertellen over historische zaken, over de goede koning

Lodewijk die ooit over het mooie Frankrijk regeerde. (Vgl. F, v. 17: ‘Il ot en douce France un boin roi Loeys’). Deze Lodewijk was de zoon van niemand minder dan Karel de Grote. (Vgl. F, v. 18: ‘Si fu fieus Karlemaigne’). Hij is Karel de Grote opgevolgd nadat deze stierf en in Aken begraven werd. (Vgl. F, v. 24: ‘Que mors fut Karlemaignes et a Ais enfouis’). Deze details zijn zonder meer in overeenstemming met de historische werkelijkheid.

Wat is er over de historische Lodewijk de Vrome bekend? Hij werd in het jaar 778 bij Poitiers geboren, hij stierf in het jaar 840 in Ingelheim aan de Rijn. Uit de plaatsen van geboorte en sterven wordt de spagaat al duidelijk, waarin het tijdens Lodewijks bestuur nog ongedeelde Frankische rijk verkeerde. Het is ook kenmerkend voor de situatie dat de ‘Franse‘ koning Lodewijk een ‘Duitse‘ tot echtgenote nam, namelijk Judith uit het Alemannische hertogsgeslacht van de Welfen. Tijdens het bewind van Lodewijk is de crisis in het Rijk ontstaan die uiteindelijk, na een aanvankelijke driedeling, tot de vorming van twee nationale staten, Frankrijk en Duitsland, leidde (Althoff 1998, 69). Lodewijk was een zwakke koning die van zijn zonen veel weerstand ondervond. Zijn beleid werd door een zekere willekeur gekenmerkt. Toen hij in 814, na de dood van Karel de Grote, de macht overnam, stuurde hij veel van de zittende raadgevers van zijn vader, representanten van de oude adel, van het hof weg. Hij verbande ze naar verweg gelegen oorden. Meestal kwamen ze dan in een klooster terecht. Althoff spreekt met niet mis te verstane woorden over een door Lodewijk uitgevoerde ‘Säuberung des Palastes‘ (Althoff 1998, 70). Lodewijk verkoos het om met nieuwe, meer van hem afhankelijke raadgevers, te overleggen en te besturen. Aan het Franse hof ontstond een crisissfeer door spanningen tussen de nieuwkomers en de oude adel. Lodewijk zag zich daardoor genoodzaakt zijn maatregel ongedaan te maken. Hij rehabiliteerde de hoge adellijke heren en riep ze uit hun verbanning terug. Ook gaf hij de bezittingen die hen waren ontnomen terug. Dit gegeven maakte geschiedenis. In de ‘Spiegel Historiael’(IV, I, 34, 53-54) wordt over Lodewijk verteld: ‘Die menegen, die was slands verdreven,/ Lant ende goet dede wedergeven’. De hier genoemde bijzonderheden, aanvankelijke verdrijving en latere teruggave van land en erfgoed, vormen kernbegrippen in het ‘Aiol’-verhaal.

Er zijn dus opvallende overeenkomsten tussen het verhaal over Elie, de vader van Aiol, en de historische werkelijkheid rond Lodewijk. Hertog Elie van St. Gille, Lodewijks zwager (in de historische werkelijkheid is hij onbekend), is in het gedicht een vazal van Lodewijk. Maar Lodewijk blijkt een hoogst onbetrouwbare leenheer te zijn die onrecht begaat ten opzichte van loyale vazallen en oude rechten gemakkelijk met voeten treedt. Zo verbant hij, daartoe aangezet door de verraderlijke Makaire van Lausanne, zonder duidelijke reden zijn zwager Elie. De ‘literaire’ Lodewijk komt later tot inkeer en besluit (mede door toedoen van Elies zoon Aiol!), net zoals in de historische werkelijkheid gebeurde, de in ongenade gevallen leenman in eer te herstellen en hem zijn bezittingen terug te geven. Dat Lodewijk in de ‘Aiol’ aanvankelijk zijn oren laat hangen naar een vreemde, niet ‘Franse’ hertog, door wiens toedoen hertog Elie van het Franse hof werd verwijderd, is tegen de historische achtergrond opvallend te noemen. In 829 stuurde Lodewijk opnieuw zijn vertrouwde raadgevers weg en stelde een graaf uit een niet Franse regio als vertrouweling aan. Althoff merkt hierover op: ‘nichts anderes als eine gravierende und willkürliche

Maßnahme, den Kreis der Ratgeber neu zu ordnen.‘ (Althoff 1998, 72). Zou de personenconstellatie in de ‘Aiol’ misschien een zwakke afspiegeling kunnen zijn van de historische werkelijkheid? Feit is dat de roman gekenmerkt wordt door de

relationele driehoek tussen Lodewijk, de zwakke onbetrouwbare koning, de jonge Aiol, die zijn vader, de verbannen hertog Elie, rehabiliteerde, en Makaire, de usurpator en verrader uit het verre Lausanne.

De drie hoofdpersonen

Lodewijk, de zwakke koning

Lodewijk (Louis) speelt in de 'Aiol' aanvankelijk een opvallend negatieve rol. Dit blijkt uit de gebeurtenissen in de stad Orléans. Beschreven wordt hoe de jonge ridder Aiol, die potsierlijk uitgerust is met de verouderde wapenrusting van zijn vader, door de burgerij (in al haar geledingen) wordt bespot. Dat is tot daaraantoe. Maar ook koning Lodewijk en zijn baronnen zetten de verarmde edelman, die op het stokoude paard Marchegai komt aangereden, voor schut. Vanuit het Koninklijke paleis ziet Lodewijk, de heerser over Frankrijk (F, v. 2619: 'qui Franche tient') de jongeman Aiol (F, v. 2622: 'l'enfant Aiol') aankomen. Het valt op dat het paleis niet ergens buiten de stedelijke bebouwing ligt, bijvoorbeeld op een strategische hoogte of achter een beschermende waterloop. Het paleis is midden in de stad Orléans gesitueerd, vergelijkbaar met het Gravensteen te Gent. De koning is getuige van de hoon die Aiol in de stad ten deel valt. Maar wat doet hij ertegen?

Het gaat om een ridder, zo veronderstelt de koning, die zijn land en zijn rijk (F, v. 2628: 'ma tere et mon resnié') heeft verlaten en door een rijke heer is opgevoed. Vgl. F, v. 2630: 'Riches hom l'a nori'. Tegen een grote beloning zou hij naar Orléans zijn gestuurd (F, v. 2631: 'Si l'a por grant saudee cha envoié(s)'), om (in zijn eentje!) met zijn speer hier de overwinning te behalen. De veronderstelling is absurd, lachwekkend, maar voor Aiol ook ronduit beledigend. Er wordt namelijk aan zijn ridderlijke status getwijfeld. Hoezo? Het feodale systeem geeft antwoord op deze vraag. Een ridder is door de leeneed met de leenheer een verbintenis aangegaan en verplicht zich de leenheer met 'raad en daad' terzijde te staan. De leenheer heeft aan de ridder, zijn leenman, grondbezit (in leen) afgestaan. Dit grondbezit voorziet, dankzij de boeren die erop werken en die een deel van hun oogst moeten afstaan, in het levensonderhoud van de leenman. In principe is er voor de leenman dus geen financiële vergoeding, geen 'soldij' ('saudee'), aan deze verbintenis verbonden.

Maar wat gebeurt er? De koning verlaagt de status van ridder Aiol door hem tot een betaalde, ingehuurde strijder te declasseren. Dit soort (soms bereden) vechtersbazen werd uit de laagste sociale klassen gerekruteerd. Ze werden alleen voor speciale campagnes ingehuurd, deden de smerigste klusjes, zoals het neermaaien op het slagveld van overwonnen vijanden. Deze ingehuurde moordenaars, die er niet voor terugschrokken desnoods ook de eigen bevolking te plunderen, stond in bijzonder laag aanzien (Dinzelbacher 2003, 16). Natuurlijk kan de koning niet in ernst menen, dat hij in Aiol met een gevaarlijke agressieve huurling te maken heeft. Het gaat, let wel, om een slecht bewapende jongeling die op de markt van Orléans verschijnt. De koning verlaagt zich tot spot. Niet alleen dat hij naar de schurk Makaire luisterde en

zijn getrouwe vazal Elie heeft verjaagd, hij weet zich niet hoofs tegenover een verarmde edelman te gedragen en zet zo een negatieve trend aan het hof. Overigens komt de belediging Lodewijk duur te staan. Later komt het tijdens een toernooi tot een krachtmeting tussen de koning en neef Aiol, zonder dat de twee tegenstanders

beseffen dat ze bloedverwanten zijn. De jonge Aiol stoot zijn Koninklijke oom pardoes uit het zadel zodat hij op de grond belandt. Een aanzienlijk eerverlies voor de koning, temeer daar iedereen er getuige van is. F, v. 3379: 'A tere l'abati devant aus tous'. (Vert.: Hij heeft hem voor de ogen van iedereen tegen de grond geslagen). J. Flori zegt het puntig: 'Alors tout va mal dans le royaume' (1984, 208). Dat Lodewijk de Vrome in de 'Aiol' gestileerd zou zijn tot een voorbeeldheld (van Oostrom, 2006, 180) gaat in deze fase van het verhaal niet op.

In de loop van het verhaal verbetert Lodewijk zijn gedrag. Hij ontvangt Aiol en Mirabel aan het hof, verzoent zich met hertog Elie en herstelt hem in zijn oude rechten. Maar in de strijd tegen de Bourgondiërs is de koning nog steeds een zwakke figuur die soms afhankelijk is van de hulp van zijn vazal Aiol. Zo wordt Lodewijk in het gevecht tegen Garin de Monloon met paard en al tegen de grond geslagen. (Vgl. F, v. 8397: 'Que lui et le ceval abati'). Aiol schiet zijn leenheer te hulp en doodt de opponent; daarna bestijgt Lodewijk weer zijn paard. Het incident loopt goed af, maar het laat zien dat de koning geen bolleboos is in het krijgshandwerk. Later verricht de koning een tegenprestatie door samen met Elie de stad Lausanne te belegeren, om zijn neef Aiol en diens echtgenote Mirabel uit de kerker van Makaire te bevrijden. Ook ondersteunt hij Aiol, zijn leenman, in diens poging om Mirabel, die door de moslims gevangen wordt gehouden, vrij te krijgen. Flori formuleert de wending ten goede als volgt: 'Toute rentre dans l'ordre […]' (1984, 208). Dankzij Aiol wordt de feodale orde aan het Franse hof hersteld. Het uiteindelijke doel van Aiols inspanningen is niet alleen eerherstel van zijn geslacht, maar al evenzeer restauratie van het Franse hof.

Fol. 153v.: Lodewijk (links met gouden kroon) verzoent zich met Elie en Avisse. De interactie tussen beide vorsten wordt met handgebaren gevisualiseerd: de heren wijzen naar elkaar met de wijsvinger. De man achter de koning representeert het hof, hij steekt in een zegensgebaar twee vingers van de rechter hand op. Op de achtergrond staat het vooraanzicht van de kerk van het Heilige Kruis afgebeeld.

Aiol, de zoon van Elie

Aiol is de zoon van Elie, de hertog van Saint-Gille. Zijn moeder heet Avisse. Ze is de dochter van Karel de Grote, de zuster van koning Lodewijk. Hertog Elie is door

zijn Koninklijke zwager verbannen naar de streek rond Bordeaux. Niet lang daarna werd Aiol geboren. Hij is de hoofdpersoon van het verhaal. Ook voor Aiol is naar een voorbeeld gezocht. In de Franse ‘Aiol’ wordt onze held als heilige genoemd (F, v. 72-72 en v. 6041). Maar meer dan de naamgelijkheid tussen de held en de heilige (Aioul, Adulphus) bestaat er niet. Het gaat volgens Foerster waarschijnlijk om twee verschillende personen (1876-1882, XXXI). Toch werd er recentelijk achter de naamgelijkheid van held en heilige meer gezocht. Malicote sluit niet uit dat het hier gaat om een ‘complex word-play’ (2002, 366). Kuiper zoekt in een andere richting. Hij vermoedt dat we ‘mogelijk [met] een sprekende naam‘ te maken hebben, maar hij

werkt dit idee niet nader uit. Foerster (Einleitung, 1876-1882, VI) heeft erop gewezen dat Aiol zijn naam krijgt naar aanleiding van de vele slangen die samen met hem in het wilde woud leefden. Het is een ‘wild beest‘ (F, v. 65: ‘Une beste savage’), een soort slang, waarnaar het knaapje wordt genoemd. (Volgens Foerster een ‘aiul’, geëmendeerd uit F, v. 63: ‘aieils’. Normand/ Raynaud lezen in F, v. 63 ‘aieil’/ ‘aiat’ en vertalen eveneens met ‘sorte de serpent’). De naamgeving is opvallend. De vernoeming naar de slang (draak?) lijkt bepaald geen aanbeveling. Er zouden associaties met de Bijbelse slang kunnen worden oproepen, de duivel uit het Bijbelboek Genesis. Maar dat kan de bedoeling niet zijn geweest. Wel staat vast dat de naam Aiol voor de verdere levensloop van het kind van betekenis blijkt te zijn. Duidelijk geldt voor Aiol ‘nomen est omen’. Een slang speelt later in het verhaal een rol. Als Aiol samen met Mirabel in het open veld moet overnachten, gebeurt het dat een reuzenslang zijn been in zijn muil neemt en opslokt. Vgl. F, v. 6215: ‘Aiols avoit sa jambe ens el cors de la wivre’. (Vert.: Aiol had zijn been in de muil van de reuzenslang). Doodsbang richt Aiol zich in een gebed tot Maria’s Zoon, de Almachtig. Onder verwijzing naar Adam en Eva, die God als eerste mensen schiep en die van de verboden vrucht aten, maar toch door God gezegend werden (F, v. 4: ‘Et Adan et Evain forma et benei’), bidt Aiol tot God zijn lijf, leden en leven te sparen. En zo gebeurt het. Overweging verdient het volgende. Wordt Aiol (de ‘slang‘) dankzij zijn naam (en met Gods hulp) tegen de dreiging van de slang, het duivelse kwaad, beschermd?

De beschermende kracht, die van zijn naam uitgaat, wordt nog door een bijzonder teken dat hij draagt, versterkt. Mozes, de kluizenaar, heeft Aiol een geschreven amulet meegeven. Hij moet het teken voor iedereen zichtbaar op de rechter schouder dragen. Vgl. F, v. 454: ‘.i. brief portai’, Foerster vertaalt ‘brief” met ‘geschriebenes Amulett’. Vgl. ook F, v. 461: ‘Moysès prist le brief, se li dona;/ De sor le destre espaule li saila’. (Vert.: Mozes neemt het amulet en geeft het hem; hij bevestigde het op zijn rechter schouder). Om dit te begrijpen moet men zich verdiepen in uitingen van middeleeuwse (bij)geloof. De Middeleeuwer geloofde dat er van kruisen, insignes, amuletten, een magische apotropeïsche werking uitging. Het magische teken zou enerzijds Aiol tegen het onheil dat hem op zijn levenspad zou bedreigen, beschermen en anderzijds hem geluk brengen. Dit magische gebruik van tekens was algemeen in zwang. Van de in hoog aanzien staande Bernhard van Clairvaux is bekend dat hij brieven met spreuken die demonen moesten afweren, om zijn hals droeg (Dinzelbacher 2003, 72).

Aiol had, zo wordt in het verhaal verteld, een geheimzinnige uitstraling. Dat blijkt uit de volgende scène die gedeeltelijk ook in het Limburgse gedicht voorkomt. De herbergier uit Orléans herkent in Aiol een bijzondere ridder. Hij ziet, zo zegt hij tegen zijn metgezellen, ‘un chevalier qui est faés’ (F, v. 2541). Het woord ‘faés’ wordt door Foerster vertaald met ‘gefeit‘, een woord dat in het Nederlands vertaald kan worden met ‘gevrijwaard, ‘beschermd‘, ‘immuun‘. De vraag rijst dan: Waartegen? Vermoedelijk gaat het, gezien de specifieke vertelsituatie, om de spot die in Orléans door de burgers over de jonge ridder wordt uitgestort, maar die hem niets doet. Verdam (1882, 51) vertaalde het Frans ‘qui est faés’ iets afwijkend met: ‘die betoverd is‘. (Normand/ Raynaud vertalen ‘faés’ met ‘enchanté’, ‘magique’). Welke

interpretatie men ook kiest, duidelijk is dat er met Aiol iets bijzonders aan de hand is. De Limburgse vertaler stond bij de omzetting van de tekst voor een probleem. Hoe moest hij het Franse woord ‘faés’ *v*ertalen? Hij schreef: ‘Ic sie hijr einen [ridder

keren,]/ [die van] feien is geboren.' (De tekstreconstructie van v.4-5 is van Verdam, 1882). Verdam wijst op de etymologie van het woord 'faés'. Het is het voltooide deelwoord van het ww. 'faer', 'feer' dat met het Latijnse 'fatum' ('lot', 'voorbeschikking') in verband staat en door Verdam (vgl. ook Normand/Raynaud) met 'enchanter' (betoveren) of 'douer' (begiftigen met) wordt vertaald. De conclusie van Verdam luidt: 'Het is mogelijk, dat de vertaler heeft willen zeggen: Die van demonen (fr. fae, feie = démon […]) afstamt'. Moeten we in deze uitleg een toespeling op Aiols naam zien, een naam die hem met bijzondere krachten heeft begiftigd en hem tegen het kwaad beschermt? Een verklaring blijft moeilijk, temeer daar in de Limburgse bewerking vers 6 ('So wemet líjf …'; Verdam las: 'So weimet lijf…'), dat steun zou kunnen bieden bij een interpretatie, gezien het tekstverlies, niet gemakkelijk te interpreteren valt. (Mndl. 'wemen', vert. kwetsen, beschadigen, Mndl. 'weinen' ('wenden'), vert.: draaien, veranderen). Duidelijker is wat er met de tegenovergestelde eigenschap bedoeld wordt, nl. 'desfaé(s)'. Die eigenschap wordt door de Franse auteur aan Makaire toegeschreven. De verrader, die de pasgeboren tweeling van Aiol tracht te verdrinken, wordt in de cruciale scène 'li quivers desfaés' (F, v. 9236) genoemd, wat zoveel betekent als 'de onzalige schurk'. (Foerster 1876-1882, 560, 'unselig': Normand/Raynaud, 1875, 329, vertalen afwijkend met 'infidèle'). Hoe heeft de Limburgse dichter dit 'desfaé(s)' uit zijn brontekst vertaald? De episode waarin de visser Tierri de baby's van de verdrinkingsdood redt, is slechts in verminkte staat overgeleverd. Over Makaire die naar de brug over de Rhône kwam om daar de kinderen in het kolkende water te gooien, slaat slechts te lezen: 'quam des duvels […]' (v. 664). Zoveel is duidelijk. Makaire wordt hier neergezet als een 'duivelse' schurk. Als Foerster met zijn interpretatie ('onzalig'), gelijk heeft dan is wat Aiol betreft het tegenovergestelde waar. Hij is niet 'desfaé(s)' (onzalig), maar 'faé(s) (zalig)' (F, v. 2542). Onze voorzichtige conclusie moet luiden: Er hangt rond het hoofd van de jongeman uit het bos een Goddelijk aureool van 'zaligheid'**.**Aiol is een bijzonder jong mens. Dat blijkt ook uit het feit dat hij volgens oude hoflieden die het kunnen weten een grotere gelijkenis met Karel de Grote heeft dan enige andere sterveling. Vgl. F, v. 4373: 'Mieus samble Karlemaigne que home né'. Het DNA-profiel van Aiol liegt er niet om. Door 'Vornehmheit des Geblüts' legitimeert Aiol zijn aanspraken (Althoff 1998, 67).

Makaire, de verrader

Makaire, de hertog van Lausanne, speelt in het verhaal als boosaardige tegenspeler van Aiol een belangrijke rol. Hij is voortdurend de anti-kracht, bedenker van alle kwaads. Hij heeft de vader van Aiol, hertog Elie, bij koning Louis in een negatief daglicht geplaatst. De fatale raad om Elie te verbannen is van Makaire afkomstig. Hij wordt in de Franse tekst 'losengier' (F, v. 48) genoemd, een beladen woord, dat vooral in de liefdespoëzie werd gebruikt. Het omschrijft de kwaadspreker, de intrigant, de verrader, die aan het hof leugenachtige berichten verspreidt. Door zijn toedoen werden de hertog Elie en zijn echtgenote Avisse, de zuster van Lodewijk, gedwongen naar de bosrijke gebieden rond Bordeaux te verhuizen. Makaire, een echte usurpator, weet de leengoederen te bemachtigen die Elie werden afgenomen. De slechtigheid

van Makaire zal ook Aiol later aan den lijve ondervinden. Dat begint al als Aiol door koning Lodewijk, die van de familieband nog niet weet, aan het hof in dienst wordt genomen. Makaire is jaloers en maakt Aiol zwart. Makaire wijt de carrière van de jongeling aan een slecht inschattingsvermogen van de vorst. Vgl. F, v. 3800-3801: ‘Mavais consel avés […], Que ce garçon avés mis en tel pris’. (Vert.: U

hebt een slecht inschattingsvermogen, dat u de jongen in een zo lovenswaardige positie hebt geplaatst). Makaire houdt Aiol argwanend in de gaten en moet tot zijn ergernis vaststellen dat de jonge ridder aan het hof nog in aanzien is gestegen. Dit blijkt ook later als de koning op Pinksteren een wedloop organiseert. De koning nodigt Aiol uit naast hem plaats te nemen, dit tot ergernis van Makaire. Te veel eer voor een jongeman, zo merkt de booswicht op, die arm in Frankrijk is aangekomen en niet tot de bloedverwanten van de koning behoort. De koning reageert furieus op de praatjes, scheldt Makaire uit voor hoerenzoon (F, v. 4203: 'Fil a putain') en herinnert eraan dat Makaire bewerkstelligt heeft dat Elie verbannen is. Makaire bespot Aiol om zijn oude paard. Aiol is woedend, spreekt over een goed paard (F, v. 4340: 'boin ceval'). De wedren tussen Aiol en Makaire die op de brug over de Loire plaatsvindt, wordt glansrijk door Aiol gewonnen. Bewondering alom. Er ontstaat een opstootje tussen aanhangers van Makaire en Franse ridders die Aiol te hulp komen. Lodewijk grijpt in en zet Makaire gevangen. De schurk weet echter te ontkomen.

Het komt later opnieuw tot strijd tussen Makaire en Aiol, nl. als de jongeling bekend maakt dat hij de zoon van Elie is. Grote vreugde bij Lodewijk als hij hoort dat Aiol zijn neef is. (Vgl. F, v. 8106: 'Aiols estoit ses nies'). Aiol eist de verbeurd verklaarde leengoederen van het geslacht St. Gille op. Lodewijk verhoort de bede. Het hoogtepunt in de rivaliteit tussen Makaire en het geslacht St. Gille is het gevecht tussen de bedrieger uit Lausanne en de oude hertog Elie. Ter herinnering, de oude man heeft tijdens de verbanning veertien jaar ziek op bed gelegen. Maar nu, na een sterkende maaltijd (we komen er later op terug) heeft hij zijn oude krachten weer herkregen. Hij weet Makaire met zijn zwaard zo hard te treffen, dat de slag dwars door helm gaat. Werkelijk een sterk staaltje van kracht! Want niet alleen de stalen helm, maar ook het stalen kapje dat onder de helm als extra beveiliging op het hoofd werd gedragen, ging er aan. Het beschermende helmkapje baatte hem geen snars! (Vgl. F, v. 9046: 'La coife […] ne li valut .i. roc'). Het gevolg is voor Makaire afschuwelijk. Van zijn gezicht slaat Elie tot op het bot het vlees af. (Vgl. F, v. 9047*:* 'De la fache li tranche la car jusques a l'os'). De laffe Makaire meent dodelijk verwond te zijn en slaat jammerlijk op de vlucht. De vernedering die Makaire ondergaat, is duidelijk. De bloemversiering en edelstenen, die het schild van de opschepper sierden, liggen op de grond. Niet alleen wordt hij in de strijd door een oude ridder verslagen, maar ook wordt een deel van zijn gezicht weggevaagd. Het gezichtsverlies is evident en uiterst pijnlijk!

Aiol trouwt met Mirabel, de dochter van de Spaanse moslimvorst Mibrien. Tijdens de huwelijksnacht wordt het paar op laffe wijze door Makaire overvallen en gevangen genomen. Makaire voert hen weg naar de stad Lausanne, waar ze in de kerker belanden. Na enige tijd baart Mirabel een tweeling. De boosaardige Makaire rooft de baby's en tracht ze in de Rhône te verdrinken. Ze worden door een Godswonder gered. Er volgt een langdurige moeizame belegering van Lausanne door Lodewijk en Elie. Makaire blijkt een slechte leenheer te zijn; zijn vazallen beginnen te morren. Hij besluit te vluchten. Als koopman verkleed verlaat hij met zijn gijzelaars, Aiol en Mirabel, de stad. De lafaard is net op tijd want Lausanne wordt door Lodewijk en de zijnen ingenomen. Makaire vaart de Rhône af, richting Pamplona. Hier wordt hij

later door de moslimvorst Mibrien, Mirabels vader, vriendelijk ontvangen. De trouweloze Makaire keert niet alleen Frankrijk, maar ook het christendom de rug toe. Hij wordt moslim. Zowel in feodale als in religieuze zaken blijkt hij een verrader. Met Makaire loopt het slecht af. Hij wordt ten slotte door de Fransen gevangen genomen en

ontwapend. Zijn straf is verschrikkelijk. Met vier riemen die elk aan vier sterke paarden zijn verbonden (op de illustratie zijn het er twee), worden zijn ledematen uit zijn lijf getrokken. Makaire, de verrader, krijgt de traditionele straf die bij verraad past: hij wordt, net als de verrader Ganelun (Gauweloen) uit het Rolandslied, gevierendeeld. (‘Spiegel Historiael‘ IV, I, 27, 95-98: ‘Ende Karel dede Gauwelon/ An vier paerde binden dien […]/ Ende dedene also scueren recht‘). Makaire wordt wel als ‘een literaire navolging van Ganelon’ beschouwd (Besamusca 2006, 61). Latere gebruikers van het ‘Aiol’-handschrift waren het met de gruwelijke straf voor Makaire maar al te zeer eens. Dat bewijzen gebruikerssporen. Op de illustratie legt het bekraste gezicht van de schurk uit Lausanne van hun afschuw nog zichtbare getuigenis af.

Fol. 172v.: De terechtstelling van Makaire aan het eind van het verhaal: door twee paarden (in de tekst zijn het er vier) wordt de verrader, die frontaal staat afgebeeld, uit elkaar getrokken (‘gevierendeeld’). De houding van Makaire herinnert de kunsthistorica Malicote/Obergfell (1996, 325) aan de uitbeelding van Christus-in-Majesteit in het Laatste Oordeel. De pose is hier ironisch bedoeld. Makaire wordt voorgesteld als de Anti-Christus, de duivelse personificatie van het kwaad. (Malicote/Oberfell 2006, 97 spreekt over de ‘devil in majesty’). Latere gebruikers hebben de figuur van de verrader bekrast uit afschuw voor zijn daden.

Enkele interpretatieve schetsen

De jongeling uit het bos

De ouders van Aiol, hertog Elie en zijn echtgenote Avisse, zijn door koning Lodewijk op influistering van de boosaardige Makaire verbannen naar het gebied rond Bordeaux. De kluizenaar Mozes, die daar een klein heiligdom beheert, biedt hen onderdak aan. De jonge Aiol, die in ballingschap geboren werd, groeit op in het woud, verweg van de feodale ridderwereld. Op zijn veertiende jaar krijgt hij van zijn oude, zieke vader Elie de opdracht om koning Lodewijk van Frankrijk te verzoeken om de ten onrechte afgenomen leenbezittingen aan het geslacht St. Gille terug te geven. Het

motief van de adellijke jongen die onder armelijke omstandigheden in het bos opgroeit, is ook elders bekend. De grootmeester van de 12e eeuwse romanliteratuur, Chrétien de Troyes, gebruikt het gegeven in zijn 'Conte du Graal'. Ook de held uit dit dichtwerk, de jonge Perceval, groeit in het bos op. Tussen beide figuren bestaat een opvallend congruentie: in beide gevallen ontwikkelt de hoofdpersoon zich 'd'une sorte d'état de nature á la possession de l'identité heroïque' (Suard 1993, 76). Er lijkt tussen beide werken een intertekstuele relatie te bestaan. Malicote is van mening: 'Aiol is more than likely a reworking of portions of Chrétien's poem […]') (2002, 366). Maar of Chrétien de gevende of de nemende partij was, blijft omstreden. Perceval ontmoet enkele ridders in een schitterende wapenrusting zodat hij ze aanvankelijk voor engelen houdt. Ze vertellen hem over koning Artur en zijn hof. Tot groot verdriet van zijn moeder – zijn vader is gestorven – besluit de onervaren jongeling naar het Arturhof te gaan. Hij wil ridder worden. Zijn moeder kleedt hem in narrenkleding, geeft hem als rijdier een inferieur jachtpaard. Ze hoopt dat hij uitgelachen en bespot zal worden en naar haar zal terugkeren. Voor zijn vertrek geeft de moeder haar zoon gedragsregels mee die hem later van pas kunnen komen. Zo raadt ze hem o.a. aan dames in nood te helpen, meisjes nooit tegen hun wil te kussen, mensen, die hij ontmoet, naar hun naam te vragen, met de wijze mannen te praten (F, v. 663: 'as preudomes parlez'), in de kerk te bidden enz. In het verdere verloop van het verhaal zal blijken dat de onervaren jongeman de raadgevingen van zijn moeder inderdaad toepast, maar dan wel zo letterlijk, dat hij ermee onbedoeld veel schade aanricht. Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat hier een sprookjesschema (bekend als AaTh 910: 'good counsels') ten grondslag ligt (Pérennec, 2010). De onnozele Perceval die later tot grote daden komt, heeft door zijn levenswijze in het woeste woud, verweg van de beschaafde, geletterde wereld, uiteraard een 'leerachterstand' die door de raadgevingen van zijn moeder slechts voor een klein deel wordt weggewerkt. Het ontbreekt Perceval aanvankelijk vooral aan praktische lessen op het gebied van het ridderlijke gevecht en het hoofse gedrag. Inderdaad, Aiol is 'beaucoup plus sage que le fils de la veuve dame' (Suard 1993, 76)

Ook Aiol heeft in het bos weliswaar geen professionele leraren, maar die taak wordt door zijn beide ouders en de kluizenaar Mozes overgenomen. Zij brengen Aiol, ieder op een ander gebied, belangrijke kennis bij. Vooral de praktische aanwijzingen van zijn bejaarde vader blijken voor Aiol van groot belang voor zijn ridderlijke carrière. Allereerst dient de onervaren jongeling te worden ingewijd in de ridderlijke krijgskunst. Daarvoor heeft hij een strijdros nodig, wapens en een wapenrusting. Zijn vader geeft hem zijn oude paard Marchegai ('[Qui] marche gai', vrij vertaald: 'De vrolijke draver') dat verwaarloosd en mager, en bovendien niet beslagen is, maar dat hij, zo luidt het advies van zijn vader, goed moet verzorgen. Er volgen daarna lessen in de rijkunst, het galopperen, het wenden, het geven van bevelen. De oude ridder stelt zijn aftandse wapenrusting ter beschikking. De lans is door het intensieve gebruik weliswaar gehavend, harnas en helm zijn verroest en niet, zoals dat eigenlijk zou betamen, blank gepoetst. Aiols vader leert zijn zoon op ridderlijke wijze de wapens te hanteren. Die vaardigheden moet de halfwees Perceval in Chrétiens gelijknamige roman op zijn levensweg nog allemaal verwerven.

De praktische levenslessen voor Aiol zijn zeer gevarieerd. Zijn vader hoedt hem voor financiële uitbuiting. Hij wordt ook onderwezen in hoofse deugden. Wees tegenover anderen, zo luidt de raad, heel vrijgevig. Vgl. F, v. 244: ‘Vous serés larges ber’. (Vert.: U zult een gulle baron zijn). Zijn moeder onderricht hem in de astronomie,

zodat hij de loop der sterren, het wassen en afnemen van de maan, leert begrijpen. De kluizenaar Mozes onderwijst de jongeman in de basisvakken, in grammatica, in lezen en schrijven, in Latijn en Frans. Het resultaat van de thuisopleiding mag er zijn. Er is geen jongeman in Frankrijk die beter onderricht was. (Vgl. F, v. 259: 'Il n'ot valet en France mieus dotriné(s)'). Vooral de lessen in de retorica werpen hun vruchten af. Er was niemand die beter de conversatiekunst beheerste, die nodig is om met een wijze man te spreken. (Vgl. F, v. 260: '.i. preudome'). Ook in de raadgevingen van Percevals moeder nemen 'wijze mannen' een belangrijke plaats in.

Maar er is nog iets. Aiol wil niet als een gewone ruiter, maar als een gekwalificeerde ridder uitrijden. Daarom vraagt hij aan zijn vader om hem formeel tot ridder te slaan. Het inwijdingsritueel wordt in de tekst nauwkeurig beschreven. De vader gordt zijn zoon het zwaard om, geeft hem de ridderslag (F, v. 491: 'Et doner la colee'). (Perceval wordt pas later, door Gornemans, tot ridder geslagen). Aiol krijgt van zijn vader de opdracht Lodewijk te dienen. De aanwijzing is genereus, want de koning was immers degene die hertog Elie heeft verbannen! De edelmoedige houding zal zich uitbetalen. God zal Aiol belonen. Ten slotte volgt er een dienst in de kapel van de kluizenaar. De jonge Aiol zingt persoonlijk de mis. (Vgl. F, v. 538: 'Si a l'enfant Aiol messe chantee'). Een intellectueel hoogstandje dat meestal aan geletterde, Latijnkundige geestelijken was voorbehouden. Aiol is nu formeel een ridder, maar, zo merkte Flori fijntjes op: 'sans rien connaître de la chevalerie'. Er is nog iets waarvan hij niets afweet. Aiol krijgt, anders dan Perceval, geen lessen in de omgang met vrouwen. Aiol blijkt geen subtiele minnaar. Niet door een beminnelijke toenadering maar door bruut geweld zal Aiol later zijn bruid veroveren.

Met goede raad toegerust en bij Jezus, de Zoon van Maria, in bescherming aanbevolen gaat Aiol op weg 'en France'. Nog gesterkt door het vaderlijke advies om flink te eten en niet te veel wijn te drinken (vgl. F, v. 216-217: 'Mangiés a grant plenté […],/ Ne bevés mie trop de vin'), rijdt hij op het magere paard weg. Niet verwonderlijk dat Aiol later door de burgers van Orléans wordt uitgejouwd. Als de jonge Aiol wegrijdt, valt zijn moeder drie keer in zwijm. (Vgl. F, v. 545: 'Por l'enfant est la dame .iii. fois pasmee'). Ook Percevals moeder zinkt bij diens vertrek bewusteloos ter aarde (F, v. 624: 'pasmee'). Aiol heeft de woorden van zijn vader in zijn hart opgeslagen. Vgl. F, v. 251: 'Trestoutes ses parolles retient il bien'. (Vert.: Al zijn woorden onthoudt hij nauwkeurig). Perceval houdt zich eveneens aan de levenslessen van zijn moeder, maar heeft door verkeerde uitleg minder succes.

Fol. 99v: De zojuist tot ridder geslagen Aiol neemt afscheid van zijn ouders en van Mozes, de kluizenaar (rechts: in zwarte monnikspij en monnikskap). De vader van Aiol (links in het groepje van drie) geeft hem met een gebaar van de rechter hand (twee opgeheven vingers, duim vooruit) de zegen op weg mee.

Voordat Aiol afscheid neemt, heeft Elie een merkwaardige droom. De kluizenaar Mozes, kenner van geestelijke zaken, legt de droom nader uit. Allereerst: De wilde dieren (de beer, de leeuw, het wildzwijn) die Elie in zijn droom zag en die de jonge Aiol eer betuigden, zijn Saracenen, Turken en Perzen die zich om zijnentwille laten dopen. En verder: De vogels 'die kaal geplukt' zijn en te voet op Aiol afkomen (ze kunnen niet meer vliegen) zijn berooide ridders en edelknapen die hun landbezit hebben verloren en die door hem hun rechtmatige eigendom (hun 'veren') terugkrijgen. Ten slotte: De 'beeltenis' (F, v. 381: 'une ymaige') die Aiol in Pamplona ziet en mee naar Frankrijk neemt, is een beeldschoon meisje. Aiol zal haar tot vrouw nemen. Ze zal hem twee kinderen schenken die, als de droom uitkomt, koningen zullen worden. Zo uitgelegd markeert de droom wat Aiol betreft 'les sommets d'une carrière'. (Delbouille, 1932, 52). Schneegans had al eerder op deze wijze het doel van de droom omschreven: 'den Inhalt des Gedichtes zusammenzufassen, um die Hörer kurz zu orientieren'. (1899, 403).

Fol. 99v. Op een als gehistoriseerde initiaal geschilderde illustratie (Obergfell 1996, 324) staat de monnik Mozes (links) afgebeeld. Hij is gekleed in de zwarte pij en monnikskap van de Benedictijnse orde. De wijsvinger van zijn rechterhand wijst omhoog. Dit gebaar kenmerkt de geestelijke als didactische autoriteit Hij houdt als attribuut in zijn linkerhand een boek vast, dat mogelijk naar de Tien Geboden (de 'Stenen Tafelen') verwijst, een 'allusion to the poem's subject of the re-establishment of law'. (Malicote 2006, 95). Tegenover de kluizenaar staan Elie, Avisse en de kleine Aiol. Mozes legt in de tekst Elies droom uit en voorspelt zo Aiols toekomst.

Het avontuur als geestelijke beproeving

Als Aiol in verroeste wapenrusting en op een oud paard de wijde wereld in trekt, beleeft hij allerlei avonturen. 'Aventuur' is in de mediëvistiek een beladen begrip. Het omschrijft in de ridderepiek het voorval dat de hoofdpersoon 'overkomt' (het woord 'aventure' is verwant met 'avenir', 'advenire'), dat alleen voor hem is weggelegd. Kijkt men naar de Arturroman, bijvoorbeeld naar de **'**Erec' van Chrétien de Troyes**,** dan valt op dat koning Artur en zijn hoflieden (de zogeheten Tafelronde) de bijkans ideale belichaming vormen van de hoofse idealen. Een provocateur van buiten af die de ideale status van het Arturhof in gevaar brengt, dwingt de titelheld tot handelen om de blaam, die het hof en dus ook hem persoonlijk is aangedaan, teniet te doen. De avontuurlijke tocht, die door een veelal vijandige wereld voert,

beleeft de held een moreel dieptepunt. Tijdens het avontuur overwint de held dit dieptepunt, zijn zogeheten ‘crisis’. In triomf keert de ridder, die opnieuw zijn plaats in de wereld veroverde en zich innerlijk verrijkte, met zijn bruid naar het Arturhof terug (Haug 1985, 93). De Arturroman is in hoge mate fictioneel en wordt kunstmatig, door dichterlijk arrangement, fraai gecomponeerd (vgl. Chrétiens ‘ Erec’, v. 14: ‘une molt bele conjointure’).

Heel anders is het gesteld met de Franse ‘Aiol’ die toch in dezelfde tijd (tweede helft 12e eeuw) ontstond. Van een voorbeeldfunctie van koning Lodewijk en zijn baronnen kan (aanvankelijk) geen sprake. Het tegendeel is waar. De koning van Frankrijk is geen haar beter dan het proletariaat van Orléans, ook hij bespot de armelijke ridder

Aiol. Met zijn hoon brengt hij de jongeman in diskrediet. De vorst doorziet niet dat er in de verroeste wapenrusting een nobele ridder steekt. Hoe anders reageerde eerder de edele Ysabel, de zuster van Lodewijk en een tante van Aiol, op de spot van de burgers. Ze geeft een wijze raad aan haar dochter Lusiane, Aiols nicht. Als je ziet dat iemand arm is, zo luidt haar levensles, bespot hem dan niet, want dat zou zondig en gemeen zijn. (Vgl. F, v. 2005-2006: 'Se tu povre le vois, nel gabe mie,/ Car che seroit pichiés et vilenie'). Hiermee is een waardeoordeel over het gedrag van koning Lodewijk en zijn baronnen uitgesproken. Het verschijnen van de armelijk uitgedoste ridder vormt een morele test. De reactie, de spot, verraadt het niveau van de spotter. De deficiëntie ligt niet, zoals in de Arturroman, bij de held, maar bij de koning en de hoflieden. En verder. De avonturen die Aiol beleeft zijn, anders dan in de fictionele Arturroman, logisch te volgen, ze lopen af volgens het principe van oorzaak en gevolg. De geografie wekt de suggestie van echtheid, gekende steden worden genoemd: Poitiers, Orléans, Parijs. Dat is wel even anders in de Arturepiek, waar je fantasierijke, maar uiterst gevaarlijke locaties aantreft. In het wonderlijke 'Bos van Breziljan' is het niet pluis, het 'Woud zonder genade' kun je beter mijden, 'Joie de la curt' ('Vreugde van het hof') is anders dan de naam doet vermoeden, levenbedreigend.

De Arturheld kan, als hij de ridderlijke strijd in zijn voordeel weet af te sluiten, zijn aanzien in de wereld vergroten en zijn innerlijke waarde bewijzen. Het gaat dan, samengevat, om wereldimmanente begrippen, om eer en dapperheid. Anders liggen de zaken in de 'Aiol'. De held, die in de verbanning is opgegroeid, behoort tot de arme lieden, de havenots. Het gevecht tegen een ridderlijke tegenstander, liefs van hoge afkomst, biedt hem de mogelijkheid welstand te verwerven want daaraan heeft hij grote behoefte. (Vgl. F, v. 1634: 'De gaingier, biaus sire, aroie grant mestier'). Het gaat hier dus allereerst om materiële zaken. Maar de betekenis van het avontuur reikt verder. Er komt een religieuze dimensie bij. Voordat Aiol Orléans binnenrijdt, bidt hij de goede God genadig om avontuur. Vgl. F, v. 1918: 'Et me done aventure par te pitie'. (Vert.: en geef me avontuur door Uw genade). Het avontuur wordt hier voorgesteld als een teken van Gods goedheid. Het blijkt een beproeving, waarin de held niet alleen zijn waarde ten opzichte van het Opperwezen, maar eveneens ten opzichte van zijn verbannen ouders kan bewijzen. Maar wat voor 'aventuren' staan Aiol in Orléans te wachten? Het gaat nu niet om een ridderlijk tweegevecht, om krachtdadig optreden, om een strijd op leven en dood tegen Saracenen, roofridders, wilde dieren, etc. In de 'avonturen', die Aiol in Orléans beleeft, spelen wapens geen rol. Het komt op innerlijke waarde en retorische begaafdheid aan. Aiol moet in Orléans reageren op allerlei vormen van bespotting, die uit alle sociale geledingen van de bevolking en uit alle leeftijdsgroepen op hem afkomen. De uitrusting van de jonge ridder, de verroeste wapenrusting, het magere paard, geven alle aanleiding tot spot. Normaal zou een ridder zich krachtdadig verzetten: 'Wer sich im Mittelalter zurückgesetzt, ungerecht behandelt oder beleidigt fühlte, griff zum Mittel der bewaffneten Selbsthilfe', aldus Althof (1998, 5). Maar niet aldus Aiol. Hij grijpt in een confronterende situatie niet naar zijn zwaard, maar reageert beheerst op de uitdagingen, en wel met zijn tong!

Aiol bespot

Het begrip ‘gaber’ (iemand bespotten, iemand voor gek zetten, de draak met iemand steken) speelt in de Franse ‘Aiol’ in diverse ontmoetingen in Orléans een rol. De

Limburgse dichter neemt dit gegeven over. In zijn gekortwiekte beschrijvingen van Aiols belevenissen in Orléans komt het begrip 'spot', 'spotten', 'bespotten' maar liefst zeven keer voor. (Vgl. v. 53: 'bet uwen spotte mi […]', v. 60: 'spotten, groten ende cleine', v. 87: 'want eme volgeden bet spotte', v. 97: 'bet eme dreef si ůren [s]pot', v. 113: 'Vro[w]e', seid Aiol, 'gi spot', v. 154: 'dů hi dien spot van e[m] vernam, v. 157: 'Gine sůlt dien man bespotten niet'). Het spot-motief heeft een dubbel aspect. De vraag luidt: Wie spot er en hoe reageert het slachtoffer op de spot? We refereren twee scènes waarin Aiol voor gek wordt gezet. De jongeman komt langs een herberg. Het is er stamp vol. Op het moment van Aiols aankomst is er een slaande ruzie aan de gang. De reden van de commotie is duidelijk. Er is ruzie bij het dobbelspel ontstaan. De waard tracht aandacht af te leiden door de speellust aan te wakkeren. Hij pakt de dobbelstenen en komt met zijn grootse speelbord aan. (Vgl. F, v. 2524-2525: 'Li ostes […] prist li des,/ Son plus grant eskekier a aporté'). De waard belooft dat hi rijkelijk zijn beste wijn zal schenken. Wie niet bij een glas wijn wil dobbelen, wordt verzocht de kroeg te verlaten. Hij wil vrede in de tent. Daarna zijn de dobbelaars weer aan het speelbord gaan zitten. De scène beschrijft een Middeleeuwse Franse kroeg die, enigszins voor het oog verstopt, in de (wijn)kelder (vgl. F, v. 2520: 'chelier') is gevestigd. Twee geliefde vrijetijdsbestedingen worden gecombineerd: wijndrinken en dobbelen. Voor het dobbelspel zijn twee dingen nodig: dobbelstenen (F, v. 2524 : 'les dés') en een (groot) dobbel- of speelbord (v. 2525: 'eskekier'). (Het woord 'eskekier' betekent eigenlijk schaakbord, maar dat kon ook als ondergrond voor het dobbelspel worden gebruikt.) Het dobbelspel, een geliefd kansspel, waarbij om een inzet werd gespeeld, was vaak aanleiding tot ruzie, zodat in allerlei (laat-) middeleeuwse stadsverordeningen dit soort spelen (ook kaarten hoorde daarbij) in de kroeg werd verboden. (Schubert 1998, 244). Op overtreding stonden soms fikse straffen.

Aiol rijdt op zijn paard langs de kroeg. De waard ziet in de jongeman een dankbaar object van spot. Enige humoristische afleiding kunnen de verhitte drinkenbroers wel gebruiken. De waard betrekt Aiol bij de ruzie. Hij legt hem de situatie uit. Twee mannen waren samen aan het dobbelen. (Vgl. v. 11 : '[…] t]we gegaderet bet spele'). Een heeft er veel verloren. De verliezer geeft het slechte spel de schuld. Dobbelstenen behoren de vorm van een kleine kubus te hebben, maar hier zijn de drie dobbelstenen verschillend van vorm. De ene is klein, de andere rechthoekig, de derde rond. (Vgl. F, v. 2552-2553: 'Li uns est menuier[s], l'autre quarés,/ Et li tiers est pleniers […] ' ; v. 16-17 : Van al[le is negeine]/] gelijc die ander, so men tellet' ; zie aant. bij v. 16). Geen enkele dobbelsteen is identiek. Misschien is dat niet verwonderlijk omdat dobbelstenen over het algemeen uit dierlijk materiaal, namelijk uit botten (van katten, schapen, geiten) werden gemaakt. (Schubert 1998, 246). De waard vraagt aan Aiol om de stenen in de hand te nemen en ze aandachtig te bekijken. (Vgl. v. 15 : 'Junc]here', seit hi, 'siet die steine'). De jongeman krijgt ongewild de rol van rechter toegewezen. Zijn de stenen deugdelijk ? Aiol moet hierover een rechtvaardig oordeel uitspreken. Het is duidelijk dat het verzoek de vermogens van de jongen uit het bos te boven gaat. Aiol bekent dat hij nog nooit in zijn leven heeft gedobbeld. Hij geeft de waard de raad het probleem aan de drinkers in de kroeg voor te leggen en zich te richten naar hun advies. Aiol redt zich zo goed mogelijk uit de situatie, maar wordt wel door de waard danig in verlegenheid gebracht. Marchegai, het paard van Aiol,

zal dit vervolgens (althans in de Franse tekst) de spotter met een ferme schop betaald zetten.

Later wordt onze held in Orléans door een reeks kinderen achtervolgd die allerlei projectielen, o.a. stenen en versleten schoenen, naar hem gooien. (Vgl. F, v. 2766: ‘Et li getent chavates et cailliaus’, F, v. 124: ‘Bet steinen ende bet alden scůn’). Het Frans spreekt zelfs over uitwerpselen (F, v. 2767 ‘et merde ausi’) die in zijn richting worden gesmeten. Het gaat hier om een traditionele manier van spot en hoon. De historicus Althoff vertelt een verhaal over aartsbisschop Mauritius, die door Hendrik V tot paus Gregorius VIII wordt benoemd. De Romeinse bevolking is niet tevreden en zet hem in 1121 af. De toegevoegde illustratie uit de ‘Sächsische Weltchronik’ (Althoff 1998, 61) laat de naakte paus zien die achteromkijkend te paard zit, terwijl hij door twee (van onderen) schaars beklede lieden wordt achtervolgd. Een van de achtervolgers staat er op het punt een laars naar hem te gooien. Dat Aiol, de kleinzoon van Karel de Grote nota bene, door jong straatschrorem wordt bespot, is ongehoord. Aiols eer wordt aangetast. Maar onze held reageert beheerst op de vernedering. Hij redt zich met een religieuzre argumentatie en wijst erop dat Jezus niet liegt. (Vgl. F, v. 2773: ‘Jhesu […] qui ne menti’; v. 132: ‘die niene loech’). Jezus zal hen hun daad vergeven. Hij is immers volgens Johannes 14:6: ‘de weg, de waarheid en het leven’. Met de verwijzing naar Gods vergeving herinnert Aiol aan de woorden uit Lucas 23:24, waarin Jezus zegt**:** ‘Vader, vergeef hun, want ze weten niet wat ze doen.’ Het gaat hier immers om onnozele kinderen! Tegen de pestende jeugd treedt hij zelfverzekerd op: ‘Zeker, ik acht mezelf hoog, wie mij ook voor verachtelijk, houdt’. (Vgl. F, v. 2774: ‘Certes je m’ai molt chier, qui qui m’ait vil’. Vgl. v. 134: ‘Ic heb mi lief, wie mi heft leit’). Aiol antwoordt de treiterende jeugd met christelijke wijsheden. Verder herinnert de jongeling zich de woorden van zijn vader dat een arme drommel uit een vreemd land, zich gedeisd dient te houden. (Vgl. F, v. 2776: ‘Caitif d’autre contree convient tapir’, vgl. v. 138-139: ‘So wie in ander land is arm, dat hi sal dogen mengen harm.’ De kinderen druipen af; ze zijn onder de indruk van Aiols wijze woorden.

Fol. 114: Als Aiol in de verouderde wapenrusting (met schild, maar zonder zwaard?) Orléans binnenrijdt, wordt hij door een groepje burgers en een kind met projectielen bekogeld. Vanuit het raam van zijn blauwe paleis kijkt koning Lodewijk (rechts met gouden kroon) toe.

Wat is de zin van deze aanhoudende pesterijen? Het zijn allemaal kleine voorvallen waardoor Aiol op de proef wordt gesteld. Hij moet bewijzen dat hij onder alle omstandigheden zijn kalmte bewaart en niet onbezonnen tot wapengeweld overgaat. Kortom: In Orléans leert Aiol om de hoofse deugd van de ‘mate’ (matiging, Latijn: ‘temperantia’) in praktijk te brengen. (Bumke 1986, 418). Zijn wapen bestaat uit zijn

retorische vermogen om in hachelijke situaties steeds fraaie antwoorden te geven. Vgl. F, v. 2778: ‘belement lor respondi’. (Vert.: waardig sprak hij hen toe). Eerder al in het verhaal blijkt Aiol, de uitspraken van zijn vader indachtig, weloverwogen te handelen. Malicote /Obergfell (1978/79, 22) merkte op: ‘Recalling his father’s advice, Aiol avoids rash action.’

De feodale maatschappij

In de 12e eeuw werd de maatschappij bepaald door het feodale systeem, het leenstelsel. De macht berustte op grondbezit, dat door de vorst, de landbezitter, aan adellijke personen in leen werd afgegeven. Aanvankelijk viel na de dood van de leenman het grondbezit aan de leenheer terug, in de hoge middeleeuwen werd het leenbezit erfelijk (Winter 1976, 8). Tussen leenheer en leenman (ook vazal genoemd) werd de belening na het afleggen van een vastgelegd ritueel met een eed bekrachtigd. De leenman kon zelf weer leenheer worden, namelijk als hij een deel van zijn leengronden op zijn beurt aan een lagere adellijke in leen gaf. Winter formuleert het als volgt: 'Leenmannen van een leenman waren achterleenmannen van de eerste leenheer […]'. (1976, 10). Zo ontstond als het ware een 'leenpyramide' van leenheer, leenmannen, achterleenmannen. De leenman deed leenhulde aan zijn leenheer en zwoer hem met 'raad en daad' ter zijde te staan. Hij verplichtte zich één keer per jaar (meestal met Pinksteren) aan de jaarlijkse hofdagen deel te nemen. Daarnaast moest hij zijn leenheer in tijden van opstand en oorlog gewapend bijstaan. Aan dit 'contract' kwam oorspronkelijk geen geld te pas. De horigen en boeren, die op de landerijen werkten, waren verplicht een deel van hun oogst aan de leenman af te staan. (Dinzelbacher 2003, 20). Het is te voorspellen wat er gebeurde als de leenman door de leenheer uit zijn rechten werd ontzet en het leencontract eenzijdig werd opgezegd. De leenman verloor niet alleen zijn grondbezit, maar ook de bron van zijn bestaan en met hem zijn achtervazallen.

Een voorbeeld uit de 'Aiol'. Twaalf rovers waarvan er een zich voor monnik uitgeeft, houden zich op langs de pelgrimsroute naar Santiago de Compostela. Ze zijn gespecialiseerd in het uitschudden en vermoorden van bedevaartgangers. Wat is de maatschappelijke achtergrond van deze dieven- en moordenaarsbende? Het is geenszins stadsgajes, in tegendeel, de boeven blijken van ridderlijke afkomst te zijn. Vgl. F, v. 6657: 'tout cil laron furent ja chevalier'. (Vert. : al deze boeven waren ooit ridder. Vgl. v. 203-204: 'Si waren alle wal geborn, gůde ridder utercorn'). Wat is er met hun gebeurd dat ze zo aan lager wal zijn geraakt ? Het waren aanvankelijk ridders, leenmannen dus, die van hun land verbannen en verjaagd zijn. (Vgl. F, v. 6658 : 'Mais il sont de lor terre bani et essillié'). Hun leenheer, in hoogste instantie keizer Lodewijk, heeft ze, door een of ander vergrijp of een politieke onwelgevalligheid verdreven. Hoe precair de positie van de leenman was, blijkt wel uit het lot van Aiols vader. Een verdachtmaking van Makaire, de hertog van Lausanne, was voldoende voor Lodewijk om zijn zwager Elie het in leen gegeven hertogdom af te nemen.

Maar zonder landbezit en de opbrengsten van de grond kon de verbannen ridder niet in zijn levensonderhoud voorzien. De ex-ridders hebben zich in de 'Aiol' noodgedwongen tot een roversbende aaneengesloten. Er is voor hen, opgeleid in de vechtskunst, geen andere mogelijkheid de kost te verdienen. De adellijke heren beheersen nu eenmaal geen ambacht waarmee geld te verdienen valt. (Vgl. F, v. 6659: 'ne sevent gaingier'). Alleen de opkomende stand, de koopmanschap, weet door handel geld te creëren. Ook een andere vorm van economische bedrijvigheid is de ridderschap vreemd, namelijk het lenen van geld voor het in onderpand gegeven

van goederen. (Vgl. F, v. 6663: ‘engagier’ , verpanden). De ‘ lommerd’ (de pandjesbaas) was in dit winstgevende beroep gespecialiseerd. Vooral de nieuw-rijke burgers van Orléans specialiseerden zich in deze bedrijfstak. Het vulgaire slagersechtpaar, dat zich

ooit totaal verarmd in Orléans vestigde, heeft met het in de slagerij verdiende geld leningen afgesloten waaraan woekerrentes waren verbonden. Malicote/Obergfell merkt op : ‘the couple […] had begun money-lending as usurers to whom half of Orléans had now become indebted […].’ (2002, 387).

Maar een ander ’handwerk’, roven en stelen, dat beheersen de ex-ridders uitstekend. (Vgl. F, v. 6660: ’Mais tolir et enbler, chou est li lor mestier[s]’). De Limburger zegt het nog scherper: De heren beheersten geen ander ambacht, dan mensen doodslaan en verwonden. (Vgl. v. 204-205: ’Ne gien ambagt si el ne cunden/ mer lude doet slan ende wunden’). Voor een eerlijk ambacht, zoals de stedelijke bevolking dat leerde, waren de vechtersbazen niet opgeleid. In de tekst, toch een ridderverhaal bij uitstek, bestaat een uitgesproken belangstelling voor de opkomende stand van vaklieden. We komen zelfs te weten wat ‘ klusjesmannen ’ in die tijd zo ongeveer verdienen. Voor honderd schilling kon men vier timmerlieden voor drie weken of meer inhuren. (Vgl. v. 168-169: ’unthalden viere temberman/ drie weken ofte meer nochtan’). Dat is het bedrag dat Aiol de valse monnik voor het onderhoud van de weg aanbood. De adellijke afkomst had voor de heren een voordeel. Ze beschikten over goede wapens en voortreffelijke paarden. De bendeleden hadden welluidende adellijke namen, die bitter afsteken bij hun beroep van rover. De hoofdman bijvoorbeeld heette : ’Corsaus de Valrahier’ (F, v. 6670), ’Cursout’ (v. 214, v. 222). De Limburgse dichter roemt hem met een paradox statement als een dappere stoutmoedige ridder, die, nou ja toegegeven, wel een moordenaar was. (Vgl. v. 215 : ’Ein cůne ridder ende stout,/ of hi ein morder niene were’).

De scène werpt een diffuus licht op de feodale maatschappij aan het eind van de 12e, begin 13e eeuw. Onrecht veroorzaakt nieuw onrecht. Adellijke heren, die uit hun rechten zijn gezet en nu gedwongen worden door roof en moord in leven te blijven, loeren op vrome pelgrims die op weg zijn naar Santiago de Compostela. Daarbij geven zij zich voor geestelijken uit en bedienen zich bij hun vermomming niet alleen van de monnikspij maar ook van de tonsuur. Ze lokken de reizigers in de val door hen onderdak in hun (niet bestaande) klooster aan te bieden. Zo luidde immers het voorschrift. Benedictus had in zijn kloosterregel de monniken opgedragen om alle vreemdelingen die bij het klooster aanklopten te ontvangen als Christus zelf. (Götz 1998, 155). In de feodale wereld van de 12^{e} eeuw heerst schijn en bedrog. Wrang daarbij is vooral dat de vrome outfit gebruikt wordt om gelovigen te beroven. De manier waarop de rover ’Gonbaut’ (F, v. 6685), ’Gunbaut’ (v. 220, v. 222) voor monnik speelt, is eerste klas toneel.

Fol. 142 : Aiol en Mirabel (links) ontmoeten op de weg van Pamplona naar Orléans de valse monnik. Hij draagt als vermomming de zwarte pij en monnikskap van de Benedictijnse orde. De man doet alsof hij aan de weg werkt en houdt als attribuut een pikhouwel in de hand. In werkelijkheid is hij een roofridder die samen met zijn makkers pelgrims uitschudt en vermoordt die langskomen op weg naar Santiago de Compostela.

De valse monnik verwijst naar een abdij in de buurt waar Aiol en Mirabel, zo luidt de leugen, gastvrij zouden worden ontvangen. Het paard dat Aiol hem ter beschikking wil stellen om alvast naar de abdij te rijden om hun aankomst aan te kondigen, weigert hij met een vrome smoes. Bij zijn wijding heeft hij God beloofd geen paard of enige andere viervoeter te berijden. Hoe deze mistige schijnwereld, deze tegenspraak tussen 'appearance and reality' (Obergfell 1978, 23), te doorzien? Dat Aiol niet in de val trapt, is niet aan eigen inzicht te danken, maar aan zijn bruid Mirabel. Zij wordt in een droom gewaarschuwd en doorziet het valse spel. Het zijn helemaal geen monniken, merkt ze op, het zijn in tegendeel twaalf schurken. (Vgl. F, v. 6720-6721: '- Che ne sont mie moigne […] /Ains sont .xii. laron'). Ook in de Limburgse versie brengt de verteller ons op de hoogte van het bedrog. (Vgl. v. 198-200 : 'Van em willic u openbaren,/ dat si ne gene můnke newaren./ Si waren twelef mordenere').

Met de ex-ridders loopt het slecht af. Ze worden gevangen genomen of gedood. Van een verwoest kasteel dat aan de rand van het bos staat, gebruiken de overwinnaars de daksparren om een galg te maken. Dit 'casteel alde' (v. 245) wordt in het Frans '.i. plaisié' (F, v. 7000) genoemd. Förster vertaalt met 'eingefriedeter Ort'. Hiermee is vermoedelijk een met palissaden omgeven kasteeltje bedoeld, een zogenaamde 'motte'. Dit was geen stenen burcht maar een uit hout opgetrokken versterking. Een motte-kasteel werd gebouwd op een kunstmatig aangelegde heuvel (de eigenlijke motte). De bewoners werden extra beschermd door een gracht rondom het perceel en een omheining van lange houten palen. (Dinzelbacher 2003, 35-36). Aiol en zijn helpers binden balken die ze uit de verwoeste motte hebben gesloopt, aan de staart van hun paarden. Ze laten het hout naar open veld slepen en richten ermee een galg op. Daar worden de gevangen roofridders opgeknoopt. De vier dode misdadigers, van wie het hoofd in het gevecht was afgeslagen, werden aan de voeten opgehangen. (Vgl. F, v. 7011: 'Chelui qui n'avoit teste pendirent par les pies'). Dat de adellijke struikrovers worden opgeknoopt, is een uiterst vernederende straf, een zogeheten 'unehrliche' Strafe (Schubert 1998, 342). Het dode lichaam werd namelijk niet begraven werd, maar bleef dagenlang aan de galg hangen en aan verderf en vraat prijsgegeven. Een eerlijke begrafenis ontbrak. Meestal was dit lot kleine dieven beschoren, nu treft de adellijke boeven hetzelfde lot. Dat ook de onthoofde misdadigers aan de galg belanden is opmerkelijk. Hieruit blijkt dat de straf aan de galg niet simpelweg uit de dood bestond - dat waren ze al - , maar dat het vooral op de smadelijke terechtstelling ging. Het ophangen verzoent de 'beleidigte Gottheit', brengt 'Heilung der gekränkten Weltordnung' tot stand. (Schubert 1998, 340). De opknoping werd dus gezien als een vorm van genoegdoening ten opzichte van de hogere Macht.

Lachen met Aiol

Al vroeg heeft het onderzoek vastgesteld dat de 'Aiol'-roman 'vorzügliche[.] Scenen derber Komik' bevat (Schneegans 1899, 409). Bijvoorbeeld. Aiol ontmoet bij zijn rit door Orléans onder andere de slagers, die – toppunt van vunzige viezigheid - slachtafval, namelijk longen van hun koeien, naar hem gooien. (Vgl. F, v. 2582: 'Des

pomons de lor vakes'; v. 36: '[Si] d]růgen lungen in dien handen'). Aiol weet de bloederige troep met zijn schild af te weren. Daarna komt het dikke wijf van de slager op hem af. Ze wordt in het Limburgs 'tripiere' (v. 91) genoemd, maagverkoopster. Deze dame heeft een ultieme wens. Ze wil dat Aiol haar ridder wordt. Als teken van haar liefde wil ze hem een lange (runder-)worst geven. (Vgl. F, v. 2695: 'une longe

andoile'; v.103: 'ein andolihe van einen rinde'). Is dit wellicht bedoeld als een ranzig seksueel woordspelletje dat de adellijke minnedienst moet parodiëren? Malicote/Obergfell denkt in die richting en spreekt over 'an obscene overture' (2002, 388). Suard had eerder al over de worst opgemerkt: 'peutêtre la métaphore du membre viril' (1993, 68). In ridderlijke kringen bestond de gewoonte de dame te dienen (vgl. de Duitse term 'Frauendienst'). De ridder bood een dame zijn diensten aan en hoopte daarmee op een gunstig teken van haar kant. Ze gaf hem in geval van wederkerigheid een liefdespand in de vorm van een sluier, een mouwtje. Dat teken droeg de ridder zichbaar, veelal vastgeknoopt aan zijn lans, in een toernooi. Een voorbeeld van dit gebruik treffen we in Chrétiens 'Perceval'-roman aan. Een jongedame verzoekt hier de ridder Gauvain tijdens het toernooi haar mouwtje te dragen als teken van haar liefde. (Vgl. 'Perceval', ed. Olef-Krafft 1991, v. 5493-5494: '[…] portés por la moie amor/ Ceste mance […]').

De slagersvrouw probeert het adellijke gebruik belachelijk te maken. Maar Aiol zet haar op haar nummer. Hij merkt op dat zij geen 'volgelingen' nodig heeft. Ze wordt immers al gevolgd door drommen (stront-)vliegen die haar zeer lief hebben (Vgl. F, v. 2710: 'Molt vous aiment ches mousques […]'. Vert.: Die vliegen houden veel van u. (Vgl. v. 118: 'dat u die vliegen sere minnen'). De insecten komen op haar af omdat ze overal om haar heen stront aantreffen. (Vgl. F, v. 2712: 'Entor vos trevent merde'). De retorische begaafdheid van de ridder Aiol triomfeert over de gebektheid van de volksvrouw. Ze staat met een mond vol tanden, weet niet wat ze moet antwoorden. Vgl. F, v. 2715: 'Mais ne set que respondre'. De medeburgers, die het tafereeltje hebben gevolgd, merken honend op dat de slagersvrouw in Aiol haar meester heeft gevonden. Vgl. F, v. 2719:: 'Trové avés vo maistre, dame Hersent'. De scène laat zien dat Aiol, ook in het woordgevecht, zijn mannetje staat. Hij bewaart alle rust, begint niet te schelden, maar weet met een raak antwoord de spotster zo te treffen, dat ze zelf object van spot wordt. Spot is een uitdaging, waarbij niet met wapens maar met woorden wordt gestreden. De overwinning in de woordstrijd verhoogt het maatschappelijke aanzien van de uitgedaagde. Aiol oogst alom bewondering. Te danken heeft hij zijn welbespraaktheid aan de lessen van vroeger. Tijdens zijn jeugd in het bos ontving hij immers een uitstekende opleiding die hem nu te pas komt. Want nogmaals, geen enkele jongeman in heel Frankrijk genoot beter onderwijs. Vgl. F, v.: 259: 'Il n'ot valet en France mieus dotriné[s]'.

Voordat Aiol het slagerswijf pittig van repliek dient, moest hij haar spot over zich heen laten gaan. Als eerste reactie barst Aiol (in de 'A&M') in een schaterlach uit. (Vgl. v. 110-111: 'Dů lachede van desen/ Aiol'). Hij zegt honend dat hij zich over haar spot verheugt. (Vgl. v. 114: 'Ic hebbes blitscap'). Maar Aiols gemoedstoestand geeft tot vrolijkheid weinig aanleiding. Diep in zijn hart was hij verdrietig over de vernedering. (Vgl. v. 112: 'aln was hi drůf an sinen můde'). Deze lach die uit een bedroefd gemoed opwelt, vormt een fraaie illustratie van het begrip humor. Van humor is immers volgens de Duitse uitdrukking sprake, 'wenn man trotzdem lacht'. Humor blijkt een levensstrategie te zijn om een moeilijke situatie meester te worden. Humor biedt de mogelijkheid het eigen verdriet te relativeren, te overwinnen, als het ware 'weg te lachen'. 'Lachen also als Ausdruck des Triumphes' (Haug 1990, 263).

Er zijn in de ‘Aiol’- roman nog andere komische scènes. Beschreven wordt hoe een ridder uit het Franse kamp een tegenstander verslaat. Het slachtoffer is een Lombard, afkomstig uit Noord-Italië (Lombardijen). Hij heeft zich als boodschapper aan het hof

van Lodewijk gemeld. In de Franse epiek staat de Lombard algemeen bekend om zijn lafheid (Krauss 1971). Exemplarisch is het volgende verhaal. In een Latijnse fabel 'De Lombardo et limaca' wordt verteld dat een Lombardische boer zijn veld bezoekt en daar tot zijn schrik een monster ontdekt. Het ondier is bewapend met schild en hoorns. De Lombard durft het niet tegen dit ondier op te nemen. Hij roept de hulp in van zijn vrouw en van de goden. Zijn vrouw noemt hem dapperder dan Achilles als hij de strijd aandurft, de goden beloven hem de overwinning. De boer aanvaardt, door de aanmoedigingen gesterkt, de strijd. Het gevecht blijkt een farce. Achteraf blijkt dat de boer een slak voor een monster heeft aangezien (Oleff-Krafft 1991, 615). In de 'Aiol' zegt de Lombard over de Bretonnen dat het heel slechte mensen zijn. (Vgl. F, v. 8973: 'Car Breton sont por voir assés malvase gent'). Een ridder voelt zich aangesproken. Het komt tot een tweegevecht, waarbij de Lombard geen schijn van kans heeft. De reden is duidelijk: De Lombard wist niet veel van wapens af. (Vgl. F, v. 8987: 'Li Lonbars ne sot mie des armes fermement'). Al snel ligt hij verslagen op de grond ligt. De ridder, een zekere Hellewijn (F, v. 8988: 'Hervieu'), beveelt hem op te staan en het gevecht voort te zetten. Maar de Lombard blijft liggen, zegt geen boe of bah. De lafaard durft de strijd niet aan, wat hem duur komt te staan. Hellewijn grijpt hem (in de 'A&M') met zijn hand in zijn mond, trekt hem van de grond omhoog en sleept hem weg. Het gaat er zo wild aan toe dat de onderlip (v. 459: 'die winster lippe', eigenlijk: linker lip) van de Lombard openscheurt zodat al zijn tanden bloot komen te liggen. Opmerkelijk is dat de Lombard voor 'smulpaap' wordt uitgescholden (v. 447: 'lecker'). De omschrijving is hier ironisch bedoeld. Eerder in de tekst had koning Lodewijk al de misselijk makende eetgewoontes van de Noord-Italianen bespot. Bij hen zouden muizen en ratten (F, v. 8861: 'de soris et de rates') op het menu staan. (Vgl. ook Foerster, 489, opm. bij v. 8819). De spot is duidelijk. Met zijn mismaakte mond zal de Lombard vanaf nu wat minder copieus van het ongedierte kunnen smullen.

Dat de Lombard 'via een regulier gevecht de dood vindt' (van Oostrom 2006, 181) is niet juist. De man ligt niet dood op de grond, hij houdt zich dood, in afwachting van hulp. (Vgl. F, v. 9009: 'Ains se fait mors a terre, si atent le secour[s]'). Zowel in de Franse als in de Limburgse versie blijft hij in leven en wordt naar de gevangenis van Soison (F, v. 9017, vgl. v. 467: 'Sessůne') gebracht. Pas na het betalen van een losgeld F, (v. 9019: 'raençon', vgl. v. 468: 'rantzůne') zal de man worden vrijgelaten. De modderfiguur die de Lombard slaat, zal zeker de lachlust van het ridderlijke publiek hebben opgewekt. Van Oostrom spreekt naar aanleiding van de scène over 'een homerisch gelach' (2006, 181). Aanleiding voor deze reactie ligt in de discrepantie tussen de verwachte dapperheid van de grootbek en de getoonde lafheid. Haug merkte op: 'Dass […] der komischen Wirkung ein Widerspruch zugrunde liegt, […] ist nicht zu verkennen' (1990, 258).

Humoristisch is ook de maaltijdscène, waarin wordt beschreven hoe de oude Elie weer op krachten komt. Wat is het geval? Elie wil zijn zoon Aiol, die samen met zijn zwangere vrouw door Makaire gevangen wordt gehouden, gaan bevrijden. Maar de edelman die tijdens de veertien jaar durende verbanning het bed moest gehouden, is zeer verzwakt. Zo kan hij de strijd natuurlijk niet aangaan. Elie herinnert zich een voorval. Zijn lievelingspaard Marchegai keerde ooit verzwakt van een vermoeiende

tocht terug. Maar na het eten van ruim een zesde mud haver of nog meer (vgl. F, v. 8569: ‘Ja a mangiet d’avaine .i. grant sestier u plus’) was het dier er weer uitstekend aan toe. Elie besluit dit voorbeeld te volgen en een flinke maaltijd tot zich te nemen.

Hij verzoekt zijn kamerheren hem uit bed te tillen. Als hij aan de hoogste tafel heeft plaats genomen brengt men hem rijkelijk te eten en te drinken. Op het menu staan in de 'A&M': een groot brood, een vers lendenstuk van een hert, een grote schouder van een wildzwijn en een grote beker wijn. En er wordt nog veel meer op tafel gezet. In het Frans wordt nog verteld dat jonge ridders, die getuige zijn van de enorme schranspartij van Elie, grappen maken over de eetlust van de oude man. Vier ridders zouden er genoeg aan hebben. (Vgl. F, v. 8618: '.iiii. autre chevalier en eusent assés'). De copieuze maaltijd heeft een Poppey-the-sailerman-effect. Elie beschikt plotseling over reusachtige krachten. Hij wil zijn sterkte nu beproeven op een 'quintaine' (v. 431), volgens de beschrijving in het MNW 'eene draaibare figuur (een paal met armen) waarop jonge ridders zich in het tornooien oefenden, en waarom heen carrousel gereden werd.' Maar in de 'Aiol'-roman meet een veteraan zich met de oefenpop. Het effect is verbijsterend! In het Frans lezen we dat Elie het ding zo'n geweldige oplawaai verkoopt dat de hele paal van de mechaniek afbreekt. De ridders die het zien staan perplex. Ook deze komische scène wordt door tegenstrijdigheid gekenmerkt: Een oude zwakke man die op krachten komt met een overgrote maaltijd en dan plotseling berensterk blijkt, zodat hij het hele oefentuig kort en klein slaat! Kolderiek! Dat de remedie die voor de wonderbaarlijke genezing zorgde eigenlijk een 'paardenmiddel' was, zal zeker tot de lachlust hebben bijgedragen.

De wonderbare 'visvangst'

Makaire heeft Aiol en Mirabel in een kerker te Lausanne gevangen gezet. Mirabel blijkt zwanger te zijn. Ze baart in het duistere gevang een gezonde tweeling, twee jongens. Makaire rooft de kinderen en is van plan hen te doden. 's Nachts dwaalt de booswicht met de kinderen door de stad Lausanne. Hij gaat naar de brug over de Rhône en gooit de baby's vanaf de brug in het water. De schurk heeft voor zijn misdrijf de plek uitgekozen, waar de stroming het hevigst was. Toen verrichtte de Hemelse God daar een groot, fraai wonder. (Vgl. v. 617: 'Dar dede Got van deme trone/ ein groet mirakel end ein scone'). Een zekere Tierri was op dat moment in het maanlicht juist onder de brug aan het vissen. Hij zag de mooie kinderen langsdrijven. Hij bedacht zich geen moment, greep de baby's en trok ze aan boord. Daarna wikkelde hij de twee voorzichtig in zijn kleren om ze warm te houden. Toen ging hij stilletjes met ze naar huis, zodat niemand getuige van de gebeurtenis was. Zijn vrouw, de adellijke Aihe van Montoie, komt hem al tegemoet. Ze heeft (in de Limburgse versie) twee kaarsen aangestoken om hem bij te lichten. Wonderlijk toeval. Een brandende kaars per boreling. Hoe het hem in de nacht was vergaan, wilde de vrouw weten. Had hij goede vissen mee naar huis gebracht? Tierri gaf een enigszins mysterieus antwoord. Ja, zei hij, hij had heel wat vissen (v. 643: 'vissche genůch') meegebracht. Ze zijn ook voortreffelijk van kwaliteit, maar je kunt ze beter niet opeten. Wat moet de vrouw met een dergelijk antwoord aan? Dan nodigt Tierri haar uit in zijn kleding te gaan zoeken. Daar ontdekte ze de kindertjes, ze waren heel levendig. Toen de vrouw ze uit de kleding loswikkelde, spartelden ze met hun voetjes en handjes. Vgl. v. 651: 'Si růrden vůte ende hande'. De vrouw schrok, durfde niet te kijken. Wat was dit? Dan breekt het fragment af. Uit het Frans blijkt dat Tierri beseft dat het

kinderen van Aiol zijn, die Makaire uit de weg had proberen te ruimen. Het echtpaar besluit niet naar Frankrijk te gaan maar elders de kinderen in veiligheid te brengen. Tierri en zijn vrouw zoeken samen met Aiols kinderen onderkomen bij koning Gratien van Venetië.

Fol. 160v. De illustratie beeldt uit hoe de pas geboren zoons van Aiol door de visser Tierri van de verdrinkingsdood worden gered. De illustrator verwerkt in een simultane voorstelling twee op elkaar volgende gebeurtenissen. Links wijst Tierri op de twee baby's die, o wonder, op de golven drijven. Rechts tilt hij de eerste baby uit het water aan boord van zijn boot, de tweede zal dadelijk volgen.

De bovenstaande illustratie geeft de meest dramatische scène uit de roman weer. Links is een figuur te zien, die naar twee op de golven drijvende kinderen wijst, rechts een figuur die zich uit een bootje naar voren buigt en een van de kinderen voorzichtig uit het water oppakt. De betekenis van de afbeelding is in het onderzoek omstreden. Finet-van der Schaaf kiest als bijschrift bij de illustratie de woorden: 'Thierry [links] toont de door hem geredde tweeling van Aiol en Mirabel aan zijn vrouw.' (1993, 18). Maar, zo moet men vaststellen, op de illustratie komt Tierri's echtgenote niet voor. In de tekst zelf is er evenmin een aanwijzing te vinden dat Tierri zijn vrouw de kinderen, die in het water drijven, toont. Ook later laat de visser de tweeling niet aan zijn vrouw zien, maar nodigt haar uit om de 'vissen' in zijn kleding te gaan zoeken. De gegeven uitleg van de afbeelding lijkt ons dan ook onjuist. Er is nog en andere interpretatie van de illustratie gegeven. Malicote/Obergfell is van mening dat de illustrator links de verrader Makaire zou hebben afgebeeld die de kinderen in de Rhône tracht te verdrinken, terwijl rechts de visser Thierry te zien is die de tweeling uit het water redt. Deze interpretatie wordt ingegeven door de ondertitel bij de illustratie: 'Ch'est chi ensi Makaires li traitres vaut noier les enfans Aiol(s)'. (Vgl. F, v. 9188). (Vert.: Op deze manier wil de verrader Makaire de kinderen van Aiol verdrinken.) We betwijfelen echter, of de linker figuur Makaire voorstelt. Als de schurk zou zijn bedoeld, zou hij uiterlijk negatieve trekken vertonen. Nu lijkt de duivelse schurk als twee druppels water op Tierri, het intrument Gods. We kunnen ons wel verenigen met de mening van Malicote/Obergfell dat de illustrator in zijn afbeelding gebruikt maakt van de techniek van de 'expolitio': 'The […] illustration […] portrays twee separate events connected temporally by the poem's unique miracle' (Malicote/Obergfell

1996, 331). We hebben hier te maken met een zogeheten simultane voorstelling, d.w.z. dat in één scène twee (of meer) gebeurtenissen wordt afgebeeld die in tijd na elkaar hebben plaatsgevonden. Dat heeft tot gevolg dat eenzelfde persoon in verschillende situaties wordt afgebeeld. Wij geven de volgende interpretatie van de illustratie in overweging: de figuren (links en rechts) stellen allebei Tierri voor. De visser wordt dus twee keer geportretteerd. De figuren zijn identiek, dragen hetzelfde 'signalement': gezicht, haardracht, kleding, kleuring, zijn hetzelfde. Twee achtereenvolgende gebeurtenissen worden geschetst. Links wijst Tierri, als het ware in een 'terzijde', met een 'attentio'-gebaar (let op de rechter hand met de overgrote wijsvinger) op de op het water drijvende kinderen. Rechts voert zijn 'alter ego' ('zijn andere ik') vanuit het vissersbootje de reddingsactie uit. Tierri heeft de rechter baby al in een teder gebaar opgepakt. De tweede baby zal volgen. De twee identieke kinderen in het midden van de scène (ze vormen een tweeling, zijn identiek in uiterlijk en houding), krijgen zo de volle aandacht van de toeschouwer. In de scène van het Godswonder, - door Goddelijke beschikking (of boodschap) vist Tierri op de juiste tijd, op de juiste plek, onder de brug - , is een ander Godswonder ingebouwd, de twee hulpeloze baby's zinken niet in het water weg, verdrinken dus niet, maar blijven op het water drijven. Het snelstromende water van de Rhône lijkt tot stilstand gekomen, de kinderen worden niet meegesleurd. (Vgl. v. 9200: F, 'Li Rones qui ert rades les enfants ne remue'. Vert.: De Rhône die snel stroomde, voerde de kinderen niet mee). Er was ooit eerder Iemand die het wilde water tot rust bracht, eroverheen liep en daarbij niet wegzonk. (Zie: Mattheüs 14).

Wim Gerritsen heeft de scène van de 'wonderbare visvangst' met de Franse brontekst vergeleken (1988, 192-195). Hij stelt vast dat sommige Franse details in de Maaslandse versie ontbreken. In het Frans is Tierri een edelman (vgl. v. 9202: '.i. gentiex hon', F, v. 9217: 'li gentiex hon'), een graaf zelfs (vgl. F, v. 9270: 'li quens Terris'). Zijn echtgenote die de adellijke naam 'dame Aie de Monto(i)rie' (F, v. 9214) draagt, verbaast zich er over dat Tierri bij het vissen zo succesvol is geweest. Nog nooit heeft hij zoveel gevangen, aldus zijn vrouw. (Vgl. F, v. 9223: 'Onques tant ne pescates en trestout votre aé'). Dat is een wonderlijke situatie. God kiest hier als redder een edelman, die kennelijk normaliter nooit vist, maar die op het cruciale moment onder de Rhône-brug dit ambacht uitoefende. Het is met recht een Godswonder dat daar in die nacht plaatsvond. Vgl. F, v. 9199: 'Cele nuit i fist Dieus vertu apercheue'. (Vert.: Die nacht verrichtte God een duidelijk wonder). Later verklaart Tierri aan zijn vrouw het wonder nader. God had hem bevolen onder de brug te gaan vissen. (Vgl. F, v. 9234: 'J'estoie soz cel pont, que Dieu le m'ot mandé'. Vert.: Ik was onder de brug, omdat God het mij gevraagd had). Gerritsen vraagt zich nu af hoe de Limburgse dichter deze scène heeft vertaald. Allereerst heeft hij de status van Tierri veranderd. In de 'A&M' is Tierri niet van edele afkomst. Hij is, zo Gerritsen, eerder een gewone beroepsvisser. Dat de Limburgse dichter de status van Tierri afzwakte, is zeer waarschijnlijk. Het is heel natuurlijk dat een visser aan het vissen. De verandering ten opzichte van het Frans kan worden verklaard door de neiging van de bewerker de handeling te rationaliseren. Het Godswonder wordt dan gereduceerd tot het feit dat de beroepsvisser op de juiste tijd, op de juiste plek aanwezig was. Want een Godswonder blijft het, ook in de Limburgse versie. (Vgl. v. 617-618). Dit zou tevens verklaren waarom Tierri in de nacht onder de brug viste,

zo had God het beschikt (Gerritsen 1988, 193). Over een Goddelijk verzoek in die richting, zoals in het Frans, zou volgens Gerritsen in de Limburgse tekst niet worden

gerept. Toch is het zaak de danig beschadigde verzen 657-719 hierover nader te raadplegen.

Als de echtgenote van Tierri in de kleding van haar man de twee baby's heeft ontdekt, is ze buiten zinnen van schrik. Wat is hier aan de hand? In het Frans stelt ze de vraag wat Tierri heeft meegebracht. (Vgl. F, v. 9232: 'Por amor Dieu, biaus sire, c'avés vos aporté'? Vert.: Bij God, edele heer, wat hebt U meegebracht?). In de 'A&M' treffen we in het verminkte vers 657 op de overeenkomstige plaats een soortgelijke vraag aan: 'Ic maen u bij des Godes cracht, wat is dit dat […]? ' De aanroeping van God, en vermoedelijk de vraag, wat Tierri heeft meegebracht, stemmen overeen. Daarna probeert Tierri zijn opgewonden echtgenote te kalmeren met het verzoek vriendelijker te praten. (Vgl. F, v. 9233: 'plus belement parlés', v. 658: 'spreken scone'). Dan vertelt Tierri in de Franse tekst hoe hij ertoe gekomen onder de brug te gaan vissen. Dit gebeurde na een Goddelijke bevel (vgl. F, v. 9234-9235). Op de overeenkomstige plaats staat in het verminkte vers 662 te lezen: 'Got sande […]'. Natuurlijk is het niet mogelijk aan deze twee woorden absolute zeggingskracht toe te kennen, maar het lijkt ons niet onwaarschijnlijk dat God ook in de 'A&M' aan Tierri de opdracht 'zond' om te gaan vissen en wel nu meteen (vgl. v. 663: 'nu tehant'). Gerritsen vraagt zich terecht af hoe de uit het water geredde baby's in leven worden gehouden. Het Frans is duidelijk: het echtpaar heeft kort ervoor een kindje verloren, de vrouw kan dus probleemloos de kinderen voeden. Vgl. F, v 9273: 'Del lait de vos mamele[s] poés bien ces norir'. (Vert.: Met de melk van uw borsten kunt u ze goed voeden). En de 'A&M'? Gerritsen is van mening, dat het echtpaar in de Maaslandse versie geen kinderen heeft. In het verminkte vers 70[5] lezen we immers: 'w]i ne geine kent […'. Borstvoeding lijkt uitgesloten. Maar is dat juist? Het is Gerritsen ontgaan, dat de Maaslandse dichter in vers 705 letterlijk het Frans vertaalt. (Vgl. F, v. 9271: 'Nos n'avons nul enfant'. Vert.: We hebben geen enkel kind). Maar deze mededeling heeft betrekking op het feit dat daags ervoor hun enige kind gestorven is en dat het echtpaar nú geen kinderen meer heeft. Het lijkt ons waarschijnlijk dat ook de 'A&M' tegen deze achtergrond begrepen dient te worden.

Gerritsen vraagt zich af, wat er in het Franse archetype van de 'Aiol' kan hebben gestaan. Hij is van mening dat in het oorspronkelijke gedicht de edelman Tierri van Godswege opdracht kreeg in de nacht onder de Rhône-brug te gaan vissen. Zo werd de wonderlijke redding mogelijk. Hij wijst op het epische motief uit de 'Karel ende Elegast', waarin de keizer de 'schijnbaar paradoxe opdracht' (188, 194) krijgt als een dief te gaan stelen. Door dit goddelijke bevel wordt het leven van de keizer gered en een samenzwering verijdeld. Zo ook in de 'Aiol'. God voorkomt, door de op het oog onbegrijpelijke opdracht aan een edelman om te gaan vissen, dat de kinderen van Aiol verdrinken. De Limburger zou ter wille van de waarschijnlijkheid de edelman tot beroepsvisser hebben 'gedeclasseerd'. Dit is zeer wel denkbaar maar een stevige steun voor deze stelling ontbreekt in de tekst. De Limburgse dichter spreekt over een man, die Tierri werd genoemd en onder de brug in het maanlicht aan het vissen was (v. 619-621). Over zijn stand wordt niet gesproken. Dat hij beroepsvisser was, staat dus niet vast. En bovendien: Tierri is getrouwd met de adellijke vrouwe 'Aihe van Monto(i)rie' (v. 636). Dat is voor een visserman wat vreemd. Ook de Goddelijke opdracht zou in de 'A&M' ontbreken, maar die zou schuil kunnen gaan achter het

verminkte vers 662: ‘God sand[e…’. De verschillen tussen de Franse en Limburgse tekst zijn minder zwaarwegend dan Gerritsen voorstelt.

De moslimwereld

De barmhartige Aiol

Aiol neemt afscheid van zijn ouders en gaat op weg. De wereldvreemde jongeman ervaart dat in Zuidelijk Frankrijk naast het christendom nog een andere religie een belangrijke rol speelt, de islam. Al direct bij het verlaten van het bos (in de omgeving van Bordeaux) ontmoet hij vier moslimridders met hun schildknapen. Vreedzaam loopt het treffen niet af. Aiol doodt twee schildknapen, waarna de vier ridders te hulp snellen. Drie moslims verslaat hij, de laatste slaat op de vlucht. Dit is het gewelddadige patroon dat we ook uit de 'chanson de geste' kennen. De christenridder is in het gevecht met een moslim superieur, dankzij Gods hulp. Het wereldbeeld in de 12e eeuw wordt bepaald door de tegenstelling christendom versus islam. Hieruit vloeit een fundamentele polariteit voort. Als Aiol in volle wapenrusting de stad Orléans binnen rijdt ziet de bevolking daarin een vorm van overmoedig gedrag, van provocatie. Hoe wordt het optreden uitgelegd? Men beschouwt Aiols optreden als agressie, hij zou de christelijke bevolking wilden doden. (Vgl. F, v. 2605: 'Et no gent crestiene volés ochire'). Maar waarom zou Aiol dat willen? Er wordt een merkwaardig verzinsel opgedist. Zijn vader zou Forré heten. Vgl. F, v. 2606: 'Vos parens est Forés'; vgl. v. 81 'Forreis, ic wane, was ú vader'. Deze Forré zou voor de muren van Parijs gesneuveld zijn. Aiol zou verschenen zijn om zijn dood van zijn vader te wreken.

Natuurlijk is dit verhaal onzinnig. Aiols vader heet Elie, Elie van St. Gille. Wordt met opzet een verkeerde naam gebruikt.? Volgens Normand/Raynaud wordt de naam 'généralement appliquée par moquerie à une personne qui tente une entreprise au-dessus de ses forces' (1875, 346, s.v. Fouré). Achter het feit dat Aiol zijn oude wapens ongepoetst met zich meedraagt wordt iets kwaads vermoed. Aiol zou met de moslims onder een hoedje spelen, zijn wapens zouden vast en zeker door moslims zijn vergiftigd. Vgl. F, v. 2613: 'Por voir les entorchierent gent Sarrasine'. (Vert.: Voorwaar, de moslims hebben ze vergiftigd). Elke verwonding met het zwaard zou dodelijk aflopen. Vgl. F, v. 2614: 'Qui navrés en seroit ne poroit vivre'. (Vert.: Wie ermee verwond was, zou niet meer kunnen leven). Natuurlijk is het vermoeden totaal uit de lucht gegrepen, maar het incident laat zien dat in de christelijke stad Orléans groot wantrouwen heerst ten opzichte van de moslimwereld. Toch blijkt dat de op het eerste gezicht onverzoenlijke kloof tussen beide culturen op het menselijke vlak overbrugbaar is. Dat bewijst Aiol**.** Wat gebeurt er? Er komt een Saraceense boodschapper, een zekere Tornebeuf, naar het hof van de Franse koning. Deze reusachtige verschijning is afgezant van de moslimkoning Mibrien. Deze is niet van plan de christelijke drieënige God te eren, hij gelooft in Mohammed en Apolijn. Bovendien heeft deze vorst het land in bezit waarover ooit Karel de Grote heerste. Wat een provocatie! Mibrien verklaart, zo deelt de boodschapper mee, koning Lodewijk de oorlog. (Vgl. F, v. 4069: 'La bataille te mande'). De koning wordt woedend, vergeet zijn beschermplicht die ten opzichte van een vijandelijke afgezant geldt. De historicus Althoff rekent dit agressieve gedrag fijntjes tot de 'demonstrative[.] Ausdrucksformen von Dissens'. Wat gebeurt er? Lodewijk laat de moslim door vier van zijn mannen gevangen nemen. De arme drommel wordt daarna

beestachtig toegetakeld. Meer dood dan levend wordt de man later toch vrijgelaten. Hij moet immers nog in staat zijn om in Spanje van zijn wederwaardigheden aan het Franse hof verslag te doen!

Deze gruweldaden stuiten Aiol tegen de borst. Hij treedt, theologisch onderlegd als hij is, in de voersporen van de Barmhartige Samaritaan (Lucas 10. 25-37). De gelijkenis is bekend. Een man is in handen van rovers gevallen en danig toegetakeld. Wie was zijn naaste? Dat was een Samaritaan, die, anders dan andere voorbijgangers, de wonden van het slachtoffer verbond en hem verpleegde. Zelfs aan de herbergier gaf de Samaritaan geld, om verder voor de gewonde te zorgen. Aiol blijkt 'de naaste' van de moslim te zijn. Hij leidt de mishandelde man naar zijn verblijf en heeft hem verpleegd (vgl. F, v. 4088: 'A son ostel l'en maine, si l'a guari'). Hij baadt en kleedt hem, geeft hem bij het vertrek geld mee voor onderweg. Maar er gebeurt nog iets anders. Aiol verzocht de boodschapper geen kwaad over de koning te spreken. (Vgl. F, v. 4096: 'ne mesdira de Loeys'). Bij koning Mibrien teruggekeerd doet de man zijn relaas en doet wat Aiol hem heeft gevraagd. Zijn verslag luidt: O ja, Lodewijk was erg aardig, mijn boodschap werd zonder tegenspraak aangehoord. Maar ik werd wel vreselijk toegetakeld. Maar, zo eindigt de boodschapper, er was ook een edele jongeman, die Aiol genoemd werd, en die hem goed had behandeld. Onze held Aiol toont niet alleen barmhartigheid tegenover de lijdende medemens, maar hij blijkt tevens een uitstekende diplomaat, aan wie er alles aangelegen is om in de moslimwereld respect voor de Franse koning af te dwingen

De geschaakte bruid

Aiol rijdt met twee ridders naar Pamplona, waar de moslimkoning Mibrien resideert. Hij moet een boodschap van Lodewijk overbrengen. In een tuin verborgen hoort Aiol bij toeval dat de boodschapper van een koning, de heer van Afrika. (Vgl. F, v. 5246-5247: 'Uns rois […], sire d'Aufrike') Mirabel, de knappe dochter van Mibrien, een huwelijksaanzoek overbrengt. Het meisje heeft daar wel oren naar, ondanks het feit dat haar vader, die toch toestemming zou moeten geven, er niets van afweet. Dat een vorst op deze wijze, dus via een bruidwerver naar de hand van een verre koningsdochter dingt, is in de middeleeuwse literatuur geen onbekend fenomeen. Trouwens, Mirabel verzette zich niet eens. Maar dat Aiol deze transactie verhindert en er met de bruid die toch voor een ander bedoeld is,

Fol. 128v.: Aiol (rechts voorop) rijdt in begeleiding van twee ridders naar Pamplona waar hij Mirabel zal schaken. Hij wordt hier achtervolgd door drie vijandige moslimridders, van wie de voorste naar hem wijst. Aiol houdt in een 'attentio'-gebaar zijn rechter wijsvinger omhoog, let op.

van door gaat, is opmerkelijk. Men zou Aiols handelen een gewelddadige schaking kunnen noemen. De historicus Götz gebruikt voor deze verbintenis, die door geweld tot stand komt, het begrip 'Raubehe' (Götz 1998, 118). De bruidroof is in dit geval

toegestaan. Het gaat hier immers om een heidense prinses die buiten de ridderlijke gedragscode valt. (zie Flori 1884, 219). Triomfantelijk roept Aiol haar met een fraaie metafoor lachend toe: Schoonheid, u bent ‘gevangen’. (Vgl. F, v. 5354: ‘En riant li a dit: Pris[e] estes, bele’). In Frankrijk zal Aiol zodra ze gedoopt is haar tot vrouw nemen. Maar Mirabel verweert zich aanvankelijk fel. De wet van Mohammed zal door haar niet worden geschonden! Liever zou ze sterven. Wel wil ze weten wie Aiol is. Zelf stelt ze zich zelfbewust voor als een koningsdochter. (Vgl. F, v. 5388: ‘fille sui de roi’). Aiol vertelt over zichzelf: Zijn vader is hertog Elie, hij is de neef van de keizer van Frankrijk.

Fol. 133v.: Aiol (in volle wapenrusting, met schild en speer) rijdt samen met de geschaakte bruid naar Frankrijk.

De moslimschoonheid blijkt goed onderwijs te hebben genoten. Ze spreekt vloeiend vele talen. Aiol rijdt met haar naar Frankrijk. Door vermoeidheid overmand valt Aiol onder een boom in slaap. Intussen heeft men in Pamplona de afwezigheid van Mirabel opgemerkt. Vier moslimridders, allemaal familieleden, zetten de achtervolging in. Mirabel denkt te worden bevrijd en dankt Mohammed. Ze wekt de slapende Aiol die de strijd tegen de overmacht opneemt. Er ontstaat een hevig gevecht waarin Aiol alle vier de tegenstanders overwint. Mirabel heeft de ongelijke strijd verbaasd gadegeslagen. Ze staat versteld over Aiols kracht. Ze roept Aiol toe, naar haar toe te komen, want ze is zijn geliefde. (Vgl. F, v. 5609: ‘Sire, venés vous ent, car je sui vostre drue’). God heeft in haar ogen met de overwinning van Aiol een wonder laten gebeuren. Na allerlei avonturen keert Aiol met zijn bruid aan het Franse hof terug. Het paar wordt hoffelijke door koning Louis ontvangen. Aiol maakt zijn ware identiteit bekend en eist de leengoederen, die Elie ten onrechte zijn afgenomen, terug. Lodewijk voldoet aan dit verzoek.

Fol. 151v.: Aiol en Mirabel worden door koning Louis (rechts met kroon) en zijn gevolg ontvangen. Aiol is gehuld in een bruine wapenrok, waaronder de wapenrusting wordt gedragen. Verder draagt hij een maliënkolder en beenbeschermers met kniestuk. Op het hoofd draagt hij een pothelm, de rest van zijn hoofd, met name zijn wangen, wordt door een maliënkap beschermd. Alleen zijn gezicht is vrij.

Het sprekende beeld.

Aiol en Mirabel zijn door Makaire van Lausanne naar Pamplona overgebracht. Ze zijn nu de gevangenen van Mibrien, de vader van Mirabel. Die wil de twee er toe dwingen om een beeld van Mohammed te aanbidden. Over het beeld van Mohammed krijgen we nadere informatie. Bij het paleis van de moslimvorst is een moskee (vgl. F, v. 9628: 'mahomerie') gebouwd, waarin het beeld prijkt. Maar er is iets merkwaardig met dat beeld aan de hand. Het beeld kan praten. Nu is dit gegeven in de Oudfranse literatuur niet onbekend. Het gaat dan meestal om een technisch hoogstandje. In de Franse Florisroman bijvoorbeeld zijn op een graf de beelden van de hoofdpersonen Floire en Blanchefleur aangebracht. Het zijn geen gewone beelden maar wonderwerken der techniek, zogenaamde 'automata'. Ze kunnen dankzij een vernuftig ingebouwde mechaniek spreken. Floris zegt: 'Kus me schoonheid'. Vgl. v. 593: 'Basiés moi, belle […]'. En Blanchefleur antwoordt: 'Ik houd meer van u dan van wie ook'. (Vgl. v. 596: 'Je vos aim plus que riens vivant'). (Citaten uit Leclanche 2003, zie over dit wonder der techniek Winkelman 1987). Maar in de 'Aiol' ligt de zaak anders. Het sprekende vermogen van het beeld berust niet op techniek, maar op bedrog. In de holle buik van het beeld zit een bedrieger gestopt. De truc is zelfs in de 12^{e} eeuw niet nieuw. Jonker merkte nog onlangs op dat al bij de de Egyptenaren rond 2500 voor Christus de gelovigen werden beduveld door priesters die zich in godenbeelden verstopten zodat de beelden als sprekende orakels gingen functioneren (Jonker 2008, 3). Het gegeven van het sprekende beeld is in de Oudfranse literatuur bekend. (Foerster 492, aant. bij F, v. 9638).

Wat gebeurt er nu verder? Makaire smeekt het beeld om de Fransen te vernietigen. En ja hoor, het beeld antwoordt, dat het Makaire tot toekomstige koning van Frankrijk zal maken. (Vgl. F, v. 9639: 'Roi te ferai de Franche'). Makaire moet zich dan wel tot de islam bekeren en enkele rituele handelingen verrichten. Dat gaat als volgt. Een moslim leidt een 'auferant' (F, v. 9642, Moors strijdros) naar binnen. Makaire moet de bek van het paard kussen, als teken van onderwerping. Verder moet hij zijn verachting voor Jezus bewijzen door krachtig op de grond te spugen. En tenslotte moet hij, zo beveelt de verborgen stem, het beeld zijn kont (letterlijk: anus) kussen. (Vgl. F, v. 9645: 'Et puis me baiseras en mi le treu del culi'). Dit ist het 'Zeichen der Verleugnung Gottes.' (Kruger 1999, 131). En ja hoor, Makaire doet het. (Vgl. v. 9652). Mibrien ziet na lange tijd zijn dochter terug. Ze heeft door de lange gevangenisstraf in de donkere kerker haar stralende schoonheid verloren. Mibrien is woedend, vooral op Aiol, die zijn dochter heeft geroofd. Enkele familieleden proberen Mibrien te kalmeren. Aiol is immers een goede partij, hij moet alleen ertoe bewogen worden om moslim te worden. Aiol wijst deze suggestie af, dat zal niet gebeuren. Mirabel vraagt haar vader haar vrij te laten. Als dat is gebeurd, begeeft zich naar het beeld, zogenaamd om het te aanbidden. Maar dan gebeurt er iets onverwachts. Ze pakt het beeld dat gegoten is uit puur goud, beet. (Vgl. v. 763: 'si nam […]'). Hier breekt het fragment af. Wat er verder gebeurt, ervaren we uit het Frans. Ze grijpt het beeld

bij de arm en stoot het om zodat het in stukken op de grond valt. Dit gegeven komt in de Franse literatuur wel vaker voor. Ook in de ‘Chanson de Roland’ gaan beelden aan diggelen. Mogelijk zijn dit soort verhalen verzinsels. Het is immers twijfelachtig of er werkelijk beelden van Mohamed bestaan hebben. Willem Kuiper (Repertorium, s.v. Mamet) maakt er terecht op attent dat het binnen de islam verboden is om de profeet af te beelden. Toch, zo merkt hij op, heeft er volgens de ‘Spiegel Historiael’ IV I: 12, 7 in Andalusië een beeld gestaan, dat door Mohammed gemaakt zou zijn. In het holle beeld heeft Momammed volgens de tekst een bende duivels verstopt, die het beschermen zodat men het niet kan verwoesten. (Vgl. 12, 15: ‘Datment ghebreken niet en can’). Vermoedelijk gaat het ook hier om een fabeltje.

Dat Mirabel het beeld verwoest is opmerkelijk. Haar daad rijkt verder dan de wens materiële schade toe te brengen. Het gaat om een symbolisch gebaar. Het verschijnsel wordt ‘repraesentatio’ genoemd. Men omschrijft hiermee de veronderstelde relatie die tussen beelddrager en uitgebeelde zou bestaan. Schubert zegt het als volgt: Het gaat om de overdraagbare identiteit van beeltenis en afgebeelde persoon. Dit heeft consequenties: ‘Wenn man das Bild eines Abwesenden verletzt, so stirbt er […].’ (Schubert 1998, 260). Bij het zien van het vernielde beeld verzucht Mibrien: ‘Kijk, alles zal dood gaan en tot zwijgen worden gebracht (monddood worden gemaakt)’. (Vgl. F, v. 9713: ‘Voire, dist Mibriens, tout ert morte et sosprise’). Over Mirabel zegt de ene moslim tegen de ander: ‘Deze dame is Maria!’. (Vgl. F, v. 9712: ‘Ceste dame est Marie’). Nu wordt ons duidelijk waarom Mirabel bij de doop geen nieuwe naam kreeg, zoals in die tijd gebruikelijk was. In de Vlaamse ‘A&M’ wordt bijvoorbeeld gezegd dat Mirabel na de doop Johanna werd genoemd. (Vgl. v. 509: ‘Dat mense Johane hiet’). Mira-bel (‘mooie Mira’). de naam leest als een cryptogram. De vrouw draagt in haar naam alle letters die naar Mari(e), de Moeder Gods, verwijzen.

Rovers bevrijden intussen Aiol uit de gevangenis van Mibrien en bieden hem tegen een losgeld aan koning Gratien van Venetië aan. De koning koopt Aiol vrij. Aiol treedt nu bij hem in dienst en overwint de vijand van Gratien, de moslimvorst Florien van Thessaloníki.

Fol. 165: Links vechten de dieven op leven en dood om het losgeld dat Aiol opbrengt, als keizer Gratien van Venetië (rechts met kroon) hem met de linker hand aanwijst en uit de slavernij vrij koopt.

De ‘high-five’ van de twee betrokkenen bevestigt de transactie. Achter Aiol is een hoveling als getuige aanwezig. Simultane voorstelling (‘expolitio’) van twee in tijd verschillende, op elkaar volgende gebeurtenissen.

Tekstfragmenten

Verantwoording van de editie

De overgeleverde fragmenten van ‘A&M’ (4 volledige bladzijden en een aantal fragmenten, soms alleen snippers) worden in de Universiteitsbibliotheek Leiden (BPL 1049) en in het Rijksarchief Hasselt (fragm. neerl. 6) bewaard. Op elke bladzijde staan 22 regels. De verzen staan niet onder elkaar, maar zijn als in proza doorlopend geschreven. Een rijmpunt achter elk vers scheidt telkens de verzen. De tekst is door één hand als *littera textualis* geschreven. De tekst wordt onderverdeeld door lombarden van twee regels hoog, die steeds op een nieuwe regel worden aangebracht.

De hier afgedrukte tekst berust op de editie M. Gysseling, Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300), uitgegeven m.m.v. en van woordindices voorzien door W. Pijnenburg. Reeks II: Literaire handschriften. Deel I, Fragmenten. s-Gravenhage 1980 (Digitale uitgave Sdu Uitgevers 1998), een eerdere, identieke editie van J. Deschamps en M. Gysseling verscheen onder de titel De fragmenten van de Limburgse Aiol in: Studia Germanica Gandensia 8 (1966), 9-71.

Om de leesbaarheid van de tekst te bevorderen zijn in afwijking van de editie van Gijsseling, 1980, de volgende veranderingen aangebracht:

- De rijmpunten die in het handschrift het eind van de versregel markeerden, zijn verwijderd. De tekst is van een moderne interpunctie voorzien.
- Eigennamen, plaatsnamen en het woord God zijn met een hoofdletter geschreven.
- Waar dit nodig was is de schrijfwijze aan het moderne gebruik aangepast (u>v;i >j); het teken ů vervangt het teken u^{o} uit de editie Gysseling.
- Gysseling heeft in een aantal gevallen, waar hem dat mogelijk leek, verloren tekstgedeeltes gereconstrueerd. Hij plaatste deze aanvullingen tussen vierkante haken. Deze haken worden overgenomen.
- De omvang van de overgeleverde fragmenten verschilt sterk. Om praktische redenen delen we de tekst in op basis van inhoudelijke criteria. De episodes worden van een titel voorzien.
- Op enige plaatsen worden op basis van recent onderzoek in de tekst enkele nieuwe emendaties voorgesteld die eveneens tussen vierkante haken worden geplaatst. Het gaat om de volgende verzen:

23 [dat], hs. do. (Emendatie Verdam, 54, n. bij 23).
36 [si], ontbreekt in het hs. (Aanvulling Goossens, 319).
171 [gi], ontbreekt in het hs. (Aanvulling Goossens, 320).
252 [wal], ontbreekt in hs. (Aanvulling Goossens, 321).
224 [gi], ontbreekt in het hs. (Aanvulling Goossens, 320).

300 In hs. staat: ‘ein groet [d]eel suldi mi sekerlike’. Goossens (321) stelt voor het woord ‘groet’ te schrappen.
407 [ein], ontbreekt in het hs. (Aanvulling Goossens, 320).
475 [sien], hs. ‘sijn’. (Emendatie Zieleman, 88).
476 [halsberg], hs. ‘haisberg’.
513 In het hs. staat: ‘die was vient’. Goossens, 320 (al eerder Verdam, 69) stelt de volgende lezing voor: ‘die[n] was [hi] vient’.
579 [vrouwe], ontbreekt in het hs. (Aanvulling Goossens, 319).
724 [so], ontbreekt in het hs. (Aanvulling Goossens, 320).

Editie en vertaling in context met aantekeningen [+]

Om de losse fragmenten van A&M beter te kunnen begrijpen wordt voorafgaand aan de Middelnederlandse tekst met vertaling de overeenkomende inhoudelijke context van de Franse ‘Aiol’ (hierna: F) geplaatst. Niet alle hoofdstukjes uit het Frans zijn in de Limburgse tekst vertegenwoordigd, alleen degenen die met een sterretje (*) zijn gemarkeerd komen in de Limburgse versie voor.

> **Aiol in Orléans bespot.**Aiol rijdt op zijn oude paard Marchegai verder de stad Orléans binnen. Hij hoop dat God hem in Zijn goedheid ‘aventure’ (F, v. 2503) zal schenken. De jongeling is bewapend met schild en speer. Wel heeft hij een probleem. Hij draagt nog steeds de verroeste wapenrusting die zijn vader Elie hem bij zijn vertrek heeft geschonken. De jonge ridder is in Orléans een hele opzienbarendheid. Er is veel publiek op straat. Wel honderd ridders, jongemannen en bebaarde ridders, slaan hem gade. De dames en meisjes vergapen zich aan hem. Het strijdvaardige optreden van Aiol in het vredige Orléans wekt verbazing. Er lijkt iets te gaan gebeuren, de spanning hangt in de lucht. Het is duidelijk dat Aiol provoceert, uitdaagt tot strijd. Dit tot vermaak van het publiek. Burgers beginnen met elkaar over hem te praten. Waarop wacht de jonge ridder nog? Als hij direct aan de ‘tjost’ was begonnen, zou hij zeker vijf tegenstanders hebben omgelegd en dan zou vandaag nog de dood van Fouré gewroken zijn. De opmerking is raadselachtig, want wie is Fouré?
>
> *** De herbergier.** Aiol rijdt verder en komt bij een herberg, waar veel schurken bijeen zitten. Er is een slaande ruzie aan de gang door onenigheid bij het dobbelen. Is er vals gespeeld? De herbergier neemt de dobbelstenen weg en gaat zij allergrootste speelbord halen. Dat speelt beter. Hij probeert de boel te sussen met de belofte dat hij rijkelijk zijn beste wijn zal schenken. Wie niet bij wijn wil dobbelen, gelieve de herberg te verlaten. De herrie moet ophouden, hij wil volle vrede bewaren in zijn herberg. Daarna zijn de ruziezoekers weer aan het speelbord gaan zitten waarop ze dobbelen. Op dat moment ziet de waard Aiol aangekomen. Hij praait hem aan en wil Aiols oordeel weten over de betrouwbaarheid van de dobbelstenen. Dat lijkt nogal een ratjetoe. De een is klein, de ander rechthoekig, de derde rond. Zijn die stenen wel geschikt om eerlijk te dobbelen? De herbergier wil dat Aiol de dobbelstenen bekijkt en het juiste oordeel erover velt. Maar de jongeman, opgegroeid in het bos, heeft nog nooit in zijn leven een dobbelspel gezien. Hij raadt de waard aan het aan zijn kompanen in de herberg te vragen. Wat die zeggen daar moet hij zich maar aanhouden.

(Cursief afgedrukt in de vertaling staan de gereconstrueerde en inhoudelijk onzekere woorden en zinsdelen. Ze berusten veelal op gissingen van Verdam, 1883 en maken geen aanspraak op betrouwbaarheid).

\+ Aantekeningen (Geraadpleegd: MNW, Verdam 1882, Kuiper 1993-2011).

[...]n dor end dore.+
Bet dien so riet Aiol [vore.
… se]die: ‘Hort, gi heren, +
ic sie híjr einen […+
… va]n feien is geboren.
So wemet líjf […+
… s]ecgen minen wille’.
‘Junchere‘, seit hi, […
…]u des ic wille vragen.
In minen […+
... t]we gegaderet bet spele.+
Die ein hi […+
... s]eget ende claget mi, +
dat em un[…
‘Junc]here‘, seit hi, ‘siet die steine.+
Van al [...] ne+
gelíjc die ander, so men tellet.
[…] minsten vellet.
Dat recht suldi híjr […+
…]l is an ú gedragen‘.

+ 1-2 ’dor end dore…[vore’. Aiol is in volle wapenrusting (F, v. 2538: ‘trestout armés’) op zijn oude paard Orléans binnengereden. Hij is langs de kroeg (wijnkelder) gekomen. Vgl. F, v. 2537-2538: ‘[…] Aiol qu’est trespassés/ Par devant le chelier’.
+ 3 De kroegbaas ziet hem komen en maakt de drinkebroers (v. 3: ‘gi heren’) uit zijn kroeg op Aiol attent. In het Frans noemt hij de kroeglopers ironisch baronnen. Vgl. F, v. 2540 ‘Baron’.
+ 4-5 ‘ic sie […] feien’. Vertaalt F, v. 2541: ‘Je voi un chevalier qui est faés.’ (Vert.: Ik zie een ridder die betoverd is). Vgl. Normand/Raynaud: ‘enchanté’. Foerster vertaalt ‘faés’ met: ‘gefeit’. Hij ziet in Aiol iemand die door hogere machten tegen het kwaad wordt beschermd. Verdam wijst in zijn aantekening bij dit vers op het Franse ‘fae’, ’feie’ dat ‘démon’ zou betekenen. Hij vertaalt met: ‘Die van demonen afstamt’. Vgl. in de inleiding de discussie over ‘faés’/ ‘desfaés’.
+ 6 ‘So wemet lijf”. De betekenis van het verminkte vers is niet duidelijk, te meer daar er twijfel bestaat over de juistheid van de transcriptie. (Verdam heeft hier gelezen: ‘So weinet lijf’). Het ww. ‘wemen’ betekent: kwetsen; het woord ‘lijf’ omschrijft vermoedelijk de persoon. (MNW, ‘lijf’, ad. 6).
+ 10 ‘In minen’. De kroegbaas heeft hier het woord en spreekt over ‘mijn’ kroeg.
+ 11 ‘t]we gegaderet bet spele’. In de kroeg hebben twee mannen samen zitten dobbelen. Vgl. F. v. 2546: ‘Doi serjant orent ore chi tremellé’. (Vert.: Twee heren hadden nu een spel gespeeld).
+ 12 ‘Die ein […]‘. Vgl. F, v. 2547: ‘Li uns a molt perdu(s), s’est adampnés.’ (Vert.: Een heeft er veel verloren en schade geleden).
+ 13 ‘seget‘. Vgl. F, v. 2548: ‘Che dist, de mavais giu li ai gué(s)’. (Vert.: Die zei, dat ik met hem met een slecht spel had gespeeld).
+ 15 Met de ‘steine’ (v. 15) worden de dobbelstenen bedoeld. Vgl. F, v. 2551 ‘les dés’.
+ 16 ‘Van al […] ne’. Verdam vult aan: ‘Van allental so is die eine/ gelijc die ander […]’. Deze emendatie is o.i. onjuist. In het Frans wordt gezegd dat de drie dobbelstenen qua vorm van elkaar verschillen: Vgl. F. v. 2552-2553: ‘Li uns est menuier[s], l’autre quarés, / Et li tiers est pleniers […]’. (Vert.: De ene is klein, de tweede vierkant, de derde is rond). Wij stellen voor om te lezen: ‘Van allen is negeine/ gelijc die ander […]’, zie v. 164: ‘negeiner’.
+ 19-20 ‘Dat recht […] an u gedragen’. Van Aiol wordt verwacht dat hij in het geschil als rechter zal optreden. Vgl. F, v. 2556-2557: ‘Et le droit jugement nous en ferés/ Car sor vos l’avons mis et atiré.’ (Vert.: En spreek het juiste vonnis voor ons uit, want daarmee hebben we u belast en u daartoe opdracht gegeven).

Aiol, hi seide: […
…] tů mi sulke mere?
Want ic nie [dat]... +
…] vůrwár gesecgen mag,
gi sůlets […]+
die bet ú an dien brede lagen.+
[…]cgen,
dat haldet, sunder wieder [secgen‘.+

[Vertaling]

[…] *als maar* door.
Toen kwam Aiol voorbijgereden.
De waard zei: ‘Luister, heren,
ik zie daar een *ridder op ons af komen*,
die van feeën afstamt.
Zo’n […] *verschijning* […]
Ik zal hem zeggen wat ik wil’.
‘Jongeman‘, zei hij, ‘*sta even stil.*
Luister, naar wat ik u wil vragen.
In mijn *huis, voorwaar,*
zijn twee *mannen* samen aan het dobbelen.
De een *heeft veel verloren.*
Dat zegt *hij* en beklaagt zich bij mij erover,
dat hem on*recht is aangedaan*’.
‘Jongeman‘, zei hij, ‘bekijk de stenen.
Van allen *is er niet een*
gelijk aan de andere, zegt men.
Vel *ten* minsten *een oordeel*.
U zult hier recht *spreken*.
Het oordeel is aan u‘.
Aiol antwoordde: ‘*Beste man,*
wat moet ik aan met dat verhaal?
Want ik hem nog nooit *dat spel gezien.*
Ik kan u voorwaar verzekeren,
dat u het beter aan degenen kunt vragen,
die samen met u aan het speelbord zaten.
Wat zij u zullen zeggen,
houdt u daaraan, zonder tegenspraak‘.

+ 23 ‘Want ic nie [dat] …’. We nemen de emendatie van Verdam over die het handschriftelijke ‘do’ door ‘dat’ verving. Aiol zegt hier waarschijnlijk dat hij nog nooit heeft zien dobbelen. Vgl. F, v. 2559: ‘Onques en mon eage ne vi juer’. (Vert.: Nog nooit in mijn leven heb ik het zien spelen).
+ 25-26 ‘Gi sůlets […] lagen’. Aiol verwijst de kroegbaas voor een oordeel naar de dobbelaars zelf, zij kennen het spel. Vgl. F, v. 2560: ‘Vos compaignons arriere le demandés’. (Vert.: Vraag het maar opnieuw aan uw vrienden).
+ 26 ‘brede’. Ontstaan uit ‘berde’ (bord) met r-sprong. Het dobbelspel werd op een bord (meestal een groot schaakbord) als ondergrond gespeeld.
+ 28 ‘dat haldet […] wieder [secgen’. Vgl. F, v. 2561: ‘A che qu’il en diront vos en ténes’. (Vert.: Houdt u aan dat wat zij zeggen).

Marchegai deelt een schop uit. De herbergier, een uitgesproken schurk, roept Aiol toe, dat hij zich niet boos moet maken. Hij pakt Aiols paard Marchegai bij de teugel en trekt hem in de richting van de kroeg. De viervoeter is daarvan niet gediend en geeft de opdringerige kerel met zijn grote rechter hoef zo'n ferme oplawaai tegen zijn borst dat er in zijn lijf drie ribben breken. Gelukkig voor de man blijft zijn hart gespaard. Wel is de schop zo krachtig dat hij de herberg in tuimelt. Als de herbergier is bijgekomen en weer kan praten, wenst hij het paard naar wel honderd duivels.

*** Eldré vertelt.**Aiol komt in zijn armzalige uitrusting en met zijn lachwekkende paard op de grote markt van Orléans aan. De burgers van de stad en de slagers treiteren hem zoveel ze kunnen. De slagers gooien zelfs slachtafval, longen van hun koeien, naar hem toe. Een burger van Orléans, een zekere Eldré spreekt zijn familielid Pierre aan. Hij verwijt Aiol een zekere traagheid, want er zijn veel tegenstanders. Als hij de strijd had aangebonden zou hij tot Kerst hebben gevochten. Eldré voorspelt wat er zou gebeuren als de slager Hageneu, de dronkaard, en zijn vrouw Hersent, met de dikke buik, op het toneel zouden verschijnen. De dame kennend zou, als ze haar grote mes bij zich zou hebben, die knol van Aiol de staart hebben afgesneden. Dan zou het, zo merkt de man ironisch op, nog plezieriger zijn om op het paard te rijden. Aiol reageert beheerst. Hij merkt op dat ze er gemeen aan doen, hem zo te bespotten. Hij noemt hun gedrag zelfs een grote zonde. De woorden maken indruk. De burgers krijgen medelijden met Aiol omdat hij zulke mooie woorden spreekt.

...]t began te varne.
Hi quam gere[den …[+]
da]r hi die vleischouwer gesag
end [...] lach.
Si underwurpen sich bet [….
…] alden ende jungen
te gegen Aio[le ...
[Si] d]růgen lungen in dien handen.
Die [...]den
wurpen, dar hi vort solde [...
...] dar entgegen hienc,
dar hi die wurpe met untfienc.
'Gevader Pie[ter ...', [+]
El]drei, 'dat híjr nu nis niet, [+]
die wi[...]
War em gescerpet síjn cutel, [+]
hi su[...][+]
gescinnet schiere in curten tide.
So [...] solde
te vůrne gůt, so war men w[olde]'.[+]
'Gi heren', seid Aiol, 'laet bliven.[+]
b[...]ven.

+ 30-40 Als Aiol de grote markt van Orléans oprijdt, ziet hij de slagers (v. 31 'die vleischouwer'). De heren gooien ongegeneerd vleesafval (longen) naar elkaar toe ('Sie underwurpen sich bet […]', v. 33), maar Aiol wordt evenmin gespaard. Hij vangt de bloederige troep op, door zijn schild 'er tegen in' ('entgegen') te hangen. Ook in het Frans beginnen burgers en slagers Aiol te bespotten. Slagers gooien longen van koeien naar hem toe. (Vgl. F, v. 2581-2582.: '[…] macheclier […]/ Des pomons de lor vakes l'ont il rué'). De onderlinge smijtpartij en de slimme afweer van Aiol met zijn schild heeft de Limburger toegevoegd.
+ 41 'Gevader'. Peetvader; algemeen: vriend. Vertaling van v. 2583: 'compere'.
+ 42 'Eldrei'. In het Frans 'Eldré' (v. 2583) of 'Houdré (v. 2603), een burger uit Orléans. Hij is in gesprek met zijn vriend Pierre (F, v. 2583: 'compere Pieres', vgl. 41, 'Gevader Pie[ter…'). Het gesprek gaat vermoedelijk over de altijd beschonken slager, een van de vleeshouwers van Orléans, 'Hageneus (Hagenel) li enivrés' (F, v. 2587), de echtgenoot van de dikbuikige slagersvrouw 'Hersent, al ventre lé' (F, v. 2588). De dronkaard is kennelijk niet bij het gooi- en smijtwerk aanwezig (v. 42: 'dat hijr nu nis niet'), maar als hij erbij was geweest (vgl. F, v. 2587: 'Car fust chi Hageneus […]') zou hij, als het scherp was, naar zijn mes hebben gegrepen.
+ 44 'War em gescerpet sijn cutel'. In de Franse bron wordt ook over een 'coutel' gesproken. Hier is het niet de slager, maar de slagersvrouw die het mes zou hebben gehanteerd. Vgl. F, v. 2592: 'S'ele avoit son coutel […].' De Limburger vindt messetrekkerij kennelijk mannenwerk.
+ 45-46 'gescinnet'. Afgeleid van 'schinnen'/ 'schinden': schenden, mishandelen, lichamelijk letsel toebrengen, villen, etc. Gezegd wordt dat, als de slager een scherpgeslepen mes bij zich zou hebben gehad, hij het paard van Aiol lichamelijk letsel (villen?) zou hebben toegebracht. Waaruit dit letsel bestaat, wordt in 'A&M' niet duidelijk. In het Frans wordt over de slagersvrouw gezegd dat ze, als ze haar mes bij zich had gehad, de klepper van Aiol de staart zou hebben afgesneden: Vgl, F, v. 2593: 'Son ronchi li aroit ja escoué'. Was deze actie van de slagersvrouw de Maaslander te cru?
+ 48 'te vůrne […] w[olde]'. Ironische opmerking over het oude paard van Aiol. Vgl. F, v. 2594: 'Dont seroit il plus biaus a amener'. (Vert.: Dan zou hij nog veel mooier zijn om mee uitrijden te gaan).
+ 49 'Gi heren'. Aiol reageert hier niet op het gesprek tussen Pieter en Eldrei, maar richt zich tot de slagers (v. 29), die hij aanraadt om zich met hun beroep bezig te houden (v. 51: 'U vleisch dat slaet') in plaats van hem met spot te overladen.

U vleisch dat slaet ende h[...
...] gi overlopet+
bet uwen spotte mi [...
...] man, ein caitíjf'.+
Tehant si namen [...
...] ůn berouwen sere.+

[Vertaling]

Hij kwam *naar de plek* gereden,
waar hij de slagers in het oog kreeg
en […] lag.
Ze gooiden […] naar elkaar toe
[…] oude en jonge mensen […]
naar Aiol, *dat was een schande*.
Ze droegen longen in hun handen.
Die […]
smeten ze, toen hij weg wilde *rijden,*
naar hem toe.*Hij hield zijn schild* omhoog,
waarmee hij alles wat ze gooiden opving.
'Vriend Pieter, *het is heel jammer* ',
zei Eldrei, 'dat hij er nu niet is,
die we *allemaal goed kennen*.
Als zijn mes geslepen zou zijn,
dan zou hij […] *die knol*
in korte tijd toegetakeld hebben.
Dan […] zou het aangenaam rijden *zijn*,
waarheen men maar wilde.'
'Mijne heren', zei Aiol, ' stop daarmee.
U doet gemeen.
Hak uw vlees in stukken en […
in plaats van mij *te* overladen
met uw spot.
[…] man, een vreemdeling'.
Onmiddellijk namen ze […]
[…] betreurden zeer.

+ 52 'overlopet'. Van het ww. 'overlopen', onder de voet lopen, aantasten, overladen. Verdam wijst op de Duitse wending: 'über einen herfallen'.
+ 54 'caitijf'. Afgeleid van het Franse 'caitif' (oorspronkelijk: krijgsgevangen), nam in het Mndl. de betekenis aan van ellendig, uit zijn land verbannen. Hier als substantief gebruikt: vreemdeling.
+ 56 'ůn berouwen sere'. Betreuren, spijt hebben, berouw hebben ('mi es berouwen'). Vgl. v. 2601: '[…] qu'en ont pité'. (Vert.: omdat ze medelijden hadden).

*** Een valse beschuldiging**. Eldré (Houdré) herneemt het woord. Hij richt zich direct tot Aiol en noemt het dwaasheid dat hij zich die ochtend gewapend heeft en de bewoners van Orléans, toch christelijke mensen, wil doden. Eldré meent te weten wat er in Aiol omgaat. Foré is, zo vermoedt hij, de vader van Aiol. Aiol zou op weg zijn om de dood van Foré te wreken. Het gerucht gaat dat deze Foré door hoogmoedig gedrag voor de muren van Parijs zou zijn gedood. Nu zou Aiol hem na het avondgebed willen wreken en een bloedbad willen aanrichten. Eldré meent nog iets vast te kunnen stellen. Hij vertrouwt de roestige wapens van de jonge ridder niet. Wat zit daarachter? Ze zouden wel eens door de Saracenen vergiftigd kunnen zijn, zodat degene die ermee verwond wordt, moet sterven. Aiol is woedend over deze valse beschuldiging. Het gerucht zou inhouden dat hij en zijn familie met de vijand heulen.

...] was ende tornes vol,
want sine g[...]
spotten, groten ende cleíne,
dat hi [...]
Basiles sprac: ‘Huwe gevader +
bisie[...], +
die wel geliket einen spiere.
Die he[...] walde
gelaten, dar hi si behalde.
Ic [...] růne+
geleiden dumbenheit te dů[ne.
...] gerůken, +
dat si dumbheit iet vers[ůken
...] ende vrie.
Dat is van ú grote stou[...+
...] willet verslaen,
dat kersten is Go[...+
...] wapen is it schíjn,
dat gi swart ende lelic [...+

+ 62 ‘Basiles’. Burger van Orléans, hij komt in het Frans niet voor. De door hem gegeven informatie over de vader van Aoil is onjuist en dient er toe de jongeman in diskrediet te brengen (vgl. aant. 81). De verzen 62-71 zijn verminkt overgeleverd en daarom moeilijk te interpreteren. We menen het volgende te herkennen: De vader van Aiol zou zich gedragen hebben als spion (v. 64), zou lieden in het bos gevangen hebben gehouden (v. 65 vlg.), zou mensen tot domme daden hebben overgehaald (v. 68, 70). Deze informatie ontbreekt in het Frans.
+ 63 ‘bisie[…]’. Misschien de verminkte vorm van ‘bisijn’ (schrijfvariant van ‘’bisien’), iemand nabij zijn?
+ 67 ‘růne□. Van het ww. ‘runen‘, ‘ruynen, zachtjes spreken, fluisteren, influiseren. Maar hoe past het werkwoord in de contekst?
+ 69 ‘gerůken’, zorg dragen voor, graag hebben, wensen.
+ 72 ‘dat is van grote stou[…’. Verdam vult aan: ‘stouternie’, overmoed. Vgl. F, v. 2607: ‘par estouthie’. (Foerster: ‘Tollkühnheit’, Normand/Raynaud: ‘bravade’).
+ 74 De verminkte versregel is moeilijk te begrijpen. Uit het Frans blijkt dat Aiol ervan beschuldigd wordt dat hij zich die ochtend bewapend zou hebben om in Orléans christenen te vermoorden. (Vgl. F, v. 2604-2603: ‘Que si matin avés vos armes prises/ Et no gent crestiene volés ochire’). ‘kersten’ zou het bijv. naamwoord ‘christelijk’ kunnen betekenen. Misschien is ‘go[…]’ een restant van het woord ‘Got’, God. Het hier weggevallen rijmwoord dat op ’verslaen’ (v. 73) rijmt, zou bv. ‘toegedaen’, gunstig gezind, liefhebbend, kunnen zijn geweest. De voorgestelde vertaling is hoogst onzeker.
Over de context nog dit. Aiol zou zo de dood van zijn ‘vader’ (v. 81) willen wreken (F, 2517: ‘Chis vengera anqui le mor[t] Fouré!’ (vgl. de herhaling in v. 83: ‘Hi wert van uwer hant gewroken’). Deze Fouré zou tengevolge van doldriest gedrag voor de poort van Parijs zijn gedood (F, v. 2606-2607: ‘Vos parens est Forés […]/ Devant Paris fu mors par estouthie’). Al eerder in het verhaal werd Aiol met deze onzinnige bewering geconfronteerd. Vgl. F, v. 958: ‘Vous vengerés Fouré […]’. Foerster wijst erop dat F, v. 2517: ‘le mor[t] Fouré’ geëmendeerd is uit ‘le mor Fouré’. (Vert.: de Moor Fouré). Waarschijnlijk is de tekstwijziging dus niet nodig. De overgeleverde Franse variant geeft in combinatie met F, v. 2612-2613 een uitstekende betekenis.
+ 76-78 De zwarte aanslag op Aiols oude, niet gepoetste wapens wordt uitgelegd als vergif (v. 77: ‘bet venine’) dat door moslims zou zijn aangebracht. (v. 78: ‘Dat han gedaen die […]’). Vgl. F, v. 2612-2613: ‘Ches armes que portés sont molt pories;/ Por voir les entorchierent gent Sarrasine’. (Vert.: De wapens die u draagt zijn heel aftands; de waarheid is, dat de moslims ze hebben vergiftigd). Dit is een gemene verdachtmaking. Aiol zou dus met de moslims onder een hoedje spelen. Een kwalijke beschuldiging voor een christelijke ridder!

...] bet veníne.
Dat han gedaen die [...
...] dar mede wert gewunt, +
hine w[...]nt.
Forreis, ic wane, was ú vader.+
So wat wi secgen [alleg]ader,
hi wert van úwer hant gewroken,
noch [eer c]omplie si gesproken.+

[Vertaling]

Hij was […] en zeer boos,
want ze […]
bespotten hem, groot en klein,
dat hij […]
Basiles zei: 'Uw vader
[…],
die lijkt precies op een verrader.
Die *heeft hij in* het bos
gelaten, waar hij ze gevangen hield.
Ik […]
daarheen geleiden om iets doms te doen.
[…] wensen,
dat ze een of andere domheid begaan
[…] en vrij.
Dat komt door uw grote overmoed*igheid*,
ons volk te willen doden,
dat christelijk is*,* God *welgevallig*.
Aan uw waperusting is duidelijk te zien,
die u zwart uitgeslagen en ongepoetst
draagt, dat het bestreken is met vergif.
Dat hebben de *moslims* gedaan.
Wie daarmee verwond wordt,
zal niet […] *in leven blijven*.
Forreis, geloof ik, was uw vader.
Wat we allemaal ook zeggen,
hij zal door uw hand worden gewroken, nog
voordat het laatste avondgebed is gebeden.

+ 79-80 '[…] dar mede wert gewunt/ hine […]'. Vgl. F, v. 2614: 'Qui navrés en seroit ne poroit vivre'. (Vert.: Wie erdoor verwond werd, kon niet in leven blijven).
+ 81 'Forreis, ic wane, was ú vader'. Deze informatie kan niet juist zijn, de vader van Aiol heet immers Elie van St. Gille. De verkeerde naamgeving is vermoedelijk ironisch bedoeld en past bij de spot, waarmee Aiol in Orléans wordt bejegend. De naam 'est généralement appliquée par moquerie à une personne qui tente une entreprise au-dessus de ses forces'. (Normand/Raynaud 1875, 346, s.v. Fouré). De Franse dichter goochelt met de identiteit van Aiols vader. Eerder werd ten onrechte vermoed dat de vader van Aiol 'Audengier[s]' (v. 992) zou heten. Malicote 2002, 383-385, herkent in de naam een intertekstueel spel met de fabliau 'Audigier', beroemd om zijn scatologische scènes. Dit zou de belangstelling voor uitwerpselen in de 'Aiol'-tekst verklaren. Vgl. F, v. 2710: vliegen komen op de stront rond Hersint af; F, v 2767; kinderen gooien met oude schoenen en stront.
+ 84 'noch [eer c]omplie', vgl. daarentegen F, v. 2608: 'après complie'. Benaming van de laatste kerkdienst van de dag, die gehouden werd omstreeks zeven uur in de avond en waarmee de viering van de kerkelijke dag afgesloten werd (ook 'complete' genoemd). Het Frans 'après' is vermoedelijk niet juist en in onze tekst vervangen door: eer, voordat.

Lodewijk bespot Aiol. Vanuit de bovenverdieping van zijn schitterende paleis ziet koning Lodewijk, de heerser over Frankrijk, hoe de bevolking van Orléans Aiol in de maling neemt. De vorst roept zijn ridders bij elkaar. Hij spreekt tegen zijn baronnen het vermoeden uit dat de gewapende jongeman ooit het land en het koninkrijk verlaten heeft en een welgestelde heer heeft gevonden, die hem onderhoudt en hem tegen een flink bedrag aan soldij hierheen heeft gestuurd. Hij komt om met zijn lans gebieden te veroveren. Wat een absurde verdachtmaking! Als Aiol het hoort is hij woedend en vraagt aan een burger van Orléans wie hem zo bespot heeft. Hij krijgt als antwoord dat de persoon niemand minder dan de koning die over Frankrijk heerst. Aiol moet tot zijn verbijstering vaststellen dat zijn eigen oom hem met zijn opmerking voor gek heeft gezet.

De afkomst van het slagersechtpaar. Wat is de voorgeschiedenis van Hersent en haar man Hageneu? Hersent, die steeds met haar bijnaam ‘met de dikke buik’ (vgl. v. 2656: ‘al venter grant’) wordt genoemd, is een slecht wijf, een grote lastermuil. Het echtpaar is van lage afkomst. Het zijn trouwens geen Fransen, ze zijn geboren in de Bourgogne. Straatarm zijn ze naar Orléans gekomen. Ze gingen dood van de honger en waren op zoek naar brood. Kortom, het waren bedelende vreemdelingen die zich in de stad Orléans als slager hadden gevestigd en later door geldzaken tot welstand waren gekomen.

*** Het slagerswijf.** Het slagerswijf Hersent komt op Aiol af. Ze pakt de ruiter bij de teugel en verspert hem de weg. Daar staat ze dan met haar dikke lijf en haar grote kont! Ze spreekt Aiol honend aan: ‘Ridder, u maakt deel uit van mijn gevolg, nu en voor altijd. Ik geef u als een mooi passend geschenk een lange worst. Bindt hem aan uw speer dan weet iedereen, oud en jong, dat u deel uitmaakt van mijn gevolg.’ Het dikke wijf drijft de spot met de hoofse vrouwendienst. Aiol, die de slagersvrouw hoffelijk aanspreekt, vraagt haar, hem niet te bespotten. Hij pakt haar terug met de opmerking dat het hem tot troost strekt dat ze een weinig aantrekkelijk lichaam heeft. Ja, ze is lelijk en afzichtelijk. De vliegen houden veel van haar omdat zij hun moeder is. Ze worden aangetrokken door de stront die ze om zich heen verspreid. Daarom volgen ze het slagerswijf in grote zwermen. Het wijf heeft verdriet in het hart maar staat met een bek vol tanden. De burgers verkneukelen zich over het voorval. Het wijf heeft haar meester in Aiol gevonden.

[N]u reit Aiol vort harde unverre,
des herte rouwech was end erre,
want eme volgeden bet spotte
geli[ke ded]e men dien sotte,
dat wise volc ende die kint.
Bet [...]n bůke grot, Hersint, +
viel lelic swart was die trip[ier]e.+
Dicke als ander wive viere.
An Aiol si bet haeste [q]uam.
In sinen breidel sine nam,
in eine side sine trac.
[B]et torne scalt sine ende sprac,
bet eme dreef si ůren [s]pot.
Si sprac: 'Vassael, dats míjn gebot: +
Gi sůlet vorwert meer van desen,
dat heit ic u, míjn ridder wesen.+
Dar umbe sal ic u te lone
ein teiken geven, harde scone:
ein andolihe van einen rinde.+
Die willic, dat men vor ú binde
ant iseren van úwen spere,
lanc ende swaer, dat is míjn gere.
So sůlen vorwert meer gemeine
bekennen wel, groet ende cleine,
dat gi der míjnre sůlt in wesen
vortmeer'. Dů lachede van desen+
Aiol, die e[d]el end die gůde,
aln was hi drůf an sinen můde.+
'Vro[w]e□, seid Aiol, 'gi spot.
Ic hebbes blitscap, so mi Got,
dur [.]e want ic u comen hie
also gelustelike sie.+
Mi dun[k]et wel an minen sinne,
dat u die vligen sere minnen,
dar ic ú sie ende versta,

+ 90 'Bet […]n bůke grot, Hersint', F, v. 2657: 'Hersent al ventre grant.': wanstaltig dikke slagersvrouw die Aiol bespot. De naam is bekend uit de 'Roman de Renart'. De echtgenote van de wolf Ysengrin heet Hersent; ze laat zich gemakkelijk en met plezier door de vos Renart verleiden. (Vgl. Le Roman de Renart, ed. Jauss-Meyer 1965, Branche II, v. 1107-1117).
+ 91 'trip[ier]e' (F, v. 2734: 'tripiere'). Foerster vertaalt met: 'Kaldaunenhöckerin', Verdam met: 'pensverkoopster'.
+ 98 'Vassael'. Leenman, vazal, term uit het leenwezen, hier ironisch gebruikt in de zin van minnedienaar.
+ 100 Hier wordt de gek gestoken met de hoofse 'vrouwendienst'. Een edele dame koos een ridder uit als haar favoriet. Als teken van haar liefde schonk ze hem een sluier of een mouwtje dat hij in het toernooi als liefdesteken, voor iedereen zichtbaar, vastbond aan zijn speerpunt. (Vgl. Chrétien de Troyes, Perceval, ed. Olef-Krafft 1991, v. 5492-5493: 'Mais portés por la moie amor/ Ceste mance'). Een worst als liefdesteken is uiterst dubbelzinnig.
+ 103 'andolihe' (uit F, v. 2695: 'andoile'): een soort worst, beuling.
+ 110 'lachede'. Vorm van het ww. 'lachen', (luid) lachen, glimlachen, een vrolijk gezicht zetten.
+ 112 'aln'. Zieleman emendeert niet geheel ten onrechte in 'al', -n heeft hier geen ontkennende functie.
+ 116 'gelustelike'. Sexy, lustopwekkend, aantrekkelijk, welgevallig. Hier ironisch gebruikt in de zin van: afschuwelijk, weerzinwekkend.

wel grote rote volgen na’.

[Vertaling]

Nu reed Aiol een klein stukje verder.
Hij was in zijn hart verdrietig en boos,
want hij werd met spot achtervolgd
zoals men dat bij een zot zou doen ,
door het volwassen volk en de kinderen.
Hersint, de maagverkoopster met de
dikke buik, was weerzinwekkend smerig.
Ze was even dik als vier vrouwen bij
elkaar. Haastig liep ze op Aiol af.
Ze pakte hem bij de teugel,
trok hem naar de kant.
Ze was boos, schold hem uit,
dreef de spot met hem.
Ze zei: ‘Vazal, mijn gebod luidt:
U zult van nu af aan,
dat beveel ik u, mijn ridder zijn.
Daarom zal ik u als minneloon
een heel mooi teken geven:
een worst van een rund.
Ik wil, dat men die vóór u
aan het ijzer van uw speer vastbindt,
lang en zwaar, zo luidt mijn wens.
Ze moeten vanaf nu allemaal,
zowel groot als klein, duidelijk zien,
dat u de mijne zult zijn’.
Toen moest de edele en
dappere Aiol daarom lachen,
hoewel hij in zijn hart verdrietig was.
‘Dame‘, zei Aiol, ‘U spot.
Ik verheug me, bij God, erover,
want ik zie u zo liefelijk
hier naartoe komen.
Het komt me voor, als ik erover nadenk,
dat de vliegen u zeer liefhebben,
want waar ik u zie en hoor, +
vliegen grote zwermen achter u aan’.

+ 119-120 In het Frans wordt plastisch uitgelegd waarom de (stront)vliegen de slagersvrouw volgen. Ze komen namelijk op de stront af die om haar heen verspreid ligt. Vgl. F, v. 2712: ‘Entor vos trevent merde […]’. (Vert. Rondom u heen vinden ze stront).

Suspecte dames. Aiol rijdt dromerig verder. Bij een rivier treft hij een viertal vrouwen aan. Ze wonen in een stenen huis. Drie worden er bij hun naam genoemd: Raiborc, Holduit en Geneviere. Inderdaad, de laatste heet als de echtgenote van koning Artur. De dames merken de bewapende Aiol op en noemen hem, spottend, een edele strijder. Dan vertelt een van de dames een merkwaardig, enigszins macaber verhaal. Er zou een dode man binnen op bed liggen. Ze vraagt aan Aiol om haar zijn schild te lenen, zo dat ze hem naar de St. Pieterskerk kunnen dragen. Maar Aiol doorziet de situatie. Dit zijn geen gewone dames! Het zijn gemene tovenaressen die niets goeds in hun schild voeren. Aiol bidt tot Jezus hen te straffen. Verder laat hij ze met rust. Hij denkt aan de uitspraak van zijn oude vader dat wie het meeste twist, ook de meeste schande over zichzelf afroept.

*** Kinderen achtervolgen Aiol.** Aiol rijdt verder. Wel honderd jongens achtervolgen hem, grote en kleine. Ze gooien allerlei dingen naar Aiol toe: versleten schoenen, kiezelstenen, maar ook longen en zelfs stront. Aiol spreekt de kinderen belerend toe. Het geeft geen pas een reizende vreemdeling te pesten. Hij vraagt de kinderen weer naar huis terug te gaan. Jezus, die altijd de waarheid spreekt, zal ze hun gedrag vergeven. Hij bewaart zijn zelfrespect, ook al wordt hij onheus bejegend. Er schiet Aiol ook nog een wijsheid te binnen. Zijn oude vader placht te zeggen: ‘Een vreemdeling uit een ander land moet zich koest houden.’ Vgl. F, v. 2776. De kinderen draaien zich om, want ze krijgen medelijden met Aiol die zo vriendelijk tegen hen heeft gesproken.

Van danne riet Aiol verbolgen.
Vierhundert kind[er e]me volgen,
die eme tornes vele důn.+
Bet stein[en en]de bet alden scůn+
wurpen si ůn in allen siden,
so w[ar hi] hene solde riden.
Dat eme was groet ungemac.
Hi [riep] die kinder ende sprac:
'Gi hebbet mi bet uwen spele+
[ge]můiet, kinder, harde vele.+
Dat můt ú Got vergev[en al],
die niene loech, nog meer nesal.+
Vorwert si u dat [geseit:]
Ic heb mi lief, wie mi heft leit'.+
'Wach arme', seit hi, ' sů[te] vader.+
Dit sachdi mi wel allet gader:
,So wie in ande[r] land is arm,
dat hi sal dogen mengen harm'.
Hijr in so keerden af die kent,
haddens untfarmenesse sent.

[Vertaling]

Boos reed Aiol daar weg.
Vierhonderd kinderen die hem veel
verdriet doen, volgen hem.
Met stenen en oude schoenen
bekogelden ze hem van alle kanten,
waarheen hij ook maar wilde rijden.
Dat was heel lastig voor hem.
Hij riep de kinderen bij zich en zei:
'Jullie hebben mij met jullie geplaag
heel veel last veroorzaakt, kinderen.
Moge God, die nooit gelogen heeft, dat ook
nooit zal doen, het jullie allemaal vergeven.
Verder zeg ik jullie het volgende:

+ 123'tornes'. Genitief van 'torn', toorn, verbitterde stemming, leed.
+ 124 Het gooien met schoenen behoort tot de traditionele vormen van hoon en protest.
+ 129 'spele', van 'spel', spel, gekheid, scherts.
+ 130 '[ge]můiet'. Vorm van het ww. 'moeyen', moeite aandoen, last veroorzaken, plagen. (Zie ook v. 261: 'muden'). Vgl. F, v 2769: 'Ne vos caut a gaber hom[e] entrepris.' (Vert.: Wees geen heethoofd en bespot geen man uit den vreemde).
+ 132 'die niene loech'. Van het ww. 'liegen', 'loech' ('looch'), niet te verwarren met het ww. 'lachen', 'loech'. Het Frans bepaalt hier de interpretatie, vgl. v. 2773: 'Jhesu le vos pardoinst qui ne menti'. (Vert.: Jezus, die niet heeft gelogen, zal het u vergeven). Jezus is de bron van alle waarheid. (Johannes 14,6: 'Ik ben de weg, en de waarheid, en het leven'). Mocht men hier toch nog twijfelen aan de door de Franse bron ingegeven interpretatie dan heeft men wel een punt, omdat volgens de middeleeuwse opvatting Christus nooit heeft gelachen. (Wehrli 1984, 177: 'Christus hat nie gelacht').
+ 134 'Ic heb mi lief, wie mi heft leit'. Vgl. F, v. 2774: 'Certes je m'ai molt chier, qui qui m'ait vil'. (Vert.: 'Zeker, ik acht mijzelf hoog, wie mij ook voor verachterlijk houdt').
+ 135 Aiol herinnert zich een wijsheid die zijn 'sů[te] vader' (niet God, maar Elie van St. Gille) hem leerde. Vgl. F, v. 2776: 'Caitif d'autre contree convient tapir.' (Vert.: Een vreemdeling uit een ander land behoort zich gedeisd te houden'). Foerster vertaalt 'tapir' met 'sich ducken', Normand/Raynaud met 'se cacher'.

Ik heb mezelf lief, wie mij ook haat'.
'Ach ', zei hij, 'lieve vader.
U hebt het allemaal duidelijk tegen me
gezegd: ‚Wie in een vreemd land arm is,
die zal veel leed moeten verduren'□.
Toen gingen de kinderen weg,
omdat ze daarna medelijden hadden.

*** De poortwachter.**Aiol komt in Orléans bij de poort die naar Berry leidt. Dat was een andere richting dan hij eigenlijk wilde. Hij was niet dronken of in de war. Hij treft de poortwachter aan, die op een marmeren verhoging zit. Het is een schurk van het zuiverste water. De poortwachter staat op en gaat voor Aiol staan. Hij pakte de slip van zijn mantel en wikkelde die om zijn rechter vuist. Toen zei hij: 'Heer, neem mij als borgtocht, ik geef me over'. Vgl. v. 2789. De poortwachter verzoekt Aiol naar eigen believen recht over hem te spreken. Dit alles is bedoeld als pure hoon. Aiol is verdrietig maar houdt zich rustig. Hij herinnert zich de spreuk van zijn vader die zei, dat degene die de meeste ruzie zoekt, de meeste schande over zich afroept.

Nu riet Aiol vort an die porte
thiegen Berri al sunder vorte.[++]
Also war hi, of hi wolde,
ter ander of [hi] wesen solde.
So waret harde wel geschiet,
want hin[e] was verdrunken niet.[+]
Dien portener vant hi dar sta[en],
van dien hi solde dienst untfaen.
Die scalc hi wagde, [hi] sach ůn comen.[+]
Sijn cůssen heft hi up genomen. [+]
'Gi su[let]', seit hi, ' míjn wedde untfaen.[+]
Vassael, ic geve ú mi gev[aen]'.[+]
Des wart Aiol in herten gram,
dů hi dien spot van e[m] vernam.
'Ai, sůte vrient', seit hi, ' genade.
Laet bliven, d[at] u Got berade.[+]
Gine sůlt dien man bespotten niet,
d[ie...]

[Vertaling]

Nu reed Aiol zonder enige vrees
op de poort af die richting Berri voert.
Hij was nu, of hij wilde of niet,
bij een andere [poort] dan hij eigenlijk moest zijn.
Zo was het allemaal toch goed gekomen,
want hij was niet in de lorum.
Hij trof de poortwachter die hem
van dienst moest zijn, daar aan.
De booswicht stond op de uitkijk, hij zag Aiol komen.

+ 142 'Berri'. Graafschap Berry, in centraal Frankrijk, hoofdstad Bourges.
+ 142 'vorte', vgl. v. 656 'voerten' en v. 738 'voerte', vrees. Variant van 'vorchte', en met –r sprong : 'vrochte', 'vruchte', dit laatste nog bekend in: godsvrucht.
+ 146 'verdrunken'. Bezopen, beneveld, dronken. Vgl. F, v. 2781: 'Car il n'estoit [ne] ivres ne estordis'. (Vert.: Want hij was niet dronken en evenmin onbezonnen).
+ 149 'wagde'. Variant van 'wachte', van het ww. 'wachten', o.a. (be)loeren, een wakend oog houden, op de uitkijk staan, vgl. het Middelhoogduitse 'warten' (spähen, Ausschau halten).
+ 150 'cůssen', uit Oudfr. 'cauce', 'cauche'. Beenbeschermers, beenbedekking, uit leer of ijzer (ijzeren ringetjes), deel van de wapenrusting. De beenbekleding wordt aan de lendengordel vastgemaakt. Het woord heeft zich later tot het begrip 'kous' ontwikkeld. Door het optrekken van de beenbeschermers maakt de poortwachter vermoedelijk duidelijk dat hij zich voorbereidt op gewapende strijd. Het Frans wijkt af. Vgl. F, v. 2786: 'Le pan de son mantel se li tendi,/ El puin destre li ploie'. (Vert.: De slip van zijn mantel hield hij vast en wikkelde hem rond zijn rechter vuist). Wij geloven niet dat de Limburger, die een andere beeldspraak kiest, het Frans niet begrepen zou hebben, zoals Verdam vermoedt (1883, 510). Ook het omwikkelen van de vuist is een uitdagend gebaar. Vgl. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb, s.v gage: 'pliier (ploiier) 'falten' son gage, 'zur Herausforderung'. Zie ook opm. 151.
+ 151 'wedde'. Pand, zekerstelling, onderpand. Vgl. v. 2788: 'Sire, tenés mon gage, je me renc pris'. (Vert.: Heer, neem mijn (mij als) onderpand, ik geef me gevangen aan u over). 'Wedde' is over het algemeen het pand dat men aan de tegenpartij aanbod als zekerheid voor een tweekamp. Gewoonlijk gebruikte men daarvoor een handschoen. (Vgl. de uitdrukking: iemand de handschoen toewerpen). Hier biedt de schurkachtige poortwachter zichzelf als 'wedde' aan, namelijk als levend pand. De uitdagende woorden zijn ironisch bedoeld.
+ 152 'Vassael'. Zie v. 98.
+ 156 'berade'. Vorm van 'beraden', raad geven, hier: bijstaan.

Zijn beenbekleding heeft hij opgetrokken.
‘U zult‘, zei hij, ‘voor mij het losgeld ontvangen,
vazal, ik geef me als gevangene aan u over’.
Aiol werd diep in zijn hart boos,
toen u zijn spottende opmerking hoorde.
‘Ai, lieve vriend’, zei hij, ‘heb medelijden.
Houd op, moge God u bijstaan.
U zult de man niet bespotten,
die […]

Wat vooraf ging. De moslimvorst Mibrien van Panpelune (Pamplona) heeft een bode gestuurd naar koning Lodewijk met een oorlogsverklaring. De afgezant wordt vreselijk mishandeld. Aiol neemt hem in bescherming en verzorgt hem. Als Lodewijk een bode zoekt, die naar Mibrien moet worden gestuurd, biedt Aiol zich aan. Aiol verneemt in Pamplona in het geheim dat de bode van de heerser van Afrika de dochter van Mibrien, Mirabel, wil ontvoeren. Hij grijpt in en ontvoert zelf de moslimschoonheid. Het tweetal wordt ongemerkt achtervolgd door familieleden van Mirabel die haar willen terugveroveren. Het stel wordt overvallen terwijl Aiol slaapt. Mirabel wekt Aiol op tijd, de achtervolgers worden gedood. Door deze heldendaad wint Aiol het hart van Mirabel. Ze wil zich uit liefde voor hem laten dopen. Een pelgrim die op weg is naar de bedevaartsplaats Santiago de Compostela deelt met hen zijn brood. Tijdens de overnachting op het open veld wordt Aiol aangevallen door een reuzenslang die zijn been in zijn bek opslokt. Terwijl Aiol door het ondier wordt aangevallen, wordt Mirabel door een rover ontvoerd. Gelukkig weet Aiol de slang te doden. Mirabel wordt door de rover lastig gevallen. Aiol grijpt in en doodt de belager.

*** De nepmonniken.** Aiol rijdt met Mirabel verder, op zoek naar een herberg. Hij roept God aan om hem naar een plaats te leiden waar hij te eten krijgt. Dan ziet hij een monnik. Hij draagt de gebruikelijke monnikskleding: monnikskap, monnikspij en monnikslaarzen. Hij is tot priester gewijd gezien de grote tonsuur die op zijn kruin is aangebracht. Het is een vlijtig baasje. Hij werkt aan de weg en heeft in zijn hand allerlei gereedschappen: een pikhouweel en een hefboom. Aiol beveelt de geestelijke aan bij God. Ook de monnik antwoordt met een vrome spreuk. Aiol vertelt hem dat hij uit Spanje komt. Verder zegt hij dat hij een dame bij zich heeft die door het rijden vermoeid is. Hij vraag naar een herberg waar ze zouden kunnen overnachten. De monnik vertelt over de abdij in de buurt waar brood, wildbraad en wijn volop aanwezig is. Ze kunnen daar verblijven zolang het hen bevalt, wel een dag of vier, vijf. Aiol is onder de indruk van de vroomheid van de monnik. Hij biedt hem een som geld aan, waarmee hij een maand lang vier arbeiders in dienst kan nemen om aan de weg te werken. Maar de monnik wijst het aanbod af. Het is niet nodig, want de monniken zijn rijk, ze hebben genoeg geld. Hun werk aan de straat is liefdewerk, liefdewerk uit naam van de hemelse God. De monniken wisselen elkaar bij het werk af. Morgen komt er een ander, en daarna de derde en dan weer de vierde. De prior en de abt zien daar op toe. Aiol gaat terug naar de monnik. Hij wijst de geestelijk op een van zijn paarden die hij onderweg heeft buit gemaakt. Hij nodigt de monnik uit het paard te bestijgen. De monnik zou te paard heel gemakkelijk naar in de abdij kunnen rijden. Maar die wijst het voorstel van Aiol gedecideerd van de hand. Toen zij nog in de wereld waren, waren ze ridders. Maar uit liefde voor God hebben ze zich van het aardse afgewend. Bij de priesterwijding, toen hij de tonsuur ontving, heeft hij God beloofd nooit meer een muilezel of een paard, of enige andere viervoeter te bestijgen.

De zogenaamde monnik doet zoals hij heeft gezegd. Hij gaat op weg terwijl Aiol bij de slapende Mirabel achterblijft. Zolang de schurk Aiol ziet, loopt hij keurig door. Maar als hij ver genoeg van Aiol verwijderd is, slaat hij een pad in, trekt zijn laarzen uit, legt zijn monnikskap en zijn pij af en verstopt alle plunje in een struik. Daarna loopt hij pijlsnel (sneller dan een hazewindhond, vgl. v. 6682) verder. De roverhoofdman Corsaus ziet hem komen en vraagt hem hoe hij gevaren is. Hij ziet dat de bedrieger niets bij zich heeft. Hij vraagt dan ook, waar de grote buit is gebleven die hij zou meebrengen: muilezel, strijdros, goud en zilver. Maar Gonbaus beweert dat hij succes heeft gehad. Hen wacht de beste buit die maar denkbaar is: een hoofse dame, een edele ridder, zeven Spaanse paarden. Maar intussen heeft Mirabel tijdens haar slaapje een droom gehad waaruit bleek dat de heren geen monniken zijn maar schurken. Ze vermoorden pelgrims die op weg zijn naar Santiago de Compostela en gaan er met hun goud en zilver vandoor. Aiol gelooft aanvankelijk niet dat Mirabel gelijk heeft, maar geeft toch gehoor aan haar oproep. Ze verlaten snel de gevaarlijke plek. Maar, zo verraadt de verteller zijn publiek, het zijn helemaal geen monniken. Het zijn twaalf schurken, uitgesproken bedriegers, die erop uit zijn om de reizigers om de tuin te leiden. Ze hebben het vooral voorzien op hun bezittingen. Ooit waren deze misdadigers edele ridders, maar ze zijn van hun grond verbannen en verdreven. Ze zijn niet in staat geld te verdienen, maar roven en stelen, dat is hun handwerk. Ze zijn voortreffelijk bewapend, ieder van hen heeft een strijdros. Ze willen niet met verkoop of verpanden van hun goed aan geld komen. De verteller somt de namen van het geboefte op. De bedrieger met de tonsuur heet Gonbaus. De naam van de hoofdman luidt Corsaus de Valrahier.

in sinen rike, hopic wal.+
Ic heb untheiten stadelike+
dien groten Got van hemelrike,
dat ic nesal te geinen tiden
noch ors noch peret mer geriden, +
noch negeiner slachten díír'.+
'Vrient', sprac Aiol, 'nu nemet híjr
hundert schillinge in dieser male.+
Dat miede můchdi harde wale+
unthalden viere temberman+
drie weken ofte meer nochtan'.
Die můnic sprac: 'Its umbe niet,
dat [gi] mi uwe have biet.
Die termet hi is hude míjn, +
dat ic van rechte híjr můt síjn.
Ein ander důt híjr morgen vrů.
Dar na die derde, als ic nu dů.
Die prior end di abbet míjn+
nemages niet verlaten síjn.
Nu hecht die ors dar bet dien tome.
Set af die vrouwe bi dien bome,
want or dat rasten nutte were.
Si is vermodet harde sere.
Ic lope vůre, sunder beiden.
Die herberge sal ic gereiden'.+
Aiol, dů hi vernam die tale,
hi seide: 'Vrient, gi secget wale'.
Die vrouwe sette hi dar nieder.
Mer curte wile sliep si sieder.+
Eer si te runkene begunde, +
Aiol, die viele gůdes cunde,
einen mantel, vielt sachte,
dien hi ůr undert hovet lachte.+
Die můnec was van ůn gescheiden,
die langer niene wolde beiden.
Hi gienc al scone, dar síít sagen, +
dar sie under dien bome lagen,

+ 159 'rike'. Bedoeld wordt hier het Hemelrijk, vgl. v. 161.
+ 160 'untheiten'. Oostelijke variant van 'ontheeten' (ontheiten): 'beloven', 'toezeggen'.
+ 163 'ors noch peret'. 'ors', ros, strijdros, 'peret', rijpaard, damespaard.
+ 164 'slacht(en)'. Soort, vooral gebruikt in het Oostmiddelnederlands.
+ 166 'schillinge'. Mv. van 'schillinc', 'schellinc', zilveren munt van verschillende waarden. 'male'. Het woord 'male' betekent buidel, zak, beurs;
+ 167 'miede'. Loon, beloning.
+ 168 'unthalden'. Oostelijke variant van 'onthouden': in dienst nemen, aanstellen, te werk stellen. 'temberman', 'timberman', timmerlieden, hier: wegwerkers.
+ 172 'termet'. Variant van 'term': bepaalde tijdsperiode, aangewezen tijd.
+ 176 'prior'. Hoogste autoriteit in een klooster, 'abbet', hoofd van een abdij.
+ 183 'gereiden'. Gereed maken, in gereedheid brengen.
+ 187 'sieder'. Variant van 'seder', 'sedert': later, daarna.
+ 188 'runken'. Het neus- of keelgeluid van de hoorbare ademhaling bij het slapen, snurken. (Vgl. MNW)
+ 191 'lachte'. Verledentijdsvorm van het ww. 'leggen', 'lagen'.
+ 194-195. In tegenspraak tot v. 188, waar werd gezegd dat Mirabel lag te slapen.

mer dů hi quam ůn uten ougen,
ein ors enmocht em niet ervougen.+
Van em willic ú openbaren,
dat si ne gene můnke newaren.
Si waren twelef mordenere,
noch vilaíne noch palteniere.+
Si waren alle wal geborn,
gůde ridder, utercorn.
Ne gien ambagt si el ne cunden+
mer lude doet slan ende wunden.
Ic sal ú secgen wie hi hiet:
Gunbaut, die si hadde verspiet.+
Ic nen ú die gesellen síjn:
Antelmes ende Bauldewíjn, +
Amelríjc ende Reínier,
Foucart, Jofroit ende Rozier,
noch was dar Kargris end Alart.
Des elften name was Gerard.
Noch was er ein dat was Cursout.
Ein cůne ridder ende stout,
of hi ein morder niene were.

+ 197 'Ein ors enmocht em niet ervougen'. 'Ein ors', een ros, een paard, 'ervougen' met voorvoegsel -er, typisch voor het oostelijke Middelnederlands, variant van het ww. 'voegen'. Het vers moet begrepen worden tegen de achtergrond van een informatie, die eerder in het Frans is overgeleverd: F, v. 6634: 'Montés […], frere, sor cel corant destrier;/ Vostre soit, jel vos doing de gré et volentiers.' (Vert.: Bestijg […], broeder, dit snelle paard, het is van u, ik schenk het u graag en met plezier). De bedrieger weigert echter het paard te aanvaarden omdat hij bij zijn wijding tot monnik God plechtig beloofd zou hebben om geen ros of paard meer te berijden (vgl. v. 163: 'noch ors noch peret'). Maar nu gebeurt in het Frans het volgende. Zolang de bedrieger Aiol in het oog heeft, loopt hij zachtjes door, maar zodra hij ver genoeg weg is en uit het zicht verdwenen is, slaat hij snel een smal pad in om te gaan zitten en zich van zijn monniksplunje te ontdoen. Vgl. F, v. 6674-6676: 'Tant com il voit Aiol, vait souavet a pié,/ Et quant il se depart […] Islement et tost s'asist en .i. sentier…'. Daarna keert hij vliegensvlug (sneller dan een hazewindhond) naar zijn kameraden terug. Vgl. F, v. 6681: Il s'en torne fuiant plus tost que un[s] levrier[s]'.
Onze parafrase van deze moeilijke plaats zoekt aansluiting bij het Frans. De bedrieger, die voornaam voortschreed zolang hij werd gezien, begint te rennen zodra hij uit zicht verdwenen is. Hij loopt dan zo snel, dat een paard zich niet bij hem had kunnen voegen (zie v. 197). Kortom, toen Aiol en Mirabel hem niet meer konden zien, liep hij zo snel, dat een paard hem niet bij had kunnen houden. Vgl. MNW 'voegen', intr. ad 2 (met reflexieve betekenis): zich voegen bij, zich aansluiten bij. De Limburger gebruikt om de snelheid aan te geven een ander beeld (paard) dan de Fransman (hazewindhond).

+ 201 'vilaine'. Afgeleid van het Oudfranse 'vilain'; oorspr. 'dorpeling', later 'misdadiger'. 'Noch….noch': bovendien … en ook. Het woord 'palteniere' is een variant van 'pautenier', Oudfrans: 'paltonier', 'pautonier'. Het is afgeleid van Middellatijn 'palitonbarius', dat verwant is met 'palati', rondzwerven. Het woord 'palteniere' betekent: zwerver, landloper.

+ 204 'ambagt'. Beroep, vak, handwerk. Vgl. F, v. 6663: 'Et il nes voilent onques vendre ne engagier'. (Vert.: En ze willen noch verkopen, noch iets als pand nemen). In het Frans willen de boeven niet als koopman en niet als pandjesbaas (eigenaar van een pandjeshuis of lommerd) optreden, twee mogelijkheden om onafhankelijk van het leenwezen in het onderhoud te voorzien.

+ 207 'Gunbaut'. Hij is de als monnik verklede rover met de tonsuur. F, v. 6665-6666: 'Gonbaus […] Qui par grant traison s'estoit fait roengiés'. (Vert.: Gonbaus […] die uit groot bedrog zich een tonsuur had laten scheren).

+ 209 'Antelmes', etc. De namen van tien moordenaars wijken in de 'A&M' van het Frans af, soms is klankverwantschap te herkennen (v. 210 Reinier, F, v. 6668 Rahiers; v. 211 'Foucart', F, v. 6669: 'Flohars'). De naam van de roverhoofdman Cursout (v. 214) is wel bijna uit het Frans overgenomen (F, v. 6670: Corsaus de Valrahier).

Hi was or aller over here.
- Dat eme Got geve ungeval! -
Wat hi geboet, si dadent al.
Nu quam Gumbaut gelopen sere.
Dů ůn gesag Cursout, síjn here:
'Nu secget', seit hi, 'her Gunbaut,
gi hebt gewesen in dien walt,
dar [gi] die strate sold bewaren
van luden die dar vůre varen.
Wie harde luttel is noch dere, +
die gi untwiset hebbet+

[Vertaling]

in Zijn rijk, wat ik vurig hoop.
Ik heb de grote God
van het Hemelrijk vast beloofd,
dat ik nooit en te nimmer
een ros of paard meer zal berijden,
noch een ander soort viervoeter'.
'Vriend', sprak Aiol, 'neem nu hier
honderd schilling aan die in deze beurs zit.
Met dat bedrag kunt u heel goed
vier timmerlieden drie weken
lang in dienst nemen, of zelfs nog langer'.
De monnik antwoordde: 'Het is zinloos,
dat u mij uw geld aanbiedt.
Ik ben vandaag aan de beurt,
zodat ik met recht en reden hier moet zijn.
Een tweede werkt hier morgenochtend.
Daarna de derde, zoals ik nu doe.
Mijn prior en mijn abt willen niet
dat de plek onbeheerd blijft.
Bind nu die paarden daar met de teugel vast.
Til de dame bij de boom van het paard,
want een rustpauze zou goed voor haar zijn.
Zij is heel erg vermoeid.
Ik loop vooruit, zonder te dralen.
De herberg zal ik in gereedheid brengen'.
Aiol zei, toen hij de woorden hoorde:
'Vriend, u spreekt verstandige woorden'.
De dame zette hij daar op de grond neer.
Na korte tijd viel ze daarna in slaap.
Voordat ze begon te snurken, legde Aiol,
die tot veel goeds instaat was,
een mantel, die hij voorzichtig had
opgevouwen, onder haar hoofd.
De monnik, die niet langer wilde wachten,
was van hen weggegaan.
Hij liep heel voornaam, zolang Aiol en Mirabel,
die onder de boom lagen, het konden zien,
maar toen hij uit het oog verdwenen was, rende hij
zo hard, dat een paard hem niet bij kon houden.
Over hen wil ik u verklappen,
dat ze helemaal geen monniken waren.

+ 226 'luttel…dere' . 'luttel', klein, weinig. Vaak oneigenlijk gebruikt in de betekenis: geen. De vorm 'dere' is vermoedelijk ontstaan uit 'der ere', genitief ('der'), onder invloed van 'luttel'. Het woord 'ere' betekent: roem, aanzien,
+ 227 'untwiset'. Vorm van 'untwisen' ('ontwisen'), iets niet ontvangen, iets verliezen.

Het waren twaalf moordenaars,
bovendien schurken en landlopers.
Toch waren ze allemaal van edele afkomst,
uitgelezen, voortreffelijke ridders.
Maar ze beheersten geen ander handwerk
dan mensen doodslaan en verwonden.
Ik zal u vertellen hoe hij heette,
die ze bespioneerd had: Gunbaut.
Ik noem u de namen van zijn kameraden:
Anselmus en Boudewijn,
Amelrijk en Reinier,
Foucart, Jofroit en Rogier,
bovendien waren daar Kargris und Alard.
De naam van de elfde luidde Gerard.
Er kwam er ook een bij die Cursout heette.
Hij was een koene en dappere ridder,
als hij geen moordenaar was geweest.
Hij was de hoofdman van alle anderen.
- Moge God hem in het ongeluk storten! -
Wat hij beval, dat voerden ze allemaal uit.
Nu kwam Gumbaut snel aanrennen.
Toen Cursout, zijn heer, hem zag,
riep hij: ‘Zeg op, heer Gunbaut,
u bent in het bos geweest,
waar u de straat in het oog moest houden
in verband met reizigers die daar langs komen.
Wat is er van de roem, die u verspeeld hebt,
nog maar bitter weinig over

Wat er verder gebeurde. Aiol en Mirabel zijn de twaalf rovers ontvlucht. Het stel komt in Mongraile aan, waar de kasteelheer Geraume (Geralme) hen gastvrij onderdak biedt. Hij is een neef van Elie, Aiols vader, maar de twee weten niet dat ze bloedverwanten zijn. De kasteelheer organiseert een feestmaaltijd ter ere van de gasten. Hij heeft vier zonen die Aiol hoffelijk bedienen. Ze herstellen Aiols wapenrusting, poetsen zijn pantser en zijn helm op. Geraume deelt Aiol mee dat hij familie van hertog Elie is. Hij kent ook het verhaal over diens verbanning en de negatieve rol die Makaire daarbij speelde. Die nacht logeert Aiol en zijn geliefde op het kasteel. Mirabel trekt door haar schoonheid de aandacht. Aiol kondigt aan dat hij het mooie meisje tot vrouw zal nemen. Bij het afscheid geeft de hoffelijke kasteelheer het paar een mijl geleide. Geralme deelt zijn zoons mee, dat hij ervan overtuigd is dat Aiol een bloedverwant van hem is. Zijn hart zegt het hem duidelijk. Hij bewapent zijn zoons en volgt het paar, bereid om hulp te bieden.

*** Geraume en zijn zoons**. De 12 rovers achtervolgen Aiol en Mirabel. Als eerste rijdt de rover Gonbaus, die de monnik speelde, op het paar af. Mirabel ziet hem als eerste. Aiol valt hem aan, neemt hem gevangen en hangt hem op. Dan verschijnen de andere elf rovers op het toneel. De hoofdman Consaus ontdekt zijn opgehangen kameraad. De rovers achtervolgen Aiol, in woede ontstoken. Die beseft dat hij in groot gevaar verkeert. Hij bidt God om Mirabel te beschermen. Consaus scheldt Aiol van verre al uit: Hij noemt hem hoerenzoon. De misdadigers vallen Aiol tegelijk aan, van voren en van achteren. Tegen deze overmacht moet zelfs de dappere Aiol het onderspit delven. De rovers binden zijn handen en voeten vast en zetten hem op een paard. Dan schiet de kasteelheer Geraume met zijn zoons de geboeide Aiol te hulp. De eerste rover wordt door de burggraaf met zijn lans uit het zadel gestoten. Hij stort dodelijk verwond ter aarde. Daarna grijpt Geraume naar zijn zwaard en slaat de tweede rover, die Aiol gevangen houdt, het hoofd af. De zoons die de dappere daden van hun vader zien, komen nu ook in actie. De rovers worden gevangengenomen of gedood. In de buurt van het slagveld, midden in het bos, treffen ze een door een palissade beschermd kasteeltje aan, een motte. Ooit woonde hier een burggraaf met zijn vrouw, maar die zijn door de schurken vermoord. Er is van de woning slechts een bouwval over. Geraume en Aiol gebruiken de daksparren van de bouwval om een galg te maken. Ze laten de balken aan de staart van hun paarden naar de plaats van executie slepen. De galg wordt opgericht. Omdat de laatste vier gedode moordenaars geen hoofd meer hebben, worden ze aan hun voeten opgeknoopt. Overal op het slagveld liggen delen van de wapenrusting. De buit is voor Geraume en zijn zoons. Nog steeds wil Geraume weten of Aiol met zijn oom Elie verwant is. Maar Aiol blijft erbij: Nooit zal hij het geheim aan een aardse sterveling vertellen voordat hij bij de Franse koning, Lodewijk, is geweest. Wel wil hij het volgende kwijt: Als Geraume hertog Elie bemint, zal hij ook Aiol liefhebben.

[...l]ichte sal verclagen.
Bet sporen slůgen dů algader,
die viere cnapen end die vader.+
Si quamen nieder [i]n dat dal,
die vader ind die kinder al,
under die mordenere geslagen,
wat si die ors mochten gedragen.
Gelíic hi stac dien sinen doet.
Noch sagens A[i]ol in dier noet.+
Geraimes riet an em tehant,
die sine hande dů unbant.
Dů wart Aiol, dů híjt gesach,
noch blider dan men secgen [mac]h.
Die m[ordenere] si dů geviengen
bet haesten [...].
[Te] g[a]der bundens em die hande.
Dat was ůn [l]aster ende scande.
Dar bi dar stůt ein casteel alde+
besiden buten an dien walde.
Dat hús dat was verwůstet sere.
Da was ein ridder wilen he[r]e,
ein edel man, dien oec die tzagen+
dar had[d]en wilen doet geslagen.
Van deme hús si ave [n]amen
die sparen die ůn [wal] bequamen.+
Einen bóm [...] bunden+
enboven so si beste cunden.
Aiol [...]

dat si die dilde mordenere+
bestaen ne sůlen ni[e]wet mere.
Die burchgreve tehant begunde+
te spreken, a[ls] hi wale cunde.
'Vernemet, edele junchere,
ic bi[n] dur ú gemudet sere.+

+ 230 Bedoeld zijn de burggraaf Geraimes (v. 280) en zijn vier zonen, die tegen de twaalf rovers ten strijde trekken om de gevangen Aiol te bevrijden.
+ 236 De 'noet' van Aiol bestaat daarin dat hij in een benarde situatie is geraakt. Hij bevindt zich geboeid in gevangenschap van de rovers. F, v. 6965: 'Vés la vostre cousin c'on en maine loié'. (Vert.: Ziet uw neef wiens handen ze geboeid hebben).
+ 245 'casteel'. Versterkt huis, vesting, vgl. F, v. 7000: 'plaisié' (omsloten plaats). Waarschijnlijk is hier een zogeheten 'motte' bedoeld, een met palissaden beschermd, houten kasteeltje met weertoren, dat op een kunstmatig aangelegde heuvel werd opgericht.
+ 249 'tzagen' (mv. van 'tsage', 'sage'). Lafbek, lafaard, als scheldwoord: ellendeling, booswicht.
+ 252 'sparen […] bequamen'. Verdam vertaalt 'sparen' met: dakbalken; 'bequamen' is een variant van het ww. 'becomen', bevallen, behagen.
+ 253 'bom […]'. Verdam vult aan: 'bomtac'. Wordt deze boomtak als een soort sluitbalk boven op de twee staande palen (de daksparren) vastgemaakt om zo een galg te construeren?
+ 256 'dilde', variant van 'dulde'. Nietswaardig, gering van aanzien, maar ook: ellendig, gemeen.
+ 258 'burchgreve'. Burchtgraaf, vertaalt het Oudfranse 'chastelain', bedoeld is Geraimes (v. 237).
+ 261 'dur u', 'dore u'. Om uwentwille, om u.

Ic sal ú vragen eine tale,
d[ie] secget mi, so důdi wale.
Dat ú Got můte benedien.
Waer af bekennedi Helyen?
Nu secget uppe [...]e daet, +
of gi dien hertoch iet bestaet.+
Dar [...w]arheit af'.
Aiol em antworde d[ů] gaf:
'Des sůldi, here, mi verdragen.+
Ine sa[l niemen] dar af gesagen, +
wat mi dat scadet ochte vrům[e],
ér ic tUrliens wieder cůme,
dar ic dien coning[e] vercunde
die bodescap bet minen munde.+
So w[il] ic ú vorwaer geloven,
in Got, die wůnet hijr enboven,
mínnedi dien hertoge iet,
sone můgedi m[i] haten niet'.
Geraímes sprac: 'So mi dat leven,
ine sal ú nimmer meer begeven,
eer wi tŮrl[iens ...]

[Vertaling]

[…]licht beschuldigen zal.
Met de sporen dreven de vier jongemannen
en de vader toen hun paarden aan.
Ze reden het dal in,
de vader en al zijn zoons,
zo snel de paarden hen konden dragen
en kwamen tussen de moordenaars terecht.
De vader stak direct zijn tegenstander dood. Ze
zagen dat Aiol nog steeds in moeilijkheden was.
Geraimes reed direct op hem af en
bevrijdde zijn handen van de boeien.
Toen Aiol dat zag, werd hij nog vrolijker
dan men met woorden zeggen kan.
De moordenaars namen ze daarna snel
gevangen […].
Ze deden hen handboeien aan.
Dat was voor hen smadelijk en onterend.
In de buurt, aan de rand van het bos,
stond een oude burcht.
Het woongedeelte was ernstig verwoest.
Daar was een ridder vroeger burchtheer geweest,
een edelman, die de ellendelingen
eerder al doodgeslagen hadden.

'gemudet', (van het ww.: 'muden', 'moeden'). Letterlijk: moe worden, ook afgemat zijn. Vermoedelijk heeft deze opmerking betrekking op de geheimdoenerij van Aiol over zijn afkomst.

\+ 266 'uppe [...]e daet'. Aan te vullen met 'waere'? 'uppe [waer]e daet', naar waarheid, eerlijk. Vgl. F, v. 7034: 'Que vous me dites voir'. (Vert.: Dat u me naar waarheid zegt).

\+ 267 'of gi dien hertoch iet bestaet'. Van het ww. 'bestaen', verwant zijn met. Vgl. F, v. 7035: 'S'onques apartenistes Elie le guerrier'. (Vert.: of u met Elie, de strijder, misschien verwant bent).

\+ 270: 'verdragen'. Niet van iemand eisen, iemand van iets vrijstellen, besparen.

\+ 271 'gesagen'. Variant van 'geseggen', zeggen, opmerken.

\+ 275 'geloven'. Hier : verklaren, toezeggen, verzekeren.

Van het huis namen Aiol en Geraime
de daksparren af die hen deugdelijk leken.
Aan een boom […] bonden
zo hoog ze maar konden.
Aiol […]

dat de gemene moordenaars
hen nooit meer zullen aanvallen.
De burchtgraaf begon onmiddellijk
te spreken, wat hij perfect kon.
'Luister, edele jongeman,
ik heb om u heel wat afgepeinsd.
Ik zal u om informatie vragen,
geef die mij, daar doet u goed aan.
Moge God u zegenen.
Waarvan kent u Elie?
Zeg mij *naar waarheid,*
of u soms met de hertog verwant bent.
Daarover *zeg* de waarheid […]'.
Aiol gaf hem toen ten antwoord:
'Dat moet u, heer, van mij niet vragen.
Ik zal daarover niemand iets zeggen,
of ik er nu nadeel of voordeel van ondervind,
voordat ik naar Orléans terugkeer,
waar ik de koning met mijn eigen mond
de informatie zal verstrekken.
Zoveel wil ik u naar waarheid verzekeren,
bij God, die hierboven in de Hemel woont,
dat u, als u de hertog maar enigszins lief hebt,
mij niet kunt haten'.
Geraimes zei: 'Bij mijn leven,
ik zal u nooit en te nimmer verlaten,
voordat we in Orléans […]

*** Aiol eist zijn leenbezit terug**. Aiol wordt aan het hof van koning Lodewijk ontvangen. Nog steeds weet de vorst niet dat Aiol zijn neef is. Aiol spreekt staande op een hoge tafel de baronnen toe. Het zijn Fransen, Bourgondiërs, Alemannen en Beieren. Hij verzoekt de baronnen hem te helpen bij zijn verzoek aan Lodewijk. Aiol is immers de leenman van de koning en heeft recht op zijn leengebieden. De koning, die dit hoort, vervult de bede. Ter bevestiging van zijn belofte neemt de koning de handschoen, die een bisschop toebehoort. Nog steeds weet die koning niet dat hij met zijn neef te maken heeft. Aiol somt de gebieden op die hij opeist. Dan vertelt hij wie hij is: de zoon van hertog Elie.

[...] berne.
Der coninc sprac: ‘Entrouwen, gerne.
Mer umbe so gedane saken
endarf men niet groet bidden maken,
want ic ú over al gedinge+
sal [ge]ven gůden vingelinge: +
dri gůde castiel in Alv[er]ne,
of gi si nemen willet gerne’.
Aiol hi sprac te [...]

Ůrliens end dat hertochrike
suldi mi geven algelike,
Cremonihe, Azůr end Avalůn,
dar tů Plasence ende Machůn, +
Lengiers, Ditsun end Hostůn.
[D]at lant suldi uns hebben důn
van Karles cruce [L]odenrene+
end Burgunien al gemene.
Ein [d]eel suldi mi sekerlike+
des landes geven in Vranc[ri]ke.
Dur cleine dinc en sůle wi+
gesceiden niet, ic [e]nde gi.
Mer want gi síjt ein coninc here,
so sal [...]

[Vertaling]

[…]
De koning zei: ‘Voorwaar, heel graag.

+ 287 ‘over al gedinge’. Het woord ‘over’ betekent hier: in plaats van, ter vervanging van. (MNW, s.v. ‘over’, ad. 21). ‘gedinge’, rechtsgeding, rechtsstrijd.
+ 288 ‘[ge]ven gůden vingelinge’. De goede (of wordt hier gouden bedoeld?) ringen, die de koning, de opperste leenheer, aan Aiol overhandigt, bezegelen de overeenkomst en bekrachtigen de belofte van Lodewijk dat de drie kastelen (v. 289) die ter tijd van het geslacht St. Gille zijn afgenomen, stuk voor stuk aan Aiol zullen worden teruggegeven. Een van de oudste bewijsplaatsen van dit gebruik is in de Bijbel te vinden (Genesis 41, 41) waar de farao Jozef over heel Egypte aanstelt en dit bekrachtigt met zijn ring die hij Jozef schenkt. In de Franse tekst wordt gezegd dat koning Lodewijk de handschoen van een bisschop in de hand neemt. Vgl. F, v. 8075: ‘Li rois a pris .i. gant que uns evesques ti[e]nt’. Hij zweert ten overstaan van de dertig baronnen plechtig dat hij Aiol alles zal teruggeven waarop hij recht heeft. Vgl. F, v. 8079: ‘Que il li rend[e]ra tout chou que ses drois iert’.
+ 295 ‘Cremonihe’. Vgl. F, v. 8088: ‘Cremoigne sor le mont’. De omsomming van de gebieden die Aiol in de ‘A&M’ als leen terugeist, komt slechts in twee gevallen met die in het Frans overeen. Vgl. v. 296 ‘Ditsun’, F, v. 8086: ‘Dignon’; v. 295 ‘Plasence’, F, v.8088: ‘Plaissence’. Opvallend is dat Aiol in het Frans ook het graafschap ‘Loon’ (F, v. 8090) (in Belgisch Limburg, hoofdstad Bergloon) opeist, dit gegeven ontbreekt in de ‘A&M’.
+ 298 ‘Van Karles cruce’. Het kruisteken is het zinnebeeld van het christelijke geloof en markeert het grensgebied van een stad of van een rechtsgebied. Vermoedelijk wordt hier met ‘kruis’ het grensteken (met gekruisigde Christus) bedoeld dat het gezagsgebied van Karel de Grote naar het Oosten markeert. Aiol eist in de ‘A&M’ Lotharingen op. Dit was het Oostelijke grensgebied van het keizerrijk van Karel de Grote.
+ 300-301 ‘Ein [d]eel […] des landes geven in Vranc[ri]ke’. Vgl. F, v. 8091: ‘La ducheé de Franche, celi vos demandon’. (Vert.: Het graafschap Frankrijk, daar vraag ik u om).
+ 302 ‘Dur cleine dinc en sůle wi/ gesceiden niet’. F, v. 8094: ‘Et petit s’en ira que par mi ne parton’. (Vert.: Om een kleinigheid gaan we wat mij betreft niet uit elkaar).

Maar voor dergelijke zaken
hoeft men niet zo'n dringend verzoek te doen,
want ik zal u zonder enige rechtsstrijd
goede ringen schenken:
drie goede burchten in de Auvergne,
als het u belieft ze te aanvaarden'.
Aoil zei tegen […]

Orléans en het hertogdom
zult u me eveneens geven,
Cremona, Auxerre, Avalons
en ook Piacenza en Mâcon,
Langres, Dyon und Autun.
Ook zult u ons van Karels erfgoed
Lotharingen en geheel
Bourgondië schenken.
Een gedeelte van het land in Frankrijk
zult u mij met zekerheid geven.
Om kleinigheden zullen we niet
uit elkaar gaan, u en ik.
Maar omdat u een edele koning bent,
zal […].

Lusiane, de nicht van Aiol. Aiol wordt in Orléans door burgers en kinderen bespot. De wijze gravin Ysabel, zuster van Lodewijk en Avisse, ziet het vanuit haar raam gebeuren en krijgt medelijden met de knappe ridder. Ook haar dochter Lusiane heeft geen goed woord voor de spotters over. Ze vindt het gedrag kinderlijk en gemeen. Ze leidt de jongeman op wie ze smoor verliefd is, naar haar huis. In de nacht probeert Lusiane Aiol te verleiden. Maar Aiol gaat niet op haar avances in. De geweigerde Lusiane heeft last van liefdesverdriet.

***Lusiane jaloers op Mirabel**. Aan het hof krijgt Aiol opnieuw met zijn nicht Lusiane te maken. Aiol kent nu de familierelatie. Hij stelt aan de koning voor om haar aan een rijke heer uit te huwelijken. Hijzelf komt als familielid niet als geliefde in aanmerking. Lusiane, die in haar jaloersheid aanvankelijk Mirabel bespot, verzoent zich met haar. Lusiane wordt slechts één keer in de fragmenten genoemd. Vgl. 310: 'Mer Luciane si verlůch…'

manne, dat war ungelaech.[++]
Si is míjn nichte, ic [b]en ůr maech.[+]
Gi sůlt ůr geven sůlken here, [+]
die [h]óch is, dies gi hebbet ere‘.
Mer Luciane si verlůch[+]

[Vertaling]

[...] man, dat zou bitter zijn.
Ze is mijn nicht, ik ben haar bloedverwant.
U moet haar een echtgenoot geven,
die van hoge geboorte is, met wie u eer inlegt’.
Maar Luciane barstte in lachen uit

+ 306 ‘manne’. Vermoedelijk zegt Aiol in het voorafgaande, dat hij, gezien zijn bloedband met Luciane, als man voor haar niet in aanmerking komt.
+ 306 ‘ungelaech’. Variant van ‘ongelach’, ‘ongelage’: niet gunstig gelegen, niet geschikt, niet passend.
+ 307 ‘Si is mijn nichte’. F, v. 8118: ‘Lusiane est […] ma cousine.’ (Vert.: Lusiane is […] mijn nicht). Een huwelijk met zijn nicht Lusiane is voor Aiol uitgesloten.
+ 308-309 Vgl. F, v. 8119: ‘Or li dorons tel home qui manans soit er riche[s]’. (Vert.: We zullen haar een man geven die vermogend is en rijk).
+ 310 ‘verloech’, van ‘verlachen’. Beginnen te lachen, om iets lachen, spottend lachen.

*** Elies eer hersteld**. Aiol vraagt zijn ouders (hertog Elie en vrouwe Avisse) naar Orléans te komen om zich met de koning te verzoenen. In Orléans aangekomen gaat Elie naar de kerk van het Heilige Kruis om tot God te bidden en Hem aan te roepen. Daar ontmoet hij koning Louis die vriendelijke woorden tot hem spreekt. Er vindt een algemene verzoening plaats. De koning schenkt de hertog zijn land en al zijn erfgoederen terug. Elie wordt tot seneschal over het rijk benoemd. (In het Frans vindt er bij de kerk geen ontmoeting tussen vader en zoon plaats, wel tussen de koning en de hertog).

[...] vernam,
dat hi q[uam ...
...] secgen wat hi ded[e.
...]
ant heilich cruce [...+
...] hi gebat.
Aiol, síjn [...
...] minnentlike grů[te
...]
'Sůte sůn, gi hebbet [...
...] ere.
Gelovet si Got [...
...] wieder důt.+
Míjn [...
...] hi seide: 'Sůte here+

[.. r]ouweden so men [...+
...]en coninc mere
[...
..] siekerheit die [...+
...]en untvaen.
die [...
... coni]nc seide: 'Sem míjn [...
...]edan.'
Si quamen al [...
...]heit tehant'.
Also [...
...] coninc eer hi dan [...
...] liede.
Die barune [...]+

[Vertaling]

Elie reed zo lang totdat hij zag,
dat hij in Orléans was aangekomen.
Ik zal u zeggen wat hij deed.

+ 314-315 'ant heilich cruce […] hi gebat'. In de kerk 'Sainte Crois' (Het Heilige Kruis) van Orléans gaat Elie bidden. Vgl. F, v. 8223: 'Qu'il vait a Sainte Crois Dieu proier'.
+ 321 'wieder tuot'. Variant van 'weder doet'('wederdoen'), goed maken, herstellen, teruggeven. Het gaat hier waarschijnlijk over de Elie afgenomen en nu weer teruggegeven bezittingen.
+ 323 '…] hi seide: 'Sůte here'. Vgl. F, v. 8259: '- Sire', che dist Aiol[s]'. Aiol vertelt zijn vader Elie dat halsberg, helm, schild en speer in de strijd stuk, resp. verloren zijn gegaan. Ook deelt hij hem mee dat zijn oude paard Marchegai dood is. Verdam meende onterecht dat met 'Sůte here' koning Lodewijk bedoeld zou zijn.
+ 324-325 '[..r]ouweden [...] coninc mere'. Het verdriet zou kunnen zijn veroorzaakt door de vermeende dood van het lievelingspaard. Het blijkt overigens allemaal een grap van Aiol te zijn, waarover zelfs koning Lodewijk smakelijk moet lachen. (Vgl. F, v. 8277: '[…] Loeys en a un ris jeté').
+ 327 'siekerheit'. De koning (en zijn baronnen) geven met een plechtige belofte aan hertog Elie zekerheid voor het nakomen van de verplichting tot eerherstel, zie aantekening bij v. 336.
+ 336 'barune'. De baronnen zijn getuigen van de rechtshandeling waarbij koning Lodewijk aan Elie beloofde hem zijn erflanden terug te geven. De raadsheren van het hof hebben met alles ingestemd, ook met de teruggave van de waardigheden. Vgl. F, v. 8252: 'Les consaus de sa chambre li a tout commandés; Aussi […] li rent ses dignités'.

[…]
Hij ging naar de kerk van het Heilige Kruis
en begon ootmoedig te bidden.
Aiol, zijn *zoon*, *ging hem tegemoet*
en groette *hem* liefdevol […]
…]
'Lieve zoon, u hebt […]
[…] eer.
Geprezen zij God […],
[…] teruggeeft.
Mijn *kind* […].
Aiol zei*:* 'Lieve heer […]

[…] treurde *zo* men […]
[…] beroemde koning
[…]
Hij gaf plechtig […] de garantie,
die het graag in ontvangst nam.
[…]
De koning zei: 'Bij mijn *eer*,
…] *ge*daan'.
Ze kwamen *allen* […]
'*Ik geef* direct *mijn woord'*.
Zo […]
[…] koning voordat hij […]
[…] mensen.
De baronnen

Aiol trouwt met Mirabel. Het huwelijk tussen Aiol en Mirabel wordt door de bisschop van Reims ingezegend. Ook koning Lodewijk woont de plechtigheid bij. Tijdens het bruiloftsfeest overvalt de booswicht Makaire met wel dertigduizend man de feestgangers. Er ontstaat een felle strijd tussen de aanhangers van de koning, de Fransen en de mannen van Makaire, de Bourgondiërs. De strijd tussen de partijen wordt in detail beschreven.

*** Felle strijd tussen Fransen en Bourgondiërs.** Makaire gaat op Jofroi af, die in Orléans geboren is. Hij is een hooggeplaatste heer, de seneschal van de koning. Makaire steekt het koude ijzer midden door het hart van zijn opponent. Joserans de Paris ziet dat zijn bloedverwant gedood is. Hij rijdt naar Bevon de Viane en doorboort hem met zijn speer zodat hij bloedend neervalt. Manasier (Manessie), een vriend van Makaire, ziet dat zijn broer Beuve de Vienne sneuvelt. Hij doodt de moordenaar Jocerans door zijn speer midden in diens lijf te steken. Dodelijk gewond valt de getroffene ruggelings op de grond.

[...] ane
- die was Makaris [...-+
...] ter erden lach.
Des was [...
..] stolte brůder Manasi[er+
...]
Hi seide: ‘Wilt hi míjn i[....
...] hene scheiden’.
Hi slůch [...
..] riet hi steken Jocerant.++
[...] end dore.
Dat spere qu[am ...
...]derhalf van blůde roe[t].
Manasier slůch echt [...
...] ende harde toren
[...] verlois.
Dar riet hi st[...
...] die wapen niene doch[ten].+

[...] mochte
dar hi wel sere [...
...] greve van Senlíjs.+
[...
...] můíde sere dat hijt sach,
[...]der lach.
Hi slůch bet spore[n ...
... Ma]nasier becande.
Dur al di[e ...]
stac híjn of als it war ein [...+
...] erden nieder.
Síjn teiken [...
...] in si bet mannes hant.

[Vertaling]

Jocerant van Parijs

+ 338-339 ‘Makaris ’. Makaire, hertog van Lausanne, doodt Jofroi. Vgl. F, v. 8365 ‘[…] sa lance l’abat mort demanois’. (Vert.: Met zijn speer stak hij hem onmiddellijk dood). Jofroi is een bloedverwant van Jorerans (Jocerant) van Paris.
+ 341 ‘Manasier’: zie ook v. 360. Broer van Beuve de Vienne. Vgl. F, v. 8374: ‘Bevon de Viane’, ridder uit het kamp van Makaire.
+ 345 ‘Jocerant’. Vgl. F, v. 8371: ‘Joserans de Paris’. Hij doodt Beuve de Vienne en wordt op zijn beurt door Manasier, diens broeder, gedood.
+ 345-348 Vermoedelijk uit F, v. 8386: ‘ Par mi outre le cors son roit espiel li mist’. (Vert.: Dwars door het lichaam stak hij zijn starre speer). Is ‘…]derhalf’ ontstaan uit ‘onderhalf’, half tussen?
+ 353 Mogelijk slaat de opmerking dat de wapens niet deugden (v. 353 ‘die wapen niene docht[en]’) op het feit dat Aiol, voordat hij zich in het strijdgewoel mengt, zijn oude wapens in zijn tent door goede, nieuwe vervangt. Vgl. F, v. 8402: ‘Molt se fu bien armés dedens son pavellon’.
+ 356: ‘greve van Senlijs’. Senlijs in Picardië, Noord-Frans graafschap. Komt in het Frans in deze scène niet voor, wel wordt (in F, v. 8009) ‘Senlis’ genoemd.
+ 362 ‘stac …of.’ Van ‘ofsteken’, ‘afsteken’, nedervellen, van het paard stoten, uit het zadel lichten en ter aarde werpen. ‘als it war ein […’. Aan te vullen met een zaak, die een kleinigheid uitdrukt, bijvoorbeeld: een ei, een peer.

stak Beven van Viane van zijn paard.
- die was *een vriend van* Makaire -
zodat hij dood op de grond viel.
Daarover was *zijn*
dappere broer Manasier *heel verdrietig.*
[…]
Hij zei: ‘Wil hij mijn […]
[…] heengaan‘.
Hij gaf *zijn paard de sporen*.
Toen reed hij *op* Jocerant *af om hem te* steken.
Hij stak hem dwars door *zijn lijf*.
De speer kwam *er van achteren weer uit.*
[…] rood van het bloed.
Manasier sloeg daarna […]
[…] en veel verdriet
[…] verloor.
Daarheen reed hij […]
[…] de wapens niet deugden.

[…] kon
waar hij wel zeer […]
[…] graaf van Senlijs.
[…]
Het deed hem veel verdriet toen hij zag,
dat zijn vriend op de grond lag.
Hij gaf *zijn paard* de sporen
toen hij Manasier ontdekte.
Door alle *maliën*
stak hij hem neer alsof het een […] was.
[…] op de grond neer.
Zijn wapenteken […]
[…] met krachtige hand.

*** Koning Lodewijk mengt zich in de strijd.** De koning gaat op Oedon le Borgengon af. Hij doodt hem en plant het speerijzer en het overwinningsvaantje op zijn lichaam. De broer van Oedon, Garin de Monloon, neemt wraak en slaat de koning en zijn paard neer. Lodewijk springt op, trekt zijn zwaard en verdedigt zich met zijn schild. Aiol ziet dat de koning in het nauw is gebracht. Hij haalt goede wapens in de legertent en bestijgt zijn paard. Hij vernielt het rugpantser van Gerin, steekt zijn speer tussen de schouderdelen van het kapotte pantser. De vijand stort dodelijk gewond in het gras. De strijd loopt slecht af. Makaire van Lausanne weet het bruidspaar gevangen te nemen. In Lausanne laat hij het paar in een donkere kerker werpen.

Die rike coninc van [...+
...]ant Karlun.
Hi stac Ůden [...+
.. d]en schilt dien hi dar [...
...]vůch+
dat em dat spere [...+
...]it mochte langen
dur [...]
end dur dien líjf alto [...
... qu]am gevlogen.
Doet uter [...
...]t harde gram Garíjn+
[...] síjn.
Síjn ors hi dů bet spo[ren ...
...]n quam.
Síjn spere vůr [...
...] uppen schilt.+
Síjn halsberg [...+
...] dar up wieder stůt.+
[...] wan
dat hi die appel wa[...+
...]m weren wolde.
So wien [...]
bet einen slage mocht [...
...]et genesen.
Hi můste dót [...
...] einen barůne
quam uter [...
...]t alshi wesen solde,
nog [...] wolde.

+ 366-367 ‘Die rike coninc […] Karlun’. Vgl. F, v. 8389: ‘Loeys […] li fiex le roi Charlon’. (Vert.: Lodewijk […] de zoon van koning Karel). Hangt ‘…]ant’ met ‘bestaen’/ ‘bestant’ (verwant zijn met) samen? Vgl. v. 447.
+ 368 ‘Ůden’. Vgl. F, v. 8390: ‘Oedon le Borgengon’.
+ 370 ‘…]vůch’. Misschien rest van van‘ongevoech’ (Verdam), leed (berokkenen)?
+ 371-375 De verzen vertalen F, v. 8393-8394: ‘Que trés par mi le cors li met fer et pignon, / Toute plaine sa lance l’abat mort de l‘arçon’. (Vert.: Dat hij dwars door het lichaam ijzer en vaantje stootte; met zijn speer stak hij hem eenvoudigweg dood uit het zadel). Het ww. ‘langen’ zou dan kunnen betekenen: (tot naar buiten) reiken, in de zin van: dwars door het lichaam gaan.
+ 377 ‘Garijn’. Bourgondische ridder, F, v. 8395: ‘Gerin de Monloon’. Uit het Frans wordt duidelijk dat koning Lodewijk Oedon, de broer van Garijn, heeft gedood. Deze neemt wraak en stoot Lodewijk met paard en al tegen de grond. Vgl. F, v. 8397: ‘Que lui et le ceval abati en .i. mont’).
+ 382 ‘ uppen schilt’. Koning Lodewijk is opgesprongen en beschermt zijn hoofd met zijn opgeheven schild (met leeuw) tegen verdere slagen van Garijn (F, v. 8398-8399: ‘Loeys saut en piés, […] Et leva sor son cief son escu a lion’).
+ 383 ‘halsberg’. Uit het Oudfrans ‘halberc’, ‘hauberc’, vgl. F, v. 8392: ‘l’ auberc’ Het deel van de wapenrusting dat hals en bovenlijf beschermt; ook: pantser, maliënkolder.
+ 384 ‘wieder stůt’. Vorm van het ww. ‘wiederstaen’, ‘wederstaen’, weerstand bieden, terugstuiten, afketsen.
+ 386 ‘appel’. Ronde knop in het midden van het schild, bij hoge heren van goud. Vgl F, v. 8391: ‘la boucle d’or’.

Dů hi den coninc [...+
...]am in sinen můt.
Sijn ors [...]

[Vertaling]

[…] *verwant met* Karel.
Hij stak Oeden *van Bourgondië met zijn speer*
door het schild, dat hij daar *voor zich hield*.
[…]
dat hem de speer […]
[…] kon *reiken*
door […]
en ook door zijn lichaam.
[….] kwam aangevlogen.
Dood uit […]
…] zeer boos Garijn
[…] zijn.
Zijn paard *gaf* hij daarna de sporen […]
[…] kwam.
Zijn speer ging […]
[…] op het schild.
Zijn halsberg […]
[…] ketste erop af.
[…]
dat hij de appel *van zijn zwaard*
[…] zich wilde verdedigen.
Wie […]
met een slag kon […]
niet in leven blijven.
Hij moest sterven […]
[…] een baron
kwam uit […]
[…] zoals hij zijn moest,
noch […] wilde.
Toen hij de koning […]
*kw*am] hem tegemoet.
Zijn paard […]

+ 396 ‘Dů hi den coninc’. Vermoedelijk werd hier verteld dat Aiol koning Lodewijk, die in een benarde positie is gekomen, te hulp schiet. Vgl. F, v. 8407: ‘Aiols vit son signor Loeys en la presse’.

*** Elies maaltijd**. Aiols vader, de oude, verzwakte Elie, wil zijn zoon redden. Hij herinnert zich een voorval. Toen zijn lievelingspaard Marchegai door vermoeienissen ernstig verzwakt was, gebeurde er een wonder. Na het eten van een flinke portie haver hervond het dier zijn krachten. Elie besluit dit procedé te volgen en een flinke maaltijd tot zich te nemen. Hij vraagt zijn kamerheren zijn wapens, beenbeschermers en schoenen te brengen, hem uit het bed te tillen en hem vervolgens eten te brengen. Aldus geschiedt. De heren zetten twee broodjes op tafel, de grote schouder van een everzwijn, gevogelte en vele soorten wijn. Daarna gaat Elie aan tafel. Hij doet zich rijkelijk tegoed. Jonge ridders maken grappen over de eetlust van de oude heer Elie: Bij God, moet je zien hoeveel die man eet. Vier ridders zouden aan die hoeveelheid genoeg hebben.

[...] sal [...]en.[...] ůte [...] mi [..]
..]ere.[..] [...]nni [..] [...]rges [...]ne d[..]
[...] gien[c]
[...] dru[t]saten, +
dat hi em brachte dat hi ate.
Hi seide: ‘Dat sa[l] síjn gedaen’.
Helie die gienc sitten saen+
ter hogen tafelen bet dien, +
dat eme dar vor ne was geschien
in langen tiden, dat is waer.
Des was irgangen viertien jar.
Men lachte vor em dar [ein] broet.
Dat wa[s] eine semele groet.+
Van einen hirte men dů brach[te]
- dien men oec vor Helyen lachte -
dien vetten cemb[re] wal gebraden, +
bet drogen pepere bescaden.
Die d[ru]tsate vor eme boet
noch eine sculder die was gro[et]
van einen groten wilden swíne
end einen grote[n] nap bet wine.
Dar was ein sestier in gemeten.+
Noch quam em dar hi was geseten
ein mich[e]l de[el] [...]

[Vertaling]

[…]
[…] ging
[…] drossaard,
dat hij hem eten bracht.
Hij antwoordde: ‘Dat wordt gedaan’.
Elie ging toen snel aan
de hoge tafel zitten,
wat daarvoor lange tijd
niet was gebeurd, voorwaar.
Veertien jaren waren intussen verstreken.
Men legde een brood voor hem op tafel neer.
Dat was een groot zemelbrood.
Van een hert bracht men daarna
- dat zette men ook voor Elie op tafel -
het goed gebraden, vette lendenstuk,
dat met droge peper bestrooid was.
De drossaard legde bovendien
voor hem op tafel een forse schouder
van een groot wild zwijn

+ 399 ‘dru[t]saten’. Variant van ‘drossate’, ‘drost’. Hofbeambte, verantwoordelijk voor het opdragen van de spijzen en drank.
+ 402 ‘Helie’. Variant van de naam Elie.
+ 403 ‘ter hogen tafelen’. Aan de hoge tafel (boven) zaten de adellijke heren (hier: Elie), aan de lage tafel (beneden) de vazallen. Vgl. Roman van Walewein (ed. Winkelman, Wolf, Münster 2010, v. 1031: ‘ten taflen boven ende beneden.’
+ 408 ‘semele’. Brood, genoemd naar het fijne tarwemeel, waarvan het gebakken werd.
+ 411 ‘cembre’. Zie Philippa 2003-2009: lendenstuk
+ 417 ‘sestier’, ook ‘sester’. Maat, de inhoud verschilt per regio.

en zette een grote beker met wijn neer.
De beker was met een zesde liter gevuld.
Verder bracht men naar de plek waar hij aan tafel
zat een groot stuk

*** De oefenpop**. De oude Elie voelt zich door de maaltijd gesterkt. Maar hij wil de proef op de som nemen. Hij vraagt aan zijn zwager Lodewijk een gunst. Zou Lodewijk voor hem een draaibare oefenpop (vgl. F, v. 8639: ‘une quintaine’) willen laten maken? Hij zou daarop zijn krachten kunnen beproeven. Lodewijk deed zoals zijn zwager heeft gevraagd. Buiten de stad wordt een ‘quintaine’ opgesteld. De oude Elie geeft het mechaniek zo’n geweldige klap dat de paal met pop en al omvalt. De ridders die het zien staan versteld, wat een kracht. Niemand in de hele christenheid zou in een gevecht tegen zo’n stoot standhouden. Lodewijk belooft dat hij al zijn ridders uit het rijk zal mobiliseren om Aiol te bevrijden.

[…]
Elye gienc em altehant
in ein palas aldar hi vant[+]
sitten Lowíjs dien coninc gůde,
bevaen te groten irren můde, [+]
die ůn doch minnintlike [u]ntvienc.
Helye bi em sitten gienc.
Hi seide: ‘Coninc, [g]rote here,
its recht dat ic ú danke sere
der groter [eren] ende genaden,
die gi Aiol haddet beraden.[+]
Ic [dar] ú bidden eine sake?
Eine quintaine laet mi maken.[+]
Ic wille průven wie ic můge,
of ic ten wapenen noch důge’.
Die coninc seide: ‘Swager míjn,
dat [g]i gebiedet dat můt síjn’.
Hi dede maken die quin[t]a[in]e
buten der stat, up einen plaine.
Helie liet hi altehant
dar brengen al síjn atchemant.[+]

[Vertaling]

[…]
Elie ging onmiddellijk
naar een zaal waar hij
de edele koning Lodewijk aantrof,
die in zijn hart zeer verbolgen was,
maar die hem toch vriendelijk ontving.
Elie ging bij hem zitten.
Hij zei: ‘Koning, grote heer,
met recht dank ik u hartelijk
voor de grote eer en de genade,
die u aan Aiol bewezen hebt.
Mag ik u om een ding verzoeken?
Laat voor mij een oefenpop gereed maken.
Ik wil testen waartoe ik in staat ben,
of ik voor het wapenhandwerk nog deug’.
De koning zei: ‘Beste zwager,
wat u beveelt dat moet gebeuren’.
Hij liet de oefenpop gereed maken
buiten de stad, op een open veld.
Elie liet hij onmiddellijk
zijn hele wapenrusting brengen.

+ 421 ‘palas’. Ontvangstzaal van kasteel, ridderzaal, meestal op de eerste verdieping gelegen. Soms alleen via een buitentrap bereikbaar.
+ 423 ‘bevaen’ (deelw.), variant van ‘bevangen’, vangen, aangrijpen, (van gemoedstoestand) vervuld van.
+ 429 ‘beraden’. Verschaffen, verlenen
+ 431 ‘quintane’. Varianten: ‘quintaegne’, ‘quinteine’. Uit het Oudfranse ‘quintaine’. Draaibare figuur (een paal met armen) waarop jonge ridders zich in het tornooien oefenden en waarom heen carrousel gereden werd. (MNW).
+ 439 ‘atchement’. Uitrusting, verwant met ww. ‘achemeren’, ‘atsemeren’: uitrusten, tooien.

*** De laffe Lombard.** Koning Lodewijk belegert Lausanne om Makaire te dwingen Aiol en Mirabel vrij te laten. Er vinden onderhandelingen plaats. Makaire stuurt als afgezant een zekere Gwineot. Deze ridder is een Lombard (een Italiaan uit het Noorden), die niet veel van wapens afweet. De kerel wordt door de koning Lodewijk voor gek gezet. Vooral de eetgewoontes van de Lombard moeten het ontgelden. Wat zal hij heerlijk gegeten hebben van muizen en ratten die op het menu staan. De Lombard spreekt beledigende woorden aan het adres van de Bretonnen. Hervieu, die zich in zijn eer aangetast voelt, stoot de Lombard uit het zadel. Hulpeloos ligt de kerel op de grond. Hervieu beveelt hem dat hij zijn paard weer moet bestijgen om dan het gevecht voort te zetten. De laffe Lombard hoort de woorden wel, maar zegt geen boe of bah. Hij houdt zich liever dood. Hervieu grijpt hem in zijn baard, aan de rechter wang, en trekt hem naar de grond, zoals men dat bij een dwaas doet. Hij geeft hem over aan Lodewijk die hem naar Soison laat brengen. Daar wordt hij in de gevangenis geworpen. Hij zal pas vrij komen tegen een flink losgeld.

‘Ovelscalc, dat di Got schende+
end di al ungeval tů sende.+
Die felheit is ein deel gewroken, +
die du hůde uns hees gesproken’.+
Hellewijn dů hi versach, +
dat Gwineot dar nieder lach,
‘Stant up, ai lecker’, seit hi, ‘drade‘.+
Dat di Got ungeval berade.
Ním dine wapen, laet uns riden
te gader an die place striden’.
Die Lombart hi vernam die tale,
die hi ům tů sprac harde wale,
mer hine seide nien noch ja.+
Hellewíjn was van torne ga.
In sinen munt hi ůne slůch+
die hant ende bet ungevůg
hůf hine van der erden ho.+
Bet torne dans hi ůne so, +
dat ůn die winster lippe reit.+

+ 441 ‘Ovelscalc’ . ‘ovel’ betekent slecht, boosaardig, nog bewaard in het woord euveldaad. Hier is Hellewijn aan het woord. Met ‘ovelscalc’ wordt Gwineot bedoeld, de Lombard (F, v. 8969: ‘Guinehos’). Deze heeft beledigend uitgehaald naar de Bretonnen. Vgl. F, v. 8973: ‘Car Breton sont por voir assés malvase gent’. (Vert.: Want de Bretonnen zijn voorwaar heel slechte mensen).
+ 442 ‘ungeval’, ‘ongeval’, rampspoed, ellende, verdriet.
+ 443 ‘Die felheit […] gewroken’. ‘felheit’, boosaardigheid, slechtheid, laagheid. Hellewijn heeft Gwineot voor zijn gemene belediging, de Bretonnen aangedaan (Vgl. F, v. 8973: ‘Car Breton sont por voir assés malvase gent’, vert.: Want de Betonnen zijn voorwaar heel slechte mensen), tegen de rond geslagen.
+ 444 ‘hees’. Variant van ‘heves’, vorm van het ww. ‘hebben’.
+ 445 ‘Hellewijn’. In het Frans: ‘Hervieu’/ ‘Hervil’: ridder in dienst van koning Lodewijk, voelt zich beledigd door Gwineot. Hij verdedigt de Bretonnen. Vgl. F, v. 8982: ‘Car Breton sont preudome’. (Vert.: Want Bretonnen zijn wijze lieden).
+ 447 ‘lecker’: Varianten o.a. ‘leckaert’, ‘leckert’, eigenl. likker, lekkerbek, smulpaap, ook algemeen als scheldwoord: smeerlap, gemene vent. Op de overeenkomstige plaats staat in het Frans: ‘Glous’ (vgl. F, v. 9005), schurk, meer specifiek: gulzigaard, slokop (vgl.: ‘glouton’). In de ‘A&M’ wordt het woord ‘lecker’ ironische gebruikt. Eerder al had koning Lodewijk de vieze eetgewoonten van de Lombard bespot. Vgl. F, v. 8861: ‘Tant as mangier compeus de soris et de rates’. (Vert.: Vaak hebt u overvloedig gegeten van muizen en ratten). ‘drade’, snel, onmiddellijk. Mogelijk is ook de interpreratie ‘seit hi drade’. Vert.: zei hij vlug, of: antwoordde hij onmiddellijk.
+ 453 ‘hine seide nien noch ja’. Vgl. F, v. 9008: ‘Li Lonbars l’entent bien, ne dist ne o ne non’. (Vert.: De lombard hoorde hem duidelijk, maar zei geen nee of ja). De lafaard houdt zich dood op de grond en wacht op hulp. Vgl. F, v. 9009: ‘Ains se fait mort a terre, si atent le secour[s]’.
+ 455 ‘ga’. Snel, gauw, nog verbasterd bewaard in ‘geeuwhonger’: snel opkomende honger. Vgl. het Duitse ‘Jähzorn’.
+ 457 ‘hůf hine van der erden ho’. ‘hůf’, van ‘heffen’, ‘heven’, optillen; ‘ho’, variant van ‘hoch’/ ‘hoge’, hoog. Van Finet-Van der Schaaf (1989, 178) vertaalt onjuist: ‘Il le pris par les jambes’. (Hij pakt hem bij zijn benen).
+ 458 ‘dans’. Van het ww. ‘dinsen’, slepen, sleuren.
+ 459 ‘winster lippe […] reit’. Letterlijk ‘linker lip’, vermoedelijk wordt ‘onderlip’ bedoeld. Zieleman emendeert daarom: ‘unster lippe’, onderlip. ‘reit’, van ‘riten’, openscheuren, (open)rijten. In het Frans grijpt de ridder zijn tegenstander met zijn vuist bij zijn baard, aan

Dat vleisch van sinen tanden spleit,
so dat men harde wal van dien
al sine tande mochte sien.
Dien coninge gaf hine gevaen, +
die ůne dede senden haen
in sine stat al te Sessůn.+
Dar hiet hine in dien kerker důn.
Al dus so lach hi tů Sessůne
al went die coninc te rantzůne++
vor sinen líjf van roden golde+
síjn evenwech genemen wolde.+

[Vertaling]

[…] behandelt hem vol minachting.
'Grote schoft, moge God je schande
berokkenen en je met ongeluk overladen.
De laaghartigheid waarmee je heden tegen ons
hebt gesproken, is voor een deel gewroken'.
Toen Hellewijn zag,
dat Gwineot op de grond lag,
zei hij: 'Ai, smulpaap, sta vlug op.
Moge God je in het ongeluk storten.
Neem je wapens en laten we samen
naar het open veld rijden, om daar te strijden'.
De Lombard verstond de woorden, die
Hellewijn tegen hem sprak, heel goed,
maar hij zei geen boe of bah terug.
Hellewijn was opvliegend van karakter.
Hij duwde zijn hand in de mond van de
Lombard en tilde hij hem met geweld
van de grond omhoog.
Toornig sleepte hij hem zo weg,
zodat zijn onderlip inscheurde.
Het tandvlees barstte open,
zodat men daardoor zeer duidelijk
al zijn tanden kon zien liggen.
Hij droeg hem als gevangene
aan de koning over, die hem
naar de stad Soison liet brengen.
Hij beval hem daar gevangen te zetten.

de rechter kant (F, v. 9013: 'Son doit li a fichié en son destre grenon'.) Van Oostrom 2006, 181, meent dat de 'frauduleuze' Lombard door zijn tegenstander wreed 'aan zijn lippen' werd getrokken, 'het lichaamsdeel waar hij mee zondigde'. Wij zien het anders. V. 459 'lippe' is enkelvoud. De Lombard moet o.i. boeten voor de belediging de Bretonnen aangedaan (zie v. 443). Met zijn opengescheurde (onder)lip zal de smulpaap van het toch al onsmakelijke eten nog minder plezier hebben.

+ 463 'Dien coninc […] gevaen'. Hellewijn draagt Gwineot als gevangene aan koning Louis over die hem in de kerker van Soison opsluit totdat losgeld voor hem zal worden betaald (v. 463-470). De Lombard vindt niet de dood, zoals van Oostrom (2006, 181) abusievelijk beweert.
+ 465 'Sessůn'. Soissons, in Picardië in Noord- Frankrijk.
+ 468: 'al went'. Zie v. 575, v. 737. Zieleman emendeerde 'alt' in 'al' (met versterkende betekenis). Het woord 'went' is een variant van 'want', hier in de betekenis: totdat.
+ 468 'rantzůne'. Losgeld, lijfsbehoud. Vgl. v. 9019 'raençon'. (Foerster: 'Lösegeld').
+ 469 'lijf'. Leven, lichaam, persoon.
+ 470 'evenwech'. Bedoeld is 'evenwecht', 'evenwicht', hier: losgeld, bedrag ter hoogte van het gewicht van de gevangene in rood goud.

Zo zat hij opgesloten in Soison
totdat de koning als losgeld
voor zijn lijfsbehoud zijn gewicht
in rood goud zou willen aanvaarden.

*** Opnieuw een bloedbad.** De strijd tussen Fransen en Bourgondiërs ontbrandt opnieuw. Het wordt een groot bloedbad. Nu werpt zich ook Makaire in de strijd. Hij heeft het eerst op Godefroi voorzien, de seneschal van Lodewijk. Die moet het met de dood bekopen, want Makaire steekt hem onmiddellijk met zijn lans dood. Hervieu, die Guinehot heeft gedood, slaat het schild en de halsberg van de sterke Morin de Plaisence in stukken en steekt hem zijn lans door het lichaam, zodat hij dood van zijn paard stort. Maar dan ziet Makaire zijn aartsvijand, hertog Elie. De oude ridder is (na zijn versterkende maaltijd!) een vervaarlijke tegenstander. Hij slaat met zijn zwaard zo hard op Makaires schild dat de bloemversiering en de edelstenen eruit vallen. Het stalen hoofdkapje (‘coife’) onder de helm baat hem geen snars. De oude hertog snijdt een vlees stuk van zijn gezicht af; de wond dringt door tot op het bot. Makaire, die denkt dodelijk verwond te zijn, vlucht Lausanne in. Daarna begint het vijfjarige beleg van de stad.

Die Burgunihune du tehant
bet sporen quamen út gerant.
Frantsoise untviengen si bet nide.
Dar mochte men in dien gestride
menegen schacht hebben [síen] croken, +
menegen [halsberg] dur gebroken,
menegen man in elke side
dar nieder licgen in dien stride.
Groet was die puntianz ende rike.+
Die stríjt vergaderde rikelike.+
Nu quam Makaris út vermeten.+
Gewapent up ein ors geseten
na sinen wille rikelike.
Hi quam gerant vermetenlike
dar hi die Frantsoise sach riden.
Dar stac hi so van unser siden+
Gwinerei bet sinen scachte, +
dat hine doet ter erden lachte.+
Dat moide sere einen barune, +
dat was Bertram van Sessune.+
Bertram was rouwich dů hi sach,
dat Gwinerei dar nieder lach.
Síjn ors hi bet dien sporen slůg.
Dat liep na sinen wille genůch.
Galtier van Munbardun hi stac, +
die wapen hi ům důre brac.
Dur sinen líjf stac hi dien scacht
al tů der hant bet sulker cracht, +
dat hi ter erden doet gelach, +
dart menich ridder ane sach.

+ 475 ‘sijn’. Zieleman emendeerde in: ‘sien’. We nemen de emendatie over.
+ 479 ‘puntianz’. Strijd, gevecht, vijandelijk treffen, aanval. MNW geeft als variant: pongijs, verwant met lat. pungere, vechten, strijden.
+ 480 ‘rikelike’. Zieleman (in navolging van Verdam) emendeert in ‘ridderlike’. De emendatie is overbodig.
+ 481 ‘vermeten’. Overmoedig, aanmatigend. Vgl. ook v. 484 ‘vermetenlike’. De boosaardige Makaire wordt afgeschilderd als toonbeeld van ‘superbia’, vgl. ook v. 480 ‘rikelike’.
+ 486 ‘van unser siden’. Van onze kant, van onze partij. Voor Verdam is ‘unser’ duister. Het is o.i. een variant van ‘onse’, vgl. Duits. ‘unser’. Zieleman emendeert in: ‘van unster siden’ en suggereert daarmee dat de stoot van onderen kwam. De emendatie is onnodig. Vgl. v. 477: ‘in elke side’, van elke kant, van beide partijen.
+ 487 ‘Gwinerei’. In het Frans wordt Godefroi van Vermendois (F, v. 9025) door Makaire gedood.
+ 488 ‘lachte’. Van het ww. ‘leggen’, leggen, doen liggen, In oostelijke dialecten komt in plaats van de verl. tijd ‘legede’ de variant ‘lachte’ voor.
+ 489 ‘moide’. Van het ww: ‘moeyen’, ‘moyen’: iemand moeite aandoen, hem last veroorzaken, hem verdriet doen.
+ 490 ‘Bertram van Sessune’ (Soison). Ontbreekt in het Frans.
+ 495 ‘Galtier van Munbardun’. Mogelijk wordt Mombaldone in Lombardije bedoeld (Kuiper 1993-2011, vraagteken), in het Noorden van Italië. Galtier komt in het Frans niet voor.
+ 498 ‘tů der hant’, vgl. ook 506, 518. Zelfde betekenis als ‘toehant’, ‘(al)tehant’, onmiddellijk, direct. Het woord ‘hant’ wordt hier figuurlijk gebruikt voor ‘nabijheid’ in tijd (vgl. ophanden).
+ 499 ‘gelach’. Van het ww. ‘geliggen’, blijven liggen,

Hellewíjn bet sporen slůg[+]
síjn ors, dat ůn wel balde drůch.
Van Plasence stac hi Morise[+]
dur sinen schilt wel a dívíse[+]
ende dur al síjn atzemant[+]
stac hine doet al tů der hant.
Creihieren hi begunde saen: [+]
'Die Burgunihune síjn untdaen!' [+]
Nu quam Makaris tů gerant.
Dat hi ten ewen si gescant; [+]
Got můtene vermaledien.
Nu riet hi sůken dar Elyen,
die[n] was [hi] vient an dien doet.
Elie quam bet forcen groet
dar si sich beide wal becanden.
Bet cragte si te gader randen.
Die schilde wurden gar terant, [+]
die spere braken tů der hant.[+]
Die stucke wurpen si dar nieder.
Die scarpe swert si tůgen sieder.[+]
Si werden sich als síjs bedorten, [+]
want si sich underlingen vorten.[+]
Elye slůch Makaris dů
up sinen helm en boven hů,
dat ům die cirkel quam gevallen[+]
ter erden bet dien blůmen allen.[+]
So groten slach hi ůme gaf, [+]
dat hi ům undern ougen af
dat vleisch al van dien beine slůch
bet sinen swerde dat hi drůch.

+ 501 'Hellewijn', zie v. 445. Hij doodt 'Morin de Plaisence' (F, v. 9033).
+ 503 'Plasence'. Piacenza in Lombardije, in het Noorden van Italië.
+ 504 'divise'. Devies, leus, teken, vermoedelijk het heraldische teken dat op het schild is aangebracht. ('a devise', uit het Frans 'à devise', vgl. mndl: 'te poente').
+ 505 'atzemant'. Variant van 'achement', van Frans 'acéement': tooi, uitrusting.
+ 507 'creihieren'. Variant van 'craeyeren': roepen, schreeuwen.
+ 508 'untdaen'. Variant van 'ontdaen', in de war, van streek.
+ 510 Makaire wordt de eeuwige verdoemenis toegewenst.
+ 517 'terant'. Staat niet in het MNW. Verdam ziet er een vorm van 'terenden' (verscheuren) in. Misschien is 'terant' ('terennen') verwant met Mhd. 'zerrennen' (causatief van 'zerrinnen', Lexer: 'zu ende gehen'). De schilden gingen er aan, werden vernield, gingen in stukken. Vgl. v. 519: 'Die stucke wurpen si dar nieder'.
+ 518 'tů der hant'. Vgl. v . 498.
+ 520 'sieder'. Zie: v. 187.
+ 521 'bedorten'. Variant van 'bedorften', 'bedorsten', van het ww.'bederven', 'bedorven', behoeven, nodig hebben.
+ 522 'vorten'. Variant van 'vorchten', vrezen.
+ 525 'cirkel'. Hoofdsieraad, bestaande uit een gouden strook of band die door voorname personen om de helm of om het hoofd werd gedragen.
+ 526 'blůmen'. Bedoeld zijn hier de bloemen waarmee de band (van de 'cirkel') versierd is. Verdam suggereert, hier weinig passend: 'waarschijnlijk door beminden geschonken'. In het Frans wordt Makaire hard op zijn gouden schild geslagen, zodat de bloemversiering en de edelstenen op de grond vallen. Vgl. F, v. 9044-9045: '[…] sor son escu a or, Que les flors et les pieres contreval en estort'.
+ 527-530 De verzen vertalen F, v 9047: 'De la fache li tranche la car jusques a l'os'. (Vert.: Van zijn gezicht sloeg hij hem tot op het bot het vlees weg).

Makaris hi vlo dur die noet.+
Hi waende síjn gewunt terdoet.
Makaris vlo dů ům was cunt,
dat hi ten stride was gewunt.+
Bet ůme vluen Burgunihůne, +
die ům ne píjnden meer te důne+
batalihe in einen maende sieder.
Want ům frantsoise waren wieder, +
so waer so si te velde quamen,
des si wel dicke scade namen.
Frantsoise stichten harde schiere
umb ůre marke burge viere.
Sent dúrde víjf jaer ende bat
ůr geseet umbe die stat, +
eer si der stunden ie begunnen+
dat si si bet gewalt gewunnen.

[Vertaling]

hun paarden aansporend uit de stad gereden.
Vol haat wachtten de Fransen hen op.
Daar kon men zien dat in de strijd
veel schachten omgeknikt,
veel halsbergen doorstoken waren,
en dat veel mannen van allebei de partijen
in de strijd gevallen waren.
Groot en machtig was het gevecht.
Velen mengden zich in het strijdgewoel.
Nu kwam Makaire vol bravoure de stad uit.
Hij zat gewapend, met veel pracht en praal
op zijn paard, zoals hij dat wenste.
Hij galoppeerde vol eigendunk naar de plek
waar hij de Fransen zag rijden.
Daar stak hij Gwinerei, die van onze kant was,
zodanig met zijn speer, dat
hij hem dood ter aarde deed storten.
Dat deed een baron heel veel verdriet,
dat was Bertram von Soison.
Bertram was bedroefd toen hij zag,
dat Gwinerei dood op de grond lag.
Hij gaf zijn paard de sporen.
Dat draafde snel, zoals hij dat wilde.
Galtier van Munbardun gaf hij zo'n stoot,

+ 531 'noet'. Het is de doodsnood die Makaire doet vluchten. F, v. 9048: 'Makaires torne en fuie, navrés quide estre mors'. (Vert.: Makaire sloeg op de vlucht, meende dodelijk verwond te zijn).
+ 534 'ten stride', variant van 'te stride'. Letterl.: ergens in wedijveren, vgl. Roman van Walewein, v. 7420-7421: '[…] saghen te stride/ up Walewein'. (Vert. ed. Winkelman/Wolf 2010: 'schauten um die Wette/ nach Walewein). Ook de hoogste graad aangevend: om het zeerste, om het hardste.
+ 535 'Burgunihůne'. Bourgondiërs, ridders van hertog Makaire van Lausanne, vijanden van de Fransen.
+ 536-537 'te důne batalihe'. Vgl. 'bataelgen' (afgeleid van Oudfrans 'batailler'), vechten, strijden.
+ 538 'wieder', '(te)weder'. Iemand vijandig gezind zijn.
+ 544 'geseet'. Belegering. Alleen in de 'A&M' overgeleverd, vgl. ook v. 734.
+ 545 'eer si der stunden ie gewunnen'. Voordat ze meemaakten, voordat het uur aanbrak. Verdam vraagt zich af of de lezing misschien bedorven is.

dat hij hem dwars door zijn wapenrusting stak.
Hij stak de speer meteen
dwars door diens lijf, en wel met zo'n kracht,
dat hij dood op de grond bleef liggen;
veel ridders waren er daar getuige van.
Hellewijn gaf zijn paard, dat hem
snel voortdroeg, de sporen.
Maurits van Piacenza stak hij precies
door het wapenteken van zijn schild
en door zijn hele wapenrusting.
Hij stak hem direct dood.
Hij begon vlug te roepen:
'De Bourgondiërs zijn in verwarring!'
Nu kwam Makaire op zijn paard aangestormd.
Dat hij voor eeuwig te gronde worde gericht;
moge God hem vervloeken.
Nu reed hij daar rond, op zoek naar Elie,
die zijn doodsvijand was.
Elie kwam met grote kracht aanrijden;
ze herkenden elkaar daar heel goed.
Krachtig reden ze op elkaar in.
De schilden werden totaal verbrijzeld,
de speren braken onmiddellijk.
De stukken gooiden ze op de grond.
Daarna trokken ze de scherpe zwaarden.
Ze verdedigden zich als dat nodig was,
want ze vreesden elkaar.
Elie sloeg Makaire toen
op zijn helm, er bovenop,
zodat zijn helmband met bloemversiering
en al op de grond belandde.
Zo krachtig was de slag die Elie hem
met het zwaard, dat hij hanteerde, toebracht,
dat hij het vlees onder zijn ogen
tot op het bot van zijn wangen wegsloeg.
In doodsnood vluchtte Makaire.
Hij dacht dodelijk gewond te zijn.
Makaire vluchtte toen hij inzag,
dat hij heel ernstig gewond was.
Samen met hem vluchtten de Bourgondiërs,
die zich daarna een maand lang het leed
niet wilden aandoen om ten strijde te trekken.
Want ze waren de Fransen vijandig gezind, omdat ze,
waar ze ook maar op het slagveld tegen hen vochten,
daarbij heel vaak verlies leden.
De Fransen bouwden heel vlug
rond hun gebied vier burchten.
Daarna duurde hun beleg van de stad
vijf jaar en langer,
voordat zij de tijd rijp achtten
om de stad met geweld in te nemen.

*** Mirabel baart een tweeling**. Aiol wordt met Mirabel in de donkere kerker van Lausanne gevangen gehouden. Hun leed is groot. Vooral met Kerst en Pasen lijdt de godsvruchtige Aiol groot verdriet. Hij troost Mirabel met de gedachte dat Elie, zijn vader en Louis, zijn oom, het beleg nooit zullen opgeven. Mirabel is hoogzwanger. Drie dagen lijdt ze onder hevige weeën, daar diep in de kerker. Ze heeft geen hulp van een vroedvrouw, alleen heeft ze steun van Jezus en van haar echtgenoot Aiol. In de kerker is het pikdonker, er is geen enkele verlichting van kandelaar of kaars. Na drie dagen schenkt God haar twee zonen. Niemand heeft ooit zulke mooie kinderen gezien.

Aiol lach in des kerkers grunde, +
die sich gevrouwen niene cunde.
Síjn herte dat leet grote noet.
Hi dreef wel dicke jamer groet,
wan eer so hoge tijt gelach, +
winach ende paschedach.
Oec waende Mirabel, die vrouwe,
van toerne sterven end dur rouwe.
'Wacharme, dieser groter noet.
Míjn laster die is alte groet!' +
Dit was, dat seid Aiol die vrie.+
'Ai, scone vrowe, sůte amie,
ic secgu bi God, unsen Here,
dat mi vernoiet michel mere
dit ungeval dur uwe scolt+
dan dat ic lide, dusentvolt'.
Mirabel, die vrouwe scone,
si riep an Gode van dien trone.
It was bet ůr so verre irgaen
dat si bet kinde was bevaen.
Aiol hi seide: 'Scone vrouwe,
gine sult niet driven groten rouwe, +
want uns dar luttel af mag comen, +
so wieder eren ochte vromen.
Dar út, int her, dar is míjn vader,
míjn ome Lowíjs end algader
die hoge lude van Vrancrike.
Die ne sůlen siekerlike
van hinne nimmer wiederkeren, +
alt went si dien verradenere
gevaen ende die stat tebreken'.
'Dat si dar met so lange treken', +
sprac Mirabel, die scone [vrouwe],
'des lidic an dien herten rouwe'.
Mirabel, die walgedane,

+ 547-551 De gevangenis was in de onderste verdieping van de toren gesitueerd. Het was meestal een ronde kamer afgedekt met een stenen gewelf, dat weinig licht en lucht toeliet. (Schultz, 1899, 44). Van Oostrom 2006, 181, parafraseert de verzen als volgt: 'Aiol lag in de diepe kerker en was alleshalve blij. Het was hem droef te moede, hij weeklaagde hartstochtelijk. Want hij lag er al zó lang ['eer so hoge tijt'], met Kerstmis én met Pasen'. De Limburgse auteur legt, net als zijn Franse voorbeeld, o.i. niet het accent op de lange duur van de gevangenschap, maar beklemtoont het grote verdriet van Aiol die eertijds al op christelijke hoogtijdagen ['eer so hoge tijt'], met Kerst en met Pasen, gevangen zat. 'gelach', van '(ge)liggen', gevangen zitten (vgl. ook 476, v, 547). Vgl. F, v. 9055: 'Aiols li fieus Elie fu el font de la cartre:/ Molt demaine grant doel a Noel et a Paskes'. (Vert.: Aiol, de zoon van Elie, zat gevangen op de bodem van de kerker: met Kerst en Pasen leed hij veel verdriet).
+ 551 'eer'. Vroeger, eerder. 'hoge tijt'. Kerkelijke feestdagen ('hoogtijdagen'), Kerstmis (geboortedag van Jezus) en Pasen (sterfdag van Jezus).
+ 556 'laster'. Schande, smaad.
+ 557 'die vrie'. De vrijgeborene, de adellijke.
+ 561 'dur uwe scolt'. Om u, om uwentwille, om wat u is aangedaan. Vgl. ook v. 605.
+ 568 'rouwe'. Niet zo zeer berouw, maar verdriet.
+ 569 'luttel'. Letterlijk: klein, weinig. Het woord kan ook 'niets' betekenen.
+ 575 'alt went'. Zie v. 468.
+ 578 'treken'. Variant van 'trecken': rekken, slepend houden, treuzelen.

begund in arbeide tegane+
dů ůr die termet end die stunde
dar af te [...]

[Vertaling]

Aiol, die niet bepaald reden tot vreugde had,
zat beneden in de gevangenis.
In zijn hart leed hij groot verdriet.
Vaak moest hij luid weeklagen,
want [hi]j zat eerder al opsloten tijdens
de hoogtijdagen, met Kerstmis en Pasen.
Ook vrouwe Mirabel dacht dat ze
van verdriet en droefheid zou sterven.
‘Ach, wat een grote kwelling.
Mijn schande is ondragelijk!‘
Toen zei Aiol, de edelman, het volgende:
‘Ach, schone dame, lieve vriendin,
ik zeg u bij God, onze Heer,
dat deze ellende me
om uwentwille duizend maal
meer verdriet doet dan mijn eigen leed’.
Mirabel, de schone dame,
bad luid tot God van de Hemelse Troon.
Het was haar zo vergaan,
dat ze zwanger was.
Aiol zei: ‘Schone dame,
u moet niet luid jammeren, want
daaruit kan voor ons weinig goeds voortkomen,
geen eer en geen voordeel.
Daar buiten de stad, in het leger, is mijn vader,
mijn oom Lodewijk en alle
hoge heren van Frankrijk.
Die zullen vast en zeker
nooit hier vandaan wegtrekken,
voordat ze de verrader gevangengenomen
en de stad verwoest hebben’.
‘Dat ze daarmee zo lang treuzelen’,
sprak Mirabel, de schone dame,
‘daarover ben ik in mijn hart bedroefd‘.
Bij de edele Mirabel
begonnen de barensweeën
toen de tijd en het uur
daarvoor [*aangebroken waren*].

+ 582 ‘begund in arbeide tegane’. Vgl. F, v. 9075: ‘. iii. jors i travella ens el font de la cartre’. (Vert.: Drie dagen lag ze in barensnood in de diepe kerker). God schonk haar twee zonen. Vgl. F, v. 9080: ‘Dex li dona .ii. fiex’.

Makaire rooft Aiols kinderen. Makaire dringt met getrokken zwaard de kerker binnen. Aiol smeekt hem het leven van zijn kinderen te sparen, wil van de claim op zijn landbezit afzien, biedt de schurk zelfs zijn leendiensten aan. Tevergeefs. Makaire neemt een van de jongetjes mee, de ander blijft huilend achter. Makaire geeft bevel, ook het ander knaapje te gaan halen. Aiol is wanhopig, woedend, doodt de man met een steen. Verder is de ongewapende Aiol machteloos. Makaire heeft nu beide kinderen in zijn bezit.

*** Hofdames ontfermen zich over Mirabel**. Talrijke hofdames zien de wandaad van Makaire. Ze knielen voor hem neer en smeken hem geen schaamteloze misdaad te begaan. Ze komen allereerst op voor Mirabel. Ze vragen hem Mirabel aan hen uit te leveren, zij zullen voor haar zorgen. Makaire willigt in. Hij is bang, door de hofdames tegen zich in te nemen, de vriendschap van zijn leenmannen te verliezen. De dames staat hij toe om Mirabel mee te nemen. Wel moeten ze beloven haar terug te brengen. De moeder moet immers de baby's voeden zodat ze mannen van aanzien worden. Leugenachtige taal. De dames gaan naar de kerker en tillen de kraamvrouw op een bed. Ze schrikken van haar uiterlijk, het verblijf in de duistere kerker heeft haar schoonheid danig aangetast.

Dat hovet hi dů nieder slůch.+
Hi dachte michel ungevůch.
Hi sprac ten vrouwen, dat si quamen
end dat si Mirabele namen.+
Dat si si ůme nien untsachten,
mer si si ůme wiederbrachten.
'Ic wille dese twene vůden+
te vrůmen mannen end te gůden'.
Die vrouwen negen ůme dů
van blíjtscap al ten vůten tů.
Die vrouwen in dien kerker quamen.
Die scone Mirabel si namen.
Up eine culte si si lachten, +
dar up si si gedragen brachten
uter dien kerker in dien sal.
Si weinden ende seiden al:
'Ai, scone vrouwe, ai, edel wíjf,
wie scone was nochdan u líjf
dů gi hier quamet in dit lant.+
Makaris hi sal síjn gescant.+
Got sal ům dur uwe sculde+
untsecgen gare sine hulde'.
Te hús si si gedragen brachten.+
Ůr scone líjf si ůr belachten
bet einer coulten was van pelle.+

[Vertaling]

Hij boog toen diep het hoofd.
Er kwamen veel lage gedachten bij hem op.
Hij zei tegen de hofdames, dat ze moesten

+ 585-586 Makaire heeft de tweeling tot groot verdriet van Aiol en Mirabel geroofd. Hofdames smeken de schurk aan de moeder geen schanddaad te begaan en haar aan hen over te dragen. Vgl. F, v. 9178: 'Rendés nous ceste dame'. De verzen 585-560 sluiten hierbij aan. Vgl. F, v. 9180: 'Quant l'entendi Makaires, vers tere s'en enbronce(s)/ Dont pensa grant losainge por decevoir ses homes'. (Vert.: Toen Makaire het hoorde, boog hij (het hoofd) ter aarde, hij overwoog groot bedrog om zijn mannen te misleiden).
+ 588-589 Makaire staat toe dat de hofdames Mirabel meenemen, maar eist wel dat ze haar terugbrengen. Vgl. F, v. 9183: 'nos le raverommes'. 'niene untsachten'. Vorm van 'ontseggen': niet wegnemen, niet behouden.
+ 591 'Ic wille … vůden'. Makaire beweert hier leugenachtig dat hij de kinderen wil grootbrengen. In het Frans wil hij de moeder terug om de kinderen te voeden. Vgl. F, v. 9184: 'Les enfans norirai tant com erent preudome(s)'. (Vert.: Ze zal de kinderen voeden zodat ze edele mannen worden).
+ 597 'culte'. (Gestikte) deken, kussen, matras. Varianten: 'cucte', 'couten'. Oudfrans 'coute', lat. 'culcita': kussen. Vgl. in v. 9189, 9195 de variant: 'kieute' 'lache', vgl. v. 191.
+ 603 'lijf'. Lichaam, uiterlijk, ook als omschrijving van de persoon. (Vgl. 'mijn lijf', in de betekenis: ik).
+ 604 'gescant'. Vorm van het ww. 'schanden', te schande maken, schande aandoen.
+ 605 'dur uwe schulde'. Zie v. 561.
+ 607 'hus'. Mirabel wordt uit de gevangenis bevrijd en naar het woongedeelte (de 'palas') van de burcht gebracht.
+ 609 'coulten'. Sprei, gestikte deken. Het Frans is duidelijker. Mirabel wordt door de hofdames van het matras op een bed gelegd. Vgl. F, v. 9195: 'En .i. lit le couchierent dont la kieute remuent'. 'pelle'. Eigenlijk: vlies, Frans: peau.

komen, om Mirabel mee te nemen.
Ze mochten haar beslist niet bij zich houden,
maar moesten haar naar hem terugbrengen.
'Ik wil deze twee kinderen tot
dappere en rechtschapen mannen opvoeden'.
De dames deden van vreugde
een diepe voetval voor hem.
De dames gingen de kerker in.
De schone Mirabel namen ze mee.
Ze legden haar op een draagbaar
en droegen haar
uit de kerker naar de ridderzaal.
Ze weenden en zeiden allen:
'Ach, mooie dame, ach, edele vrouw,
wat was u toch mooi
toen u naar dit land kwam.
Makaire zal in het verderf worden gestort.
God zal hem voor het leed dat hij u heeft
aangedaan Zijn genade geheel en al onthouden'.
Ze droegen haar de 'palas' binnen.
Haar mooie lichaam bedekten ze
met een deken van kostbare stof.

*** De wonderbaarlijke 'visvangst'**. Makaire heeft een boosaardig plan. Met de twee baby's loopt hij door de straten van Lausanne. Hij komt bij de brug over de Rhône en gooit de kinderen in het water waar de Rhône het sterkste stroomt. Die nacht verrichtte God een groot wonder. De snelstromende Rhône verzwolg de kinderen niet. Wat was het geval. Tierri, een bewoner van Lausanne, was die nacht bij maanlicht onder de brug aan het vissen. Hij had Makaire zien komen. Daarna begreep hij wat er gebeurd was. Hij zag de twee kinderen hulpeloos in het water drijven. Hij greep ze en legde ze in de boot. Tierri trok daarna zijn mantel uit en wikkelde de kinderen erin. Vervolgens roeide hij naar de kant, zonder herrie te maken. Tierri ging met de tweeling naar zijn huis. Zijn echtgenote, vrouwe Aie de Montoire, kwam hem tegemoet en lichtte hem bij. Ze vroeg of hij vis had gevangen. Tierri antwoordde mysterieus: 'Lieve zuster, we hebben vis genoeg'. Vgl. F, v. 9224. Alleen, zo voegt hij er aan toe, ze zijn zodanig dat ze niet gegeten kunnen worden. Dan nodigt hij zijn echtgenote uit in zijn kleren te gaan kijken. Als ze de kleding uit elkaar vouwt, ziet ze de handjes, de voetjes, de oogjes, de neusjes en de mooie gezichtjes van de pas geboren kindertjes. De vrouw staat versteld. Vol schrik slaakt ze een kreet en vraagt wat Tierri in hemelsnaam heeft meegebracht. Tierri vraagt aan haar 'vriendelijker te praten' over de vondst. Hij vertelt hoe hij onder de brug aan het vissen was, omdat God het hem had opgedragen. Makaire, de onzalige schurk (vgl. v. 9239: 'li quivers desfaes'), had de kinderen bij zich. Hij wilde ze verdrinken en gooide ze in het water. Tierri vertelt dat hij totaal ontdaan was toen hij ze in het water zag drijven. Haastig heeft hij ze met zijn beide handen opgepakt en in zijn boot gelegd. Hij weet heel goed wie het zijn, het zijn de kinderen van Aiol.

Die ungetruwe end die felle,
die scone kinder hi dů nam.
So schier et indien avunt quam,
hi quam aldur die stat gegaen.
Hi gienc uppe die brucge staen,
dar hi dien Roden starkest vant.+
Die kent wurp hi dar in tehant.
Dar dede Got van deme trone+
ein groet mirakel end ein scone.
Under der brucgen was ein man,
dien ic genůmen wale can.
Tierri die visched in dien mane.
Hi sach die kinder walgedane+
biůme vlieten in dien wage.+
Naům so vůr hi hard untrage.+
Uter dien water hi si drůch.
Bet haesten hi dů si beslůch+
in sine cleider sůtelike.
Dů vůr hi danne heimelike, +
so dat it nieman ne vernam,
dat dese dinc van ůme quam.
Tierri hi drůch die kinder sieder
in sine hereberge wieder.
Te gegen ůme quam sijn wijf.
Got hi gemaked ůren lijf,
want si was eine vrouwe scone.
Si hiet vrou Aihe van Montone.+
Twe scone kercen si untstac.+
Gůtlike si tu ůme sprac:
'Wie is it u vergaen tenacht?
Hebdi iet gůder vische bracht?
Wan laet di helpen u dar af'.
Tierri ůr antworde dů gaf:
'Gebracht so hebbic vische genůch, +
te minen trouwen, int gevůch.+

+ 615 'Rode'. De rivier de Rhône.
+ 617-618 'Dar ded Got […] scone'. Vgl. F, v. 9199: 'Cele nuit i fist Dieus vertu apercheue'. (Vert.: Die nacht verrichtte God een duidelijk wonder).
+ 622-623 'Hi sach […] walgedane'. Vgl. F, v. 9204: 'Il voit les .ii. enfans qui flotent sans aiue'. (Vert.: Hij ziet de twee kinderen hulpeloos drijven).
+ 623 'wage'. Variant van 'waech', vgl. d. Woge (golf).
+ 624 'Na ům so vůr hi'. Het ww. 'varen' heeft vele betekenissen: gaan, zich begeven naar, hier: varen (per schip).
+ 626-627 'Bet haesten […] sůtelike'. Vgl. F, v. 9207-9208: '[…] de ses draps se desnue;/ Dedens met les enfans […]'. (Vert.: Hij ontdoet zich van zijn kleren en wikkelt de kinderen erin).
+ 628 'heimelike'. Kan zowel heimelijk als zachtjes betekenen. Hier vermoedelijk in de tweede betekenis, vgl. in het latere verslag van Tierri, v. 675: 'keren lise' (stilletjes terugkeren).
+ 636 'Aihe van Montone'. Varianten: Aie, Aye, Haya. Vgl. F, v. 9214: 'Aie de Monto(i)rie'. Montoire-sur-le-Loir in Blois, in het Westen van Frankrijk.
+ 637 'Twe scone kercen'. Het Frans wijkt hier af. Vgl. F, v. 9216: 'Si aporte en sa main une candoile torte'. (Vert.: Ze draagt in haar hand een gedraaide kandelaar).
+ 643 'genůch'. Letterlijk: genoeg, maar bij oneigenlijk gebruik: heel veel, heel wat.
+ 644 'gevůch'. Variant van 'gevoech', toereikende hoeveelheid, zoveel als men nodig heeft.

Van arde sint si also gůt,
dat men si eten niene můt.
Of gíjs geloven niene růket, +
gaet ginder in míjn cleet besůket'.
Si gienc ten cleideren tehant.
Die scone kinder si untwant.+
Si růrden vůte ende hande.+
Die vrouwe, dů si dat becande,
si wart erveret so van dien+
dat si si an nedorste sien.+
Viel sere růpen si began
van voerten die si dar gewan.+
'Ic maen u bi des Godes cracht,
wat is dit dat [...
...] spreken scone.+
[...]+
Vorwaer, Aiol [...
...] sent+
Got sand[e ...+
...]ge nu tehant
[...]
quam des duvel[s ...+
...]de gůt
hi wi[...
...] ůre hoge mag[...+
...]

+ 647-648 'růken'. Variant van het ww. 'roeken', met vele betekenissen, o.a. wensen. Vgl. F, v. 9226: 'Vés les la en mes dras, se vous ne m'en creés'. (Vert.: U kunt ze daar in mijn kleren bekijken als u me niet gelooft).
+ 650 'untwant', van het ww. 'untwinden'. Oostelijke variant van '(ent)winden': (los)wikkelen.
+ 651 Vgl. F, v. 9228-9229: 'Voit les puins et les piés et les iex et les nés/ Et les beles figures des enfans qui sont né(s).' (Vert.: Ze ziet de handjes, de voetjes, de oogjes, de neusjes en de mooie gezichtjes van de pasgeboren kinderen).
+ 653 'erveret', bevreesd. Oostelijke vorm van 'ververen', 'vervaren': vrees aanjagen, bang maken, verschrikken. Vgl.: (on)vervaard.
+ 654 'nedorste'. Samengesteld uit 'ne-' (ontkenning) en 'dorste' (vorm van het ww. 'dorren'): durven, de moed hebben. Vgl. F, v. 9230: 'Tel freor ot la dame nes ossa adesser'. (Vert.: Zo bevreesd was de dame dat ze hen niet durfde aan te raken).
+ 656 'voerten'. 'vorte' (vrees) , variant van 'vorchte', en met –r sprong : 'vrochte', vruchte', nog bekend in: godsvrucht. Vgl. 738 'voerte'. Vgl. F, v. 9231: 'De la paour qu'ele ot a .i. grant cri jeté'. (Vert.: Door de schrik die haar beving, slaakte ze een grote kreet).
+ 658 'wat is dit dat […'. Betreft de vraag van Aihe wat Tierri heeft meegebracht; zie F, v. 9232: '[…] c'avés vos aporté?' (Vert.: Wat hebt u meegebracht?)
+ 659 '…] spreken scone'. Tierri verzoekt zijn geschrokken vrouw 'mooi' (vriendelijk) te praten. Vgl. F, v. 9233: '[…] plus belement parlés.'
+ 661 'sent'. Variant van 'zint', 'sind', sedert, nadien, later.
+ 662 'God sand[e….'. Waarschijnlijk stuurde God (een engel met) de boodschap dat Tierri onder de brug moest gaan vissen. Vgl. F, v. 9234-9235: J'estoie soz cel pont, que Dieu le m'ot mandé/ Que j'alaise peskier.' (Vert.: Ik was onder de brug, omdat God me had gevraagd, om te gaan vissen).
+ 664 'quam des duvel[s…'. De versregel is verminkt. Waarschijnlijk wordt hier Makaire bedoeld, die bij de brug aankwam om de zonen van Aiol in de Rhône te verdrinken. Aangevuld zou bijvoorbeeld kunnen worden 'des duvels geselle', vriend van de duivel. Vgl. F, v. 9236 'Makaires li traitres, li quivers desfaés'. (Vert.: Makaire de verrader, de onzalige schurk).
+ 667 'hoge mag[…' Mogelijk als 'hoge magen', hoge bloedverwanten, op te vatten.

‘Ai, sůte wíjf s[...+
...] geven
dar m[...
...]de můgen ke[...
...]
Hi liet uns do[...
...] nu verstaet
g[...
...] keren lise.+
in i[...
...] men harde red[..
...]
si sůlen dur Aio[l ...
...] inne

[Vertaling]

Toen roofde de trouweloze, gemene
Makaire de mooie kinderen.
Zodra de avond viel,
liep hij met ze door de stad.
Hij ging op de brug staan, boven de plek
waar de Rhône het krachtigste stroomde.
De kinderen gooide hij meteen in het water.
Toen verrichtte God van de Hemelse Troon
een groot en mooi wonder.
Onder de brug bevond zich een man,
wiens naam ik best kan noemen.
Hij heette Tierri en hij viste in het maanlicht.
Hij zag de mooie kinderen
naast zich in de golven drijven.
Hij voer zonder tijd te verliezen naar hen toe.
Hij trok ze uit het water.
Snel wikkelde hij ze toen
voorzichtig in zijn kleren.
Toen voer hij daar stilletjes weg,
zodat niemand bemerkte,
dat hij deze dingen gedaan had.
Tierri droeg de kinderen daarna
naar zijn woning.
Zijn vrouw kwam hem tegemoet.
God schiep haar,
want ze was een mooie dame.
Ze heette vrouwe Aihe von Montone.
Twee mooie kaarsen stak ze aan.
Vriendelijk zei ze tegen haar man:
‘Hoe is het u vergaan vannacht?
Hebt u goede vissen meegebracht?
Laat ik ze dan van u in ontvangst nemen’.
Tierri gaf haar toen ten antwoord:
‘Ik heb flink wat vis meegebracht,
lieve hemel, heel wat.
De soort is werkelijk zo uitstekend,
dat men ze beslist niet moet eten.
Als u het niet belieft te geloven ,

+ 668-669 Vgl. ‘Aie, sůte wijf […] geven’. Vgl. F, v. 9249: ‘Bele seur […] quel consel me donés […].’ (Vert.: Schone zuster […] welke raad geeft u mij).
+ 675 ‘keren lise’. Ongemerkt (zachtjes, stilletjes) terugkeren. Tierri vertelt aan zijn vrouw wat er die nacht gebeurd is. (Zie v. 628-632).

ga dan maar ginder in mijn kleren zoeken'.
Ze ging onmiddellijk naar zijn kleren.
Ze wikkelde de mooie kinderen eruit los.
Ze bewogen voetjes en handjes.
De dame was, toen ze dat ontdekte,
daardoor zo bang,
dat ze niet naar hen durfde te kijken.
Ze begon luidkeels te schreeuwen,
omdat ze zo geschrokken was:
'Ik vraag u bij de Almachtige God,
wat is dit dat […].'
[…] mooi praten.
[…]
Voorwaar, Aiol
[…] daarna
God stuurde
[…] nu snel
[…]
kwam des duivels …
[…] goed
[…]
[…] hun edele [*afstamming*]
[…]
'Ach, lieve vrouw […]
[…] geven
daar
…] kunnen […
…]
Hij liet ons […]
[…] nu hoor
[…]
[…] stilletjes terugkeren.
in […]
…] men zeer […
…]
ze zullen omwille van Aiol
…] in

*** Vlucht naar koning Grasien van Venetië**. Tierri weet dat Makaire de kinderen wil doden. Maar wat moet hij doen? Tierri's echtgenote stelt voor om met de kinderen naar Paris te gaan. Maar Tierri wijst het plan van de hand. Stel je voor dat Aiol in de kerker sterft, dan zal de slimme Makaire proberen met koning Lodewijk een verzoening tot stand te brengen. Nee, een beter plan is naar koning van Venetië, de edele Grasien, te vluchten en daar om asiel te vragen. Tierri doet het vanaf nu voorkomen alsof het zijn eigen kinderen zijn. Het echtpaar heeft kort ervoor een kind verloren. Zijn vrouw kan de kinderen heel goed voeden met de melk uit haar borsten.

680 Tierri hi s[...
...] Vrancrike+
des [...
...] dar wanet al [...
...]ven.
685 ende mak[...
...] wises hulde+
e[...
...]be lange wel u [...
...]
[...]t dat hi gerne [..
...
690 ...]d die die kers [...+
...]t lant
al tů [...
...]an Turnebrie+
[...
...]s Got des wille [...+
695 ...] cunnen
die kin[der ...+
... su]nder vorte wesen
[...
u]mbe [...
...]s also
700 dat ic ne [...
...] dar tů gevrůme+
[...

+ 681 'Vrancrike'. De echtgenote van Tierri geeft de raad met de kinderen naar Frankrijk te gaan. Vgl. F, v. 9252: 'Alons en douche France, a Paris la chité'. (Vert.: Laten we naar het heerlijke Frankrijk gaan, naar de stad Parijs), maar Tierri raadt dat af. Vgl. F, v. 9257: '[…] de douche Franche, ne ja n'i quierc entrer'. (Vert.: het heerlijke Frankrijk, daar wens ik niet naar toe te gaan). Vermoedelijk vertaalt de 'A&M' de laatste vermelding van 'Frankrijk' in v. 681. Tierri is aan het woord, vgl. v. 680: 'Tierri hi s[prac]'.
+ 686 'wises hulde'. Tierri spreekt in de Franse brontekst de vrees uit dat Makaire, indien Aiol in de kerker zou sterven, zich spoedig geheel met de koning zou verzoenen. Vgl. F, v. 9259: 'Makaires seroit tost vers le roi acordé[s]'. Heeft 'hulde', genegenheid, hier betrekking op Makaire, die de 'hulde' van Lodewijk na de eventuele dood van Aiol met geld zal trachten terug te winnen? De betekenis van 'wises' is onduidelijk. Zou het misschien de genitief van het onz. 'wis' (zekerheid, borgtocht) kunnen zijn? Aansluitend wordt namelijk gesproken over geld dat Makaire koning Lodewijk zou schenken, waarover hij rijkelijk beschikte . Vgl. F, v. 9261: 'Par son avoir donant, dont il a grant plenté'. Onze interpretatie is verre van zeker.
+ 690 'kers […]'. In het Frans wordt op deze plaats gesproken over de koning van Venetië, de hoofse Grasien/Gratien. Hij resideert in Tornebrie en heeft God zeer lief. Vgl. F, v. 9264-9265.'Il maint a Tornebrie, […]/ S'aime molt Dameldé'. We zien 'kers' als een verbastering van 'kerst' en vertalen het woord met Christus, Gods zoon.
+ 693 'Turnebrie'. Tierri vindt de tocht naar Frankrijk te gevaarlijk. Hij besluit naar Turnebrie/ Tornebrie te vluchten, waar koning Gratien van Venetië heerst.
+ 694 '…]s Got des wille […'; vertaalt F, v. 9266: 'Se Jesu nous voloit conduire a saveté'. (Vert.: Als Jezus ons naar een veilige plaats zou willen leiden).
+ 699-697 'die kinder …/ …su]nder vorte wesen'. (Voor 'vorte', zie aant. 656). Parafraseert F, v. 9267: 'Par lui [Jezus] les porons bien de la mort delivrer'. (Door Hem kunnen we ze goed van de dood vrijwaren, redden)
+ 701 'gevrůme'. Variant van 'gevromen', mhd. 'gevrumen', bevorderlijk zijn, baten.

.. s]prac te sinen wi[ve+
...
w]i ne geine kent [...+
...]raven.
nu sůledi [...+
... t]wene sůne.+
ic [...
...]le wi in sitten
[...]at.
cocht ic vijf[…+
…]eder varen
ne[…
…]er wi comen tů […
…]re.
van deme lan[de …
…] harde sciere
[…]
'Vrouwe', sprac tů […
…]i wal
want it […]

[Vertaling]

Tierri […]
[…] Frankrijk
daarvan […
[…] daar denkt *iedereen*
[…]
en mak[en]
[…] genegenheid
[…]
[…] lange goed
[…]
[…] dat hij graag
[…]
[…] die de Christus
[…] land
helemaal naar […
[…] Tornebrie
[…]
[…] God dat wil
[…] kunnen
de kinderen
[…] zonder angst zijn
[…]
om […]

+ 702 '..]sprac te sinen wi[ve' vertaalt F, v. 9270: 'Bele seur, douche amie, ce dist le quens Terris'. (Vert.: Schone zuster, lieve vriendin, sprak graaf Terrie). In het Frans wordt duidelijk dat Tierri de graventitel draagt.
+ 703 'w]i ne geine kent […'; vertaalt F, v. 9271: Nos n' avons nul enfant'. (Vert.: We hebben geen kinderen). Hun enige kind is onlangs overleden. Vgl. F, v. 9272: […] 'il est ja a sa fin'. (Vert.: hij is al aan zijn einde, in het hiernamaals). Aihe heeft dus nog borstvoeding en kan de twee baby's zogen. Vgl. F, v. 9273: 'Del lait de vos mamele[s] poés bien ces norir'. (Vert.: Met de melk van uw borsten kunt u ze goed voeden).
+ 705 De verstelling tussen 700 en 705 klopt niet.
+ 706 't]wene sůne'. Bedoeld zijn de twee zonen van Aiol en Mirabel: Thomas en Manesier.
+ 710 'cocht ic'. Slaat op een boot die Tierri onlangs gekocht heeft. Vgl. F, v. 9275: 'Ja l'acatai l'autrier […]'. (Vert.: Ik heb hem gisteren al gekocht).

[…] zo
dat ik niet
[...] daartoe nuttig
[…]
[…] sprak tot zijn vrouw
[…]
wij geen kinderen
[…]
[…] nu zult u […]
[…] twee zonen
ik […]
[…] wij in zitten
[…]
kocht ik vijf[…
[…] varen
[…]
[…] wij komen naar […
[…]
van het land […]
[…] heel snel
[…]
‘Dame‘, sprak tot […]
[…] wel
want het […]

*** Tierri in Venetië ontvangen**. Koning Grasien ontvangt Tierri en de zijnen vriendelijk. De zonen van Aiol worden gedoopt en rijk beleend zodat ze voor de toekomst over twintig duizend man beschikken. Het doel is duidelijk. Zo kunnen ze de gevangenschap van hun moeder wreken. De koning is bijzonder in zijn schik met de twee baby's. Mooiere kinderen heeft hij nog nooit gezien. Door vier voedsters, allemaal vrouwen van ridders, worden de twee gevoed. Ze zijn nu veilig bij koning Grasien en zijn echtgenote, dankzij God en Tierri, de visser. Voor Aiol en Mirabel is het verblijf in de gevangenis nog steeds verschrikkelijk. Vaak bidt Aiol tot God, de koning van het Hemelse Paradijs.

[...ge]daen.
Men dede cůmen altehant
die clerke, dar na was gesant.[+]
Die kent si beide gader dochten
bet eren [so] si beste mochten.
Die coninc end die conincinne
dur grote vrientscap ende minne
so hůven si die kinder fiere: [+]
Thomas ende Manassiere,
aldus so wurden si genant.
Die coninc liet ůn al [tehant] [+]

[Vertaling]

Men liet onmiddellijk de geestelijken,
die men daartoe ontboden had, komen.
Ze doopten de beide kinderen
op eervolle wijze, naar beste kunnen.
De koning en de koningin hielden
in grote vriendschap en genegenheid
de trotse kinderen ten doop:
Thomas en Manasier,
zo werden ze genoemd.
De koning liet hen onmiddellijk

+ 722 ‘clerke’, geestelijken. Vgl. F, v. 9348: ‘Il fait venir les maistres, les prestres del mostier’. (Vert.: Hij laat de geleerden komen, de priesters van het klooster).
+ 727 ‘hůven si die kinder’. ‘hůven’, vorm van ‘heffen’ (soms ‘heven’), verl. tijd: ‘hief’ of ‘hoef’. In Duits nog: ‘aus der Taufe heben‘, ten doop houden. Vgl. F, v. 9350: ‘Si les fist ambedeus lever et baptisier’. (Vert.: En hij liet ze beiden opheffen en dopen).
+ 730 Uit het Frans wordt duidelijk wat de koning doet; hij schonk de kinderen twee steden. Vgl. F, v. 9354: ‘.ii. chités l’on dona’.

*** Makaires vazallen in verzet.** Intussen beginnen de mannen van Makaire, die nu al vijf jaar in Lausanne worden belegerd, te morren. Ze vinden dat ze slecht bestuurd worden, want ze verliezen hun bezittingen, hun paarden.

[...]ret gaen uns ave.[+]
Halsberge, helme síjn verlorn.
Víjf jaer so hebbe wi tevorn
geseet gehalden. Loewíjs, [+]
die rike coninc van Paríjs,
hine sal niet keren sunder wán, [+]
al went wi alle síjn gevaen.[+]
Dat is uns eine voerte groet.
Van unsen volc is menich doet.
Wi hadden dertich dusent doch[+]

[Vertaling]

[…] verliezen we.
Halsbergen, helmen zijn verloren gegaan.
Vijf jaar lang zijn we tot nu toe
belegerd geweest. Lodewijk,
de machtige koning van Parijs,
zal zich zeker niet terugtrekken,
voordat we allemaal gevangen zijn genomen.
Dat is onze grote vrees.
Van ons volk zijn er velen gesneuveld.
We hadden ten minste 30.000 man […].

+ 731 ‘Halsberge, helme sijn verlorn’. Aan het woord zijn de vazallen van Makaire die vaststellen dat ze door het vijf jaar durende beleg waardevolle onderdelen van hun wapenrusting moesten afstaan. Ze hebben namelijk uit armoede delen van hun wapenrusting bij de lommerd afgegeven. Vgl. F, v. 9389: ‘Nos aubers et nos elmes avons en gage mis’. (Vert.: Onze halsbergen en helmen hebben we als pand afgegeven).
+ 734 ‘geseet’, belegering, vgl. ook v. 544. Vertaalt F, v. 9390-9391: ‘.v. ans a sis devant li fors rois Loeys,/ A toute l’ost de France nous a le siege mis’. (Vert. : Vijf jaar lang heeft de sterke koning Lodewijk hier gelegen, met heel het leger van Frankrijk heeft hij ons belegerd).
+ 736-737 ‘keren’. Vgl. F, v. 9392: ‘Il ne s’en tornera dusqu’il nos avra pris’. (Vert.: Hij zal niet weggaan (opgeven), voordat hij ons gevangen genomen heeft).
+ 737 ‘went’, vgl. v. 468, v. 576.
+ 740 ‘dertich dusent’. Vgl. F, v. 9394 ‘De .xxx..*m*. que fumes ne somes que dis mil’. (Vert. : Van de dertig duizend die we hadden, zijn er maar tien duizend over).

Makaire vlucht en neemt Aiol en Mirabel gevangen mee. Makaire wordt het te heet onder de voeten. Hij bedenkt een list om Lausanne te verlaten. Hij neemt zijn schatten mee en weet, als koopman verkleed, met vier volgelingen door de linies van de belegeraars heen te breken. Aiol en Mirabel neemt hij als gevangenen mee. Met een boot zakt hij de Rhône af naar St. Gille. Daarvandaan gaat hij naar Pamplona, nadat hij eerst zijn twee gevangenen, Aiol en Mirabel, bij Floquipasse, in een onderaardse schatkamer heeft gevangen gezet. Makaire begeeft zich naar Mibrien, de vader van Mirabel, die hem vriendelijk ontvangt. Makaire keert zich van het Christelijke geloof af.

*** Mibrien woedend.** Mibrien, de moslimvorst, ziet later zijn dochter terug. Door de lange gevangenschap is haar blanke huid donker geworden. Mibrien stelt haar meteen de kardinale vraag,: ‘Heb je Mohamed verlaten?’ Haar antwoord luidt: ‘Ik geef om Mohamed geen zier.’ Daarna ziet haar vader Aiol, die zijn dochter ontvoerde. Hij is woedend en pakt Aiol beet. Hij scheldt hem uit voor hoerenzoon.

dar af so riet also sware,
alsof hi al verwůdet ware.+
An Aiol hi bet toerne gienc.
Bet siner hant hi ůn gevienc, +
began ůn schelden harde sere:
'Ai, můder sůn, verradenere, +
die mine dochter hes genomen, +
die scone was end vollencomen
end oec van minen land ein deel.
Die duvel gaf di sulic heel.+
Mer bi Mahon, unsen heilant, +
die al die werlt hevet [...]+

[Vertaling]

reed met zo veel geweld weg,
alsof hij totaal waanzinnig was.
Hij ging woedend op Aiol af.
Hij pakte hem beet,
begon hem heel luid uit te schelden:
'Ai, hoerenzoon, verrader,
die mijn dochter, die mooi en
volmaakt was, geroofd heeft
en bovendien een deel van mijn rijk.
De duivel heeft je dat geluk beschoren.
Maar bij Mohammed, onze heiland,
die de hele wereld heeft […]

+ 742 'verwůdet', waanzinnig, razend. Vgl. F, v. 9681: 'si s'esragent'. Mibrien vraagt aan zijn dochter of ze Mohammed afgezworen heeft. Vgl. F, v. 9679: 'Avés vos relenqui Mahomet, fille bele'. (Vert.: Bent u van Mohammed afvallig geworden, mooie dochter). Als de moslims horen dat dit het geval is, ontsteken ze in woede.
+ 744 'Bet […] gevienc'. Vgl. F, v. 9686: '[…] sel prent par le pui[n] destre'. (Vert. : Hij grijpt hem met zijn rechter vuist).
+ 746 'můder sůn'. Letterlijk moederzoon, hier: hoerenzoon. Vgl. F, v. 9687: 'fil a putain'.
+ 747 'hes'. Van 'hebben', (du) heves, heefs, hefs.
+ 750 'heel'. Variant van: heil, geluk.
+ 751 'Mahon', vgl. v. 760: 'Mahumette'. Mohammed, de grondlegger van de islam, heeft vele naamsvarianten. Vooral de naam Mamet is in de Mndl. literatuur gebruikelijk.
+ 752 'die […] hevet'. Op voorstel van Verdam aan te vullen met: 'hevet in hant'.

Moslimadel zoekt compromis. Mibrien roept zijn seneschal toe, dat hij zijn zwaard moet gaan halen. Nog voor het eten wil hij Aiol het hoofd afslaan. Er zijn echter ook gematigde moslims die de vorst tot bedaren proberen te brengen. Waarom zou hij de kant kiezen van Makaire, de afvallige christen. Aiol is toch een goede partij voor zijn dochter, hij is de zoon van hertog Elie. Mirabel wordt, door met hem te trouwen, de nicht van de koning van Frankrijk! Als Aiol ertoe overgehaald kan worden moslim te worden, zou Mibrien hem als leenman flink wat land kunnen geven.

*** Mirabel breekt het beeld.** Maar Aiol heeft daar geen oren naar. Hij zou liever sterven dan God verlaten. Opnieuw stelt Mibrien de vraag aan zijn dochter, of ze Mohammed heeft afgezworen. Hij roept haar op om tot de profeet terug te keren. Vier moslims voeren Aiol weg. Daarop vraagt Mirabel haar vrij te laten. Ze lijkt het beeld van Mohamed te willen aanbidden. Maar het loopt anders! De jonge vrouw trekt het standbeeld van zijn voetstuk. De hele beeldengroep valt in stukken op de grond.

[...]den die vrouwe.
Des was si toernich, hadde rouwe.+
‘Gi heren‘, seit si, ‘ laet mi gaen.+
Mi dunket, its also gedaen
bet mi, dat ic an uwen Here+
můt beden, dat mi můiet sere.’+
Vrilike lieten si si gaen.
Si gienc vor Mahumette staen, +
die daer gegoten was van golde.
Dů si ůn ane beden solde,
si nam [...]

[Vertaling]

[…]de dame.
Daarover was ze boos, had verdriet.
‘Heren’, zei ze, ‘laat me gaan.
Ik geloof, dat het met mij er zo voorstaat,
dat ik tot uw Heer moet bidden,
wat me zeer moeilijk valt’.
Ze lieten haar vrij.
Ze ging voor het beeld van Mohammed staan,
dat uit goud was gegoten.
Toen ze hem aanbidden zou,
pakte ze […]

*** Aiols tegenprestatie**. Aiol die bij keizer Grasien in dienst is getreden, heeft de moslimkoning Florien van Salonika (Thessalonika) gevangengenomen en biedt hem aan Grasien aan als tegenprestatie voor het feit dat hij hem vrij heeft gekocht. Een gevangen koning is een rijke buit. Hij kan zich alleen vrijkopen als zijn gewicht in goud wordt betaald.

\+ 754 ‘rouwe’, niet in de betekenis berouw, maar verdriet.
\+ 755 Vgl. F, v. 9706: ‘[…] laisiés moi a delivre’. (Vert.: laat me los).
\+ 757 ‘an uwen Heren’. Bedoeld is Mohammed, de Heer van de moslims.
\+ 758 ‘beden […] můiet sere’. Voor ‘můiet’, zie v. 489.
\+ 760-763 Vgl. F, v. 9709-9710: ‘Leus que dut aorer Mahomet es ses i(n)deles,/ El(e)) le saisi as bras, par tere le traine’. (Vert.: Op het moment dat ze Mohammed en zijn afgoden moest aanbidden, pakte zij hem [het beeld] bij zijn arm en sleurde hem naar beneden). Dat er in werkelijkheid ooit een beeld van Mohamed zou hebben bestaan, is hoogst onwaarschijnlijk omdat de islam het maken van beelden verbiedt.

crachte varen int pungiant+
765 [...]ke.
‘Siet, edel coninc ende rike, +
w[...]
Dit is ein wiederloen dar a[f+
...]er die dieve.
770 Dur dat so gevic u [...+
...] van Salanice’.
Nu seide Gratien [...]

[Vertaling]

krachtig rijden in de strijd
765 […]
‘Zie, edele, machtige koning,
[…]
Dit is de financiële tegenprestatie daarvoor
[…] de dieven.
770 Daarom schenk ik u […
[…] van Salonika’.
Toen zei Gratien […]

+ 764 ‘pungiant’, vgl. v. 479.
+ 766-769 Aiol richt zich hier tot koning Gratien die hem van de dieven heeft vrijgekocht, die hem uit de gevangenis te Pamplona roofden. Vgl. F, v. 10076: ‘De chou que m’acatastes renderai vo loier’. (Vert.: Dat u me heeft (vrij)gekocht, daarvoor geef ik u betaling (loon) terug).
+ 768 ‘wiederloen’. Aiol heeft Florien, de moslimkoning van Salonika, gevangen genomen en biedt hem nu als ‘financiële tegenprestatie’ (denk aan het losgeld!) aan keizer Gratien van Venetë aan.
+ 770-771 ‘gevic u […] van Salanice’. Variant: ‘Selencen’. Het huidige Thessaloniki, havenstad in Macedonië. Vgl. F, v. 10077 ‘Le roi de Salenike vos donrai prisonier’. (Vert.: De koning van Salonika zal ik u als gevangene schenken).

*** Een verhitte discussie.** Grasien vraagt aan Florien, de koning van Thessalonika of hij zich wil laten dopen. Er ontstaat een verhitte discussie. De moslim weigert te geloven in Jezus, een zwakke God. De moslim wil alleen Mohammed aanbidden. Aiol verzint een verhaal. De profeet zou ooit in een bos onder een boom in slaap gevallen zijn en door wilde zwijnen zijn verwond. Nu is het de beurt aan Florien om woedend te reageren. Hij scheldt Aiol uit voor schurkachtige Fransoos. Hij wil liever sterven dan de christelijke godsdienst aan te nemen.

[...]e wilde swíjn[+]
nase ende mu[nt ...]
…]n gesúne si te reten.[+]
Sent was si[...]
crechtich, dů sijn Got verga[.] '.[+]
... v]ernomen,
hi was na út dien [...]
..]t hi : 'Scalc, dilde Frantsois, [+]
eer w[…]

[Vertaling]

[…] wilde zwijnen
neus en mond […]
en ze scheurden zijn gezicht […].
Sindsdien was […]
krachtig, toen God hem verga*t*'.
Toen Florien dat hoorde,
was hij buiten *zinnen van woede*.
Hij riep: 'Schoft, ellendige Fransman,
voordat

+ 773 De overgeleverde tekst is erg beschadigd en de recontructie daarom hoogst onzeker. De Limburgse bewerker heeft vermoedelijk details uit het Frans overgenomen waar wordt verteld dat everzwijnen de slapende profeet zouden hebben aangevallen . Vgl. F, v. 10090-10091.
+ 775 'gesune': gezicht.'reten', van 'riten', rijten, scheuren. 'te reten', verscheurd.
+ 777 'crechtich dů sijn Got verga[.]'. In de Franse tekst wordt gezegd dat de profeet niet meer 'krachtig' zou zijn, omdat hij de liefde van God verspeelde. Vgl. F, v. 10092: 'Puis n'ot en lui vertu, car Dieus ne l'ot tant chier'. (Vert.: Later had hij geen kracht meer, want God had hem niet zo lief meer). Voor 'verga[.]' moet vermoedelijk 'vergat' (vergeten, met de genitief 'sijn') gelezen worden.
+ 780 'dilde', variant van 'dulde', ellendig, gemeen. Vgl. F, v. 10094: 'Tais toi, quivers François!'. (Vert.: Zwijg, schurkachtige Fransman).

Een letterquiz tot slot

van Vra[...] cůninc [...] sinen la[...] ic wan[...]
van si[...] viere [...] joiant [...] de
bra[...] den.[...] eren s[...] in u[...] wal
[...] wal [...]
[...] is míjn [...]oet, mi ...]estůde.[...]n
co [...]uít uns [...]en vaen.[...]chter [...]wer
[...] bet dien.[...]aren [...]e wel [...]afte
[...] inne
[...]ehe [...]r [...]r [...]ede [...]aren
[...]di [...] . dat [...]u [...]ge
wed[...] siet [...] stra[...] di d[...] die
[...] ke[...] hee[...] alg[...] ges[...]
[...]i [...]e [...]tier.[...]ge [...] ho [...]
te [...] ho [...] ic [...] e [...] sprac
wij[...] ren [...] pen [...] ken [...] wa[...]
so s[...] ere[...] de[...] da[...]
[...] síjn. alle tíjt spade en[de ...]
[...] drie hadden dar gel[...]
[...] lude bet hůden [...]
[...] untbern noch s[...]
[...]le en[...] [...]ien [...] [...] ůrt [...]
[... b]liven [...] [...] dat [...] [...] vrag[en ...]
[...]s si ú [...] [...] hi i[...]
[...] w[...] [...] dů [...] [...]enge[...]
[...]el su[...] [...]ni de [...] [...]et síjn [...]
[...]an h[...] [...] me[...]

De bovenstaande totaal geruïneerde en in de editie van Gysseling niet genummerde verzen zijn moeilijk te ontcijferen. Soms zijn slechts flarden van gedachten herkenbaar. Gesproken wordt over koning Lodewijk van Frankrijk (‘van Vran[…] cůninc […]’) en mogelijk over land(bezit) (‘[…] la[*nd*]’). Dit thema wordt in het verhaal aangesneden door kasteelheer Geraimes (v. 280, F, v. 6441 Geraume) die Aiol en Mirabel onderdak verleent. Geraimes/Geraume herinnert aan het feit dat zijn neef Elie door Makaire bij de koning van Frankrijk (F, v. 6471: […] al roi qui les François caiele’, vert.: naar de koning die de Fransen aanvoert) in een kwaad daglicht werd gezet en daardoor zijn leen verloor. Dan volgen de woorden: ‘van s[…] viere […] joiant […]’ (v.2). Wat kan met deze ‘vier’ zijn bedoeld? Vermoedelijk wordt verwezen naar de vier zonen van de kasteelheer Geraimes/Geraume, stuk voor stuk edele, hoofse jongemannen (v. 6461: ‘Molt sont preu et cortois li .iiii. fil Gerame’, vgl. later in het verhaal v.230: ‘die viere cnapen end die vader [Geraimes]’. De toevoeging ‘joiant’ (blij) is afgeleid van het Oudfranse ww. ‘joír’/ ‘johir’, zich verheugen, blij zijn). Het woord, dat in het MNW niet voorkomt (wel het znw. ‘joye’, ‘joie’), zou goed passen bij de vier zonen van de kasteelheer. Het verminkte vers 5 lijkt bij deze scène aan te sluiten: Er zegt iemand (Geraume?) over een ander (Elie?), dat deze zijn bloed(verwant) is en dat ze dus familie zijn (‘[…] is mijn […]oet, mi …]estůde.)’. Voortzichtig aan te vullen tot: ‘[…] is mijn [bl]oet, mi …]b]estůde.’, uit het ww. ‘bestaen’, verwant zijn, vermaagschapt zijn. Dat stemt overeen met het Frans waar over Gerelme wordt gezegd dat hij een neef was van Elie van St. Gille (vgl. F, v. 6442: ‘Cil estoit niés Elie’). De verzen die daarna volgen bestaan meestal

uit verminkte woorden van enkele letters. Interessant is hooguit nog vers 18: '[…] drie hadden dar gel[…]'. Welke drie kunnen zijn bedoeld? In het Frans staat iets later in het verhaal vermeld dat Mirabel Aiol waarschuwt, dat de 12 monniken in werkelijkheid bedriegers zijn. Zij raadt aan snel het bos te verlaten, en vier voetknechten (vgl. v. 6736: 'serjans a pié') in te huren en hen dan drie van de Spaanse paarden, die Aiol eerder op een moslimvorst heeft veroverd, te schenken. Vgl. F, v. 6737: 'Si lor donons ançois les .iii. de nos destriers […]', vert.: en we geven hen eerst drie van onze paarden). Door deze bewapende, nu bereden escorte, beschermd zouden ze veilig naar Orléans kunnen rijden. Sluit v. 19: '[…] lude bet hůden […]' hierbij aan? Het woord 'lude' zou voor 'lieden' (de voetknechten) kunnen staan, 'bet hůden' (lees 'bet [yseren] hoeden'), zou 'helmen' kunnen betekenen en slaan op de hoofdbedekking van de 'serjanten'. Het hier gegeven verslag van de Aiolse letterquiz is zuiver speculatief en heeft geen enkele wetenschappelijke pretentie.

Literatuur

Althoff 1998. Gerd Althoff, Die Bösen schrecken, die Guten belohnen. Bedingungen, Praxis und Legitimation mittelalterlicher Herrschaft, in: G. Althoff, H.-W. Goetz, E. Schubert, Menschen im Schatten der Kathedrale. Neuigkeiten aus dem Mittelalter, Darmstadt 1998, 1-99.
Berg van den / Besamusca 1992. Evert van den Berg en Bart Besamusca, De Karelepiek in vogelvlucht, in: De epische wereld. Middelnederlandse Karelromans in wisselend perspectief, Muiderberg 1992, 9-23.
Besamusca 1992. Bart Besamusca, in: Evert van den Berg en Bart Besamusca, De epische wereld, Guweloen en Macharijs, Verraders voor eens en altijd, Muiderberg, 54-68.
Coun 1988. Theo Coun, De Limburgse literatuur en de Slag van Woeringen, in: Woeringen en de oriëntatie van het Maasland, red. J. Goossens, Hasselt 1988, 65-88
Delbouille 1932. Maurice Delbouille, Problèmes d'attribution et de composition. I. De la composition d'Aiol, in: Revue belge de Philologie et d'Histoire XI, 1932, 45-75
Deschamps, 1956. Jan Deschamps, De Limburgse Aiolfragmenten, in: Spiegel der Letteren, 1 (1956-1957), p. 1-17
Deschamps 1972. Jan Deschamps, Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken, Leiden 1972 (2e druk), 261-281.
Dinzelbacher 2003. Peter Dinzelbacher, Europa im Hochmittelalter 1050-1250, Darmstadt 2003.
Foerster 1876-1882. Wendelin Foerster, 'Aiol et Mirabel' und 'Elie de Saint Gille, zwei altfranzösische Heldengedichte mit Anmerkungen und Glossar und einem Anhang. Die Fragmente des mittelniederländischen 'Aiol' herausgegeben von Prof.

Dr. J. Verdam in Amsterdam. Zum ersten Mal herausgegeben von Dr. Wendelin Foerster, Heilbronn, Henninger, 1876-1882.
Finet-Van der Schaaf 1989. Boukje Finet-Van der Schaaf, L'Aiol Limbourgeois. Un témoin ancien de la littérature épiqe en moyen-néerlandais, in: Etudes germaniques 44 (1989), 166-187.
Finet-Van der Schaaf 1993. Boukje Finet-Van der Schaaf, [Artikel] Aiol, in: Van Aiol tot de Zwaanridder. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voorleven inliteratuur, theater en beeldende kunst, redactie W.P. Gerritsen & A.G. van Melle, Nijmegen 1993.
Flori 1984. Jean Flori, L'idéologie aristocratique dans Aiol , in: Cahiers de civilisation médiévale, 27, 1984, 205-221, 17-19.
Gerritsen 1988. Wim P. Gerritsen: 'Vertalingen van Oudfranse litteraire werken in het Middelnederlands' , in: Franse literatuur van de Middeleeuwen, red. R.E.V. Stuip, Muiderberg 1988, 184-207.
Gier 1987. Albert Gier, Chrétien de Troyes, Erec et Enide, Stuttgart 1987. (Reclam 8360).
Goetz 1998. Hans-Werner Goetz, Weltliches Leben in frommer Gesinnung? Lebensformen und Vorstellungswelten im frühen und hohen Mittelalter, in: G. Althoff, H.-W. Goetz, E. Schubert, Menschen im Schatten der Kathedrale. Neuigkeiten aus dem Mittelalter, Darmstadt 1998, 111-204.
Goossens 1982. Jan Goossens, 'Oudnederlandse en vroegmiddelnederlandse letterkunde', in: TNTL 98 (1982), p. 241-272.
Goossens 2002. Jan Goossens, De jambische viervoeters van de Limburgse *Aiol*, in: TNTL 2002, 317-334.
Gysseling 1998. Maurice Gysseling m.m.v. W. Pijnenburg, Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks II: Literaire teksten), 's-Gravenhage 1980, 311-332. Digitaal uitgegeven als: Gysseling II: Literaire teksten, 1998, Sdu Uitgevers.
Haug 1990. Walter Haug, Das Komische und das Heilige. Zur Komik in der religiösen Literatur des Mittelalters, in: Strukturen als Schlüssel zur Welt. Kleine Schriften zur Erzählliteratur des Mittelalters, 257-274, Tübingen 1990.
Jauss-Meyer 1965. Helga Jauss-Meyer, ed. Roman de Renart, übersetzt und eingeleitet, München 1965. (Klassische Texte des Romanischen Mittelalters, Band 5).
Jonker 2008. P.P. Jonker, [Inaugurele rede getiteld:] Machine vision, dynamics *and* control, 16 mei 2008, Technische Universiteit Eindhoven, 3-32.

Kienhorst 1999. Hans Kienhorst, De Wrake van Ragisel-fragmenten. Lay-out en opkomst van het literaire handschrift in de dertiende eeuw, in: Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis 6 (1999), 49-66.
Klein 1963. H. W. Klein, La chanson de Roland, München 1963 (Klassische Texte des romanischen Mittelalters).
Krauss 1971. H. Krauss, Ritter und Bürger. Zum Problem des feigen Lombarden in der altfranzösischen und franco-italienischen Epik, in: ZfrPh 87 (1971), 209-222.
Krohn 1981. Rüdiger Krohn, Gottfried von Strassburg, Tristan. Stuttgart 1981 (2e dr., Reclam 4471)
Krüger 1999. Anke Krüger, Das ‘Baphomet‘-Idol. Ein Beitrag zur Provenienz der Hauptvorwürfe gegen den Templerorden, in: Hist. Jahrbuch 119 (1999), 120-133.
Kuiper 1993-2011. Willem Kuiper e.a. (red.), Repertorium van Eigennamen in Middelnederlandse Literaire Teksten.Corpus Epiek (beta versie), Amsterdam 1993-2011.
Leclanche 2003. Jean-Luc Leclanche, Le conté de Floire et Blanchefleur. Nouvelle édition critique du texte du mannuscrit A (Paris, BNF, fr. 375), Paris 2003.
Malicote 2002. Sandra C.O. Malicote [=Obergfell], ‘Cil novel jougleor’. Parody, illumination and genre renewal in *Aiol*, in: Romania 120 (2002), 353-405.
Malicote 2006. Sandra C.O. Malicote [=Obergfell], Visual and verbal allusion. Disputatio and the poetics of Elie de Saint Gille and Aiol, in: Romania 124 (2006), 77-111.
Normand / Raynaud 1877. Aiol, chanson de geste publiée d'après le manuscrit unique de Paris par Jacques Normand et Gaston Raynaud, Paris 1877.
Obergfell 1978/79. Sandra C. Obergfell [=Malicote]. Didactismin Romance Epic: *Aiol*, in: Olifant 1978/79, 21-33.
Obergfell 1996. Sandra C. Obergfell [=Malicote], The role of manuscript illumination in the chanson de geste *Aiol*, in: Romania 112 (1996), 316-334.
Olef-Krafft 1991. Felicitas Olef-Krafft, Der Percevalroman oder Die Erzählung vom Gral / Le Roman de Perceval ou Le Conte du Graal Stuttgart 1991. (Reclam 8649).
Oostrom, van, 2006. Frits van Oostrom, Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300, Amsterdam 2006.
Pérennec 2010. René Pérennec, Einleitung, in: Höfischer Roman in Vers und Prosa, GLMF V, herausgegeben von René Pérennec und Elisabeth Schmid, Redaktion Nils Borgmann, Berlin/ New York 2010, 169-180.

Philippa. Marlies Philippa e.a., Etymologisch Woordenboek Van Het Nederlands, Amsterdam 2003.
Pleij 1988. Herman Pleij, Het literaitre leven in de middeleeuwen, Leiden 1988. (2e druk).
Schubert 1998. Ernst Schubert, Überall lauert Satan: Wahrnehmung und Funktionen des Teufels im Mittelalter, in: G. Althoff, H.-W. Goetz, E. Schubert, Menschen im Schatten der Kathedrale. Neuigkeiten aus dem Mittelalter, Darmstadt 1998, 205-228.
Schultz 1899. Alwin Schultz, Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger, Leipzig 1899.
Smet, de 1969. Gilbert A.R. De Smet, Oostmaaslandse epische poëzie rond 1200, in: Wetenschappelijke Tijdingen 28 (1969), 350-362.
Smet, de 1991. Gilbert A.R. De Smet, Ostmaasländische epische Poesie um 1200, in: Kleine deutsche Schriften. Ausgewählt und neu herausgegeben von L. de Grauwe, Sint Amandsberg 1991, 201-214.
Schneegans 1899. F. E. Schneegans, Zur chanson de gester Aiol et Mirabel, in: Beiträge zur romanischen Philologie, Festgabe für Gustav Grober, Halle 1899, 397-410.
Suard 1995. François Suard, 'Gabs' et révélation du héros dans le chanson d'Aiol, in: Burlesque et dérision dans les épopées de l'Occident médiéval : actes du colloque international des Rencontres Européennes de Starsbourg, (Strasbourg, 16-18 septembre 1993), Parijs 1995, 59-79.
Teunissen 1999. Harrie Teunissen, Een Venlose ridderroman, het Maasland en de kruistochten rond 1200. Maastricht 1999.
Tobler-Lommatzsch, Altfranzösisches Wörterbuch, Wiesbaden 1989.
Verdam 1882. Jan Verdam, Nieuwe Aiol-fragmenten, in: TNTL 2 (1882), 255-287.
Wehrli 1984. Max Wehrli, Literatur im deutschen Mittelalter. Eine poetologische Einführung. Stuttgart 1984. (Reclam 8038).
Winkelman 1976. Johan H. Winkelman, Die Baummetapher im literarischen Exkurs Gottfrieds von Strassburg., in: ABäG 8 (1975), 85-112.
Winkelman 1984. Johan H. Winkelman, Diederic van Assenede en zijn oudfranse bron: de Floire et Blanceflor (version aristocratique), in: De Nieuwe Taalgids 77 (1984) 214-234.
Winkelman 1987. Johan H. Winkelman, Wonderen der techniek in de Middelnederlandse 'Floris ende Blancefloer', in: ABäG 26 (1987) 35-67.
Winkelman, Wolf 2010. Penninc und Pieter Vostaert, Roman van Walewein, herausgegeben und übersetzt von Johan H.Winkelman und Gerhard Wolf, Münster 2010. (BIMILI V).
Zieleman 1987. Gerrit C. Zieleman, De versificatie van de 'Limburgse aiol'en 'van sente lutgart', in: TNTL 103 (1987), 81-110.